

Títol: VISIÓ HISTÒRICA DE LA VETERINÀRIA A
PARTIR D'UN TEXT DEL SEGLE XVII

Alumne: Oscar Cabezón
Marta Coll
Antoni Dalmau
F. Josep García

Assignatura: Deontologia

Curs: 98-99

ÓSCAR CABEZÓN:

- Porcs
- Ovelles i cabres
- Gossos
- Abelles, cucs se seda, pesca...
- Glossari
- Conclusions

MARTA COLL:

- Bous
- Conills
- Astrologia
- Xinxes, puces i lladilles
- Glossari
- Conclusions

ANTONI DALMAU:

- Introducció
- Visió Històrica de l'Espanya del segle XVII
- Albeiteria i Menescalía al segle XVII
- Preliminars sobre el llibre del secrets...
- Maquetació
- Conclusions

F.JOSEP GARCIA:

- Cavalls
- Mules i ases
- Galls i gallines
- Altres aus
- Glossari
- Conclusions

Amb la conformitat de:

Óscar Cabezón:

Marta Coll:

Antoni Dalmau:

F. Josep Garcia:

Agraïments:

Al Dr. Martí Pumarola per haver-nos presentat el llibre, objecte d'aquest treball, i orientar-nos en la forma d'enfocar-lo.

Al Dr. Vicent de Melchor, professor de Història de la Llengua Catalana a la UAB, per ajudar-nos a entendre i a interpretar el text de Fra Miquel Agustí.

Al Dr. Lluís Viñas per ajudar-nos a trobar un fonament clínic o científic a algunes de les patologies i tractaments dels que parla l'autor.

Al Dr. J. Francisco Gutierrez Galindo per la seva aportació en la interpretació d'algunes de les malalties d'origen parasitari.

Als ramaders Francesc Sarriu i Felip Moga per haver compartit amb nosaltres la seva visió de les pràctiques veterinàries del passat i del present.

A Bernat Franch i Masip, estudiant de veterinària i apicultor artesanal, per les xerrades sostingudes sobre el tema.

A Héctor Casas Escribano, estudiant de veterinària, pel suport informàtic.

ÍNDIX

VOLUM I

- Introducció.....	7
- L'Espanya del s. XVII.....	13
Felip III, Rei d'Espanya.....	14
Religió en aquells moments.....	15
Renovació científica.....	16
Situació Social.....	17
- Hippiatra, Albèiter, Menescal, Albèiter-Ferrador, Veterinari.....	20
Evolució d'aquesta menescalia-albeiteria.....	22
Els tribunals del protoalbeiterat i el Regne d'Aragó.....	24
Funcionament del Real Tribunal del Protoalbeyterato.....	27
Deontologia al món de l'albeiteria.....	31
Bibliografia relacionada amb l'albeiteria al Regne d'Aragó.....	33
- "Llibre dels Secrets d'Agricultura, Casa Rústica y Pastoril" (preliminars)....	34
- Llibre original de Fra Miquel Agustí.....	Annex I
- Glossari.....	44

VOLUM II

- Distribució del bestiar en el llibre de Fra Miquel Agustí.....	72
- Secrets de les vaques.....	73
- Secrets en la manera de fer mantegues i formatges.....	79

- Secrets del bou amb la menescalía per a curar les malalties del bou, vaques i vedells.....	85
- Menescalía per a curar curar les malalties del bou, vaques i vedells.....	97
- Conclusions del bloc dels bòvids.....	115
- Secrets de les gallines i pollam.....	121
- Secrets de les oques.....	132
- Secrets dels ànecs, cignes i altres ocells d'aigües.....	135
- Secrets del faisà.....	137
- Secrets del gall d'Indi (Pago).....	138
- Secrets dels galls i gallines de les Índies.....	140
- Secrets de les tórtoraes, perdius, guatlles i coloms salvatges.....	141
- Secrets del colomer i coloms domèstics.....	143
- Conclusions del bloc de les aus.....	146
- Secrets dels conills domèstics.....	148
- Conclusions del bloc de conills.....	155
- Secrets dels porcs.....	158
- Conclusions del bloc dels porcs.....	170
- Secrets de les ovelles	172
- Secrets de les cabres.....	188
- Conclusions del bloc d'ovelles i cabres.....	193
- Secrets dels cans de guarda.....	195
- Conclusions dels cans de guarda.....	201
- Secrets dels cavalls, ases i bestiar mulatí	203

- Conclusions dels èquids	222
- Secrets de les abelles	225
- Conclusions de les abelles.....	249
- Secrets dels cucs de seda.....	251
- Conclusions dels cucs de seda.....	261
- Influència dels astres.....	263
- Secrets de les xinxes, puces i lladelles.....	270
- Secrets per a pescar peixos	273
- Conclusions sobre el bloc de la pesca.....	276
- Conclusions final del treball.....	277
- Bibliografia.....	307

INTRODUCCIÓ

Diuen els historiadors que som allò que el nostre passat diu que som, ja sigui entès com a passat individual o com a passat col·lectiu, que va més enllà en el temps i rep el nom d'Història. Per això en una assignatura que tracta com cap altra el que som com a veterinaris, és on més cabuda té un treball com el que el lector té a les seves mans, en el que s'explica, d'una o altra forma, allò que érem. Si això li sumem el fet que no existeix en el nostre pla d'estudis una assignatura que tracti sobre la Història de la Veterinària, i que només Deontologia i Veterinària Legal dóna la possibilitat de fer un treball d'aquesta envergadura, és difícil entendre que entre els centenars de temes diferents que hi ha a la biblioteca de la nostra facultat, no n'hi hagi més dedicats a la nostra història. A aquest respecte ens agradaria animar als responsables de l'assignatura, que de seguida ens van donar llum verda quan els vam anunciar el nostre projecte, a que potenciïn en el futur aquest tipus de treballs. Ja, que, difícilment en un entorn no universitari es poden estudiar aquests aspectes de la veterinària, i el bagatge cultural que se'n deriva, encara que en el futur no doni per menjar, és impagable.

Així que proposar-se fer un treball sobre la Història de la Veterinària, com hem vist, és realment senzill, i més si de seguida troba una bona acollida per part dels responsables de l'assignatura, com és el cas. Però, ai l'as! Els problemes sorgeixen a partir d'aquest punt, quan es vol concretar aquesta gran idea general. Ja que estem parlant de molts i molts anys d'història, mols autors i múltiples i canviants civilitzacions. Per això el primer que vam fer va ser anar a parlar amb el doctor Martí

Pumarola, la persona de la facultat que d'una forma més decidida ha treballat el tema històric veterinari, per a que ens orientés.

La resposta del doctor Pumarola va ser encoratjadora, al donar-nos múltiples idees sobre com enfocar el treball en qüestió, però, en aquesta primera visita, absolutament estèril en quan al treball es referia. Ja que eren tants els temes a tractar que anàvem esvalotats d'un costat a un altre, sense acabar de trobar exactament el què. Va ser, però, a la segona cita amb l'il·lustre degà de la facultat, i després d'haver intentat concentrar les nostres inquietuds en una època més concreta de la nostra història, que va sorgir una idea que ens va captivar des del primer moment. Perquè va ser en aquella reunió que en Martí Pumarola ens va mostrar el llibre que avui presentem als lectors d'aquest treball. Ens va dir que havia fet les fotocòpies que ens deixava d'un exemplar original que es troba a la Biblioteca Nacional de Catalunya i que les havia fet amb la intenció de treballar-lo, però que tenia tanta feina en perspectiva que veia difícil el poder-ho fer en un futur pròxim. Així que ens oferia la possibilitat de fer-ho a nosaltres. La idea era que a partir del que s'explicava en ell poguéssim extrapolar com eren les "arts veterinàries" en una època molt concreta de la nostra història. I bàsicament aquesta és la idea, que encara avui, podria definir d'una forma molt general aquest treball.

Però, anem a pams. El primer de tot és parlar del llibre en qüestió, si més no presentar-lo. El seu títol és: "Llibre del secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril" i va ser escrit per un frare anomenat Miquel Agustí l'any 1617 d.c. A aquest respecte volem destacar el que diu d'ell la Gran Enciclopèdia Catalana:

Agustí, Miquel (Banyoles, Gironès 1560-? 1630) Agrònom. Fou prior de l'ordre de Sant Jan, a Perpinyà. Dedicat al conreu de les terres del seu priorat,

publicà les seves observacions, en forma de consells pràctics, sota el títol Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril (Barcelona, 1617), on tracta de les previsions del temps, de les feines del camp relacionades amb el blat; el vi, els arbres fruiters, els adobs; de les explotacions i petites indústries casolanes com l'aviram, la seda, el cànem i les conserves; de remeis contra malalties de persones, animals i plantes; de la distribució de les dependències de la casa i dels horts o jardins del voltant segons la posició social del propietari. Per la minuciositat de les descripcions i per les referències als diferents mètodes locals, constitueix una font d'informació valuosa per al coneixement de la vida rural catalana. Aquesta obra ha representat per a Catalunya allò que el Théâtre d'agriculture et mesnage des champs (1600) d'Olivier de Serres a França.

Del que se'n deriva, certament, el que a nosaltres ens va sorprendre més: la gran importància que té aquest text pel nostre país i el que representa per a la llengua catalana. No només per ser un reflex molt fidel d'una època molt concreta de la nostra història, sinó per la popularitat que adquirí durant segles com a manual de pagesia, cosa que tornarem a tocar al llarg d'aquest treball.

Així doncs, estem davant d'un text cabdal dins de la nostra història i de la història de la nostra llengua, cosa que es demostra en el fet que tant el Diccionari Etimològic i complementari de la Llengua Catalana de Joan Coromines, com el Diccionari Català-Valencià-Balear de Mossèn Antoni Alcóver i Francesc de Borja Moll (els dos més importants amb els que compta la nostra llengua) en fan menció constant quan parlen de les primeres aparicions d'algunes paraules en un text català.

I si bé el text a estudi ha estat àmpliament treballat des d'una vessant purament lingüística i fins i tot de l'agricultura, i construcció de la casa rústica, sabem del cert

que no ha estat mai treballat desde la vessant veterinària. Per això aprofitem l'ocasió per agrair al doctor Martí Pumarola el que compartís amb nosaltres aquest petit tresor del nostre passat, que d'una altra forma, difícilment hauríem descobert.

Arribats a aquest punts, i després d'haver presentat mínimament el text, caldria donar una idea general del que es trobarà el lector en aquest treball.

Per començar, i després d'aquesta introducció, hem inclòs un petit apartat on es parla de la situació històrica general a principis del segle XVII, per tal de situar al lector en l'entorn en el que el llibre que treballarem es va escriure.

Si bé és cert que avui en dia el veterinari cuida pràcticament tot tipus de bèsties, en aquella època distingim el que podíem entendre ara com a feines veterinàries i el que seria un veterinari com a tal, que en aquell temps rebria el nom d'albèiter o menescal, encarregant-se únicament dels cavalls. I com que en l'estudi del llibre el que fem és centrar-nos en aquestes feines veterinàries, que és el que explica Agustí, hem decidit d'incloure després de l'apartat històric general un segon apartat on parlarem exclusivament d'aquesta menescalia al regne d'Aragó o de l'albeiteria al regne de Castella, fent una comparació força interessant del funcionament diferencial, i diferenciador respecte al Protoalbeiterat, d'ambdós regnes.

En un tercer apartat del treball el que hem fet és un anàlisi general del Llibre dels secrets d'agricultura. En el que intentem comprendre per una banda la importància que ha tingut per a la nostra pagesia, detallant les edicions conegudes, i per l'altra, un estudi de les fonts utilitzades per l'autor i les conseqüències que se'n deriven. Com ara fins a quin punt podem donar una utilitat real a molts dels tractaments que proposa Agustí.

A continuació, a la fi, exposem el llibre del que tantes vegades hem parlat ja en aquesta introducció. Amb l'advertència que només hi ha en aquest treball el tercer d'un total de tres volums que formen la totalitat del llibre. Ja que és en aquest tercer on es troben tots els coneixements veterinaris. Pel que si el lector vol consultar el llibre sencer val la pena que visiti el tercer apartat d'aquest treball, on s'especifica els llocs on hi ha una còpia del mateix.

Just darrera de les fotocòpies del Llibre dels secrets d'agricultura hi ha un glossari, que és, per la tediositat i gran complexitat de la seva elaboració, una de les coses d'aquest treball de les que més orgullosos estem. Ja que a part de ser un pas necessari per a la comprensió posterior del text per part nostra, creiem que pel lector suposa, en aquests moments, una gran ajuda a l'hora d'entendre algunes paraules i el text en general. Perquè, de ben segur, les dubtoses o desconegudes seran les mateixes que en el seu dia ho varen ser per a nosaltres. En aquest punt, voldríem agrair també la inestimable ajuda del doctor Vicent de Melchor, professor d'Història de la Llengua Catalana a la UAB, que entre altres coses ens va descobrir l'existència de l'Alcóver i Moll i del Coromines, sense els quals hauria estat impossible entendre el text d'Agustí més enllà que d'una forma molt general.

Després d'aquest glossari, ens trobem ja amb un segon anàlisi general del Llibre dels secrets d'agricultura, que l'hem volgut separar de l'anterior per dues raons. Primer perquè aquest ja serà específicament veterinari, analitzant quines són les espècies de les que parla, la importància de cada una, preponderància de la producció vs la clínica, o per sistemes, quins sons els més tractats, etc... I el segon motiu és perquè ens serveix de punt d'arrancada per presentar l'última part d'aquest treball, on

farem un anàlisi, tan detallat com ens permeti el propi text, dels tractaments que proposa Agustí per curar les diferents bèsties.

Al final de tot, com qualsevol treball amb cara i ulls, s'hi trobaran unes conclusions generals, a les que se'ls hi haurà de sumar, lògicament, totes aquelles que haurem anat mencionant en els diferents apartats. I finalment la bibliografia, que tot i que no s'especifica, està ordenada també en base a aquestes subdivisions de les que no hem deixat de parlar en tota la introducció.

Així doncs, i després de conèixer tots els supòsits d'aquest treball, només ens queda convidar al lector a submergir-se amb nosaltres a principis d'aquest segle XVII, on assegurem la troballa d'un extraordinari tresor: "El Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril" de fra Miquel Agustí.

L'ESPANYA DEL SEGLE XVII

L'Espanya del segle XVII és l'ombra de l'Espanya dels dos segles anteriors. Es pot dir que el sentiment general en tot el país és de frustració. És el segle de la crisi general, que a mesura que avanci s'anirà agreujant any rera any. Crisis en tots els aspectes de la vida del país, desde la monarquia, on hi ha una clara degeneració de la casa dels Ausburg, fins a la pròpia societat, desencisada al veure desaparèixer poc a poc el paper d'Espanya com a primera potència mundial, que ja no recuperarà mai més. La noblesa s'ha acostumat al diner fàcil d'Amèrica, que, per altra banda, ja no ofereix les riqueses d'altres èpoques, i és un estament social que ofereix poc al país, sense motivacions per reemprendre noves iniciatives.

Una societat, en definitiva, amb un motor rovellat. Un país que lluny d'omplir les seves arques amb els tresors americans, ha vist com es buidaven en defensa de l'Imperi en temps de Carles I i d'una unitat religiosa, política i social, que vertebrada per l'alta burocràcia ha resultat molt cara en temps de Felip II i en un moment, a més, en que els motors de tot Europa, especialment el de França, es mostren poderosos i ben preparats per formar una nova esfera social: una burgesia naixent, que anirà guanyant en importància, enriquint a un país i no empobrint-lo, com està fent aquí una noblesa improductiva.

En definitiva, les idees polítiques i religioses han evolucionat en els territoris de la corona espanyola, però ni la cort ni els nobles se n'han adonat. I entrem en la mencionada crisi, en la que ni els espanyols desitgen seguir sacrificant-se per un rei que no mereix tenir tants territoris, ni els europeus estan disposats a permetre un nou ressorgir imperial desde la corona espanyola.

FELIP III, REI D'ESPANYA

El rei d'Espanya és en aquell temps Felip III, fill de Felip II i d'Ana d'Àustria. Governant del país desde 1581 fins al 1621. Cal dir que com a rei començava a mostrar les mancances que marcarien els governants d'aquest segle, el que es consideraria històricament el de la gran decadència d'Espanya com a Imperi. I això naturalment es nota en l'ànim del poble, que ja al 1617, any de publicació del text a estudi, està clarament disconforme amb la situació que es viu.

Quan es parla del govern de Felip III, s'ha de fer esment de la seva poca capacitat per governar, el que va derivar en què descarregués, desde el primer moment, el pes del govern en els anomenats vàlids o favorits, primers ministres que governaven amb absoluta confiança del rei. A l'any 1617 és al poder Francisco de Sandoval y Rojas, el duc de Lerma, l'ambició del qual va ser nefasta per l'economia nacional. Estem parlant d'una època d'excessos en la cort, a càrrec, naturalment, dels impostos que els funcionaris cobraven al poble. Un país que va passar d'un deute de 400.000 ducats a l'any sota Felip II a 1,300.000 ducats l'any sota Felip III i els seus vàlids. Era tan gran el descontent que regnava entre els seus súbdits que el propi rei va haver d'abandonar Madrid per instal·lar-se a Valladolid.

De tota la política de Felip III, però, només ressaltarem un aspecte: l'expulsió dels moriscos (musulmans convertits al cristianisme) el 1609, que acusats de relacionar-se amb els pirates africans que no deixaven d'atacar les costes de la península, varen ser desterrats del territori nacional. I amb aquesta mesura sortien d'Espanya més de mig milió d'agricultors (a Catalunya concretament representaven més del 17% del total de la població), el que va produir conseqüències nefastes en

l'economia del moment i un buit que s'havia d'omplir. Sense aventurar cap tipus de conclusió precipitada podríem fins i tot emmarcar el llibre que tractem, editat vuit anys més tard, en aquest context.

RELIGIÓ EN AQUELLS MOMENTS

No s'ha d'oblidar que l'autor del nostre llibre és un frare català, pel que s'han de mencionar un parell de coses interessants. Just un any després de la publicació d'aquest llibre Espanya entra a la guerra dels trenta anys, on s'enfrontarà de forma decidida el catolicisme amb el protestantisme.

Estem a més en una societat que ja d'una o una altra forma ha assistit a les grans disputes entre aquestes dues corrents religioses. Si hi sumem el fet d'una inquisició sempre discutida, una renovació científica de la mà d'un Copèrnic o d'un Galileu i el fet que l'escepticisme es un fet reconegut i creixent a tot Europa, contant-se per part de creients preocupats més de 50.000 ateus a la ciutat de París, tot plegat crea un terreny abonat per a que una nova església catòlica, (renovada després del Concili de Trent l'any 1559) intenti una aproximació cap al poble d'una forma decidida i definitiva.

Pel que sumant tota aquesta situació i el que dèiem anteriorment del buit que deixen en l'agricultura els milers de moriscos expulsats, és fàcil concloure que el llibre a estudi tingués una doble intenció: servir de guia a tots aquells iniciats o no en el camp de l'agricultura i pastoria en les arts mencionades, i acostar un poble desencantat i envoltat d'idees contra natura de nou als braços protectors de l'única doctrina religiosa vàlida, la catòlica.

RENOVACIÓ CIENTÍFICA

A aquest respecte només direm algunes dades que creiem d'interès. On realment hi ha una gran evolució científica en aquest temps és en els camps de l'astronomia, la física, la química i les matemàtiques. On principalment desde 1560 fins a 1640 es varen fer alguns descobriments decisius. Recordem que Copèrnic fa el Sol el centre de l'Univers i Galileu, desde la seva Itàlia, fa que juntament amb el llatí l'italià sigui en aquesta època el llenguatge universal dels savis.

I estem finalment en una època en la que les idees d'Aristòtil, filòsof en el que el nostre autor diu basar-se, comencen a ser clarament rebutades en molts aspectes. En aquest sentit resaltar a l'anglès Harvey (1568-1657), que acaba amb la teoria aristotèlica segons la qual la sang es mantenia sempre in mòbil i en equilibri, i parla sobre el moviment del cor i de com produeix la circulació constant de sang per l'organisme, desmostrant a la vegada el funcionament del cor, de les venes, de les arteries...

I estem en definitiva en un temps en que les noves teories es van imposant poc a poc en una atmosfera de crisi i d'incomprensió.

Recordem a més que venim d'una època, amb Felip II, d'un tancament i hermeticisme extrem en quan al territori espanyol es refereix. Felip II, i amb ell Espanya, es van convertir en la veritable reserva espiritual del catolicisme arreu del món, fins al punt que es va ordenar desde la corona que tots aquells espanyols que estaven cursant estudis a l'estranger tornessin immediatament a Espanya, per no veure corrompuda la seva fe i coneixement cristià amb idees estranyes. El que fa que Espanya, ja per si, sigui en aquesta època, 1617, un país amb poca tirada a pujar-se al

carro d'una renovació científica. I el nostre llibre, a més, l'escriu un clero català, això no ho oblidem.

SITUACIÓ SOCIAL

Per fer d'Espanya una gran unitat territorial es necessitava d'un gran entramat governatiu que fes que els braços del rei arribessin arreu del país, en tots els àmbits de la política i de la religió. Això durant el regnat de Felip II s'havia aconseguit principalment amb un creixement molt gran tant en el nombre d'ordes religioses a tot Espanya com el d'una burocràcia de gran pes, que no feia altra cosa que cobrar impostos i servir al rei en aquesta mena d'entramat. Però aquesta situació, que s'alimentava en si mateixa de les riqueses d'aquell Imperi espanyol, començava a ser compromesa ja a finals del segle XVI, quan els ingressos procedents de les colònies no eren ja el que havien estat. I si bé en altres països aquesta burocràcia acomodada va saber adaptar-se al capitalisme donant nascuda a una nova burgesia, aquí el menyspreu a la iniciativa de produir va resultar ser terreny abonat per una caiguda en picat d'un Imperi que va perdre en menys de cent anys tot el prestigi que havia tingut. I aquesta caiguda afectava, naturalment, a una població esgotada per impostos injustos i per la pèrdua en la fe en un rei, Felip III, que ni governava ni era rei.

Quan parlem del poble hem de destacar varies coses. Tot i que el món havia canviat moltíssim desde el segle XV (reis catòlics, descobriment d'Amèrica, Carles I...) i hi havia hagut clars avenços en molts camps, l'agricultura en realitat va fer molt pocs avenços i havia estat l'origen de moltíssimes revoltes populars. La vida dels pagesos i els mètodes de cultiu de la terra havien sofert poques modificacions, i

subsistien els antics mals: períodes de gana generalitzats i periòdics, subalimentació crònica, malalties infantils i epidèmies que produïen índexs de mortalitat realment considerables.

Les taxes de natalitat eren molt altes, però la població es veia afectada d'una important debilitat fisiològica. La duració mitja de vida no superava els 25 anys. Però la burocràcia i religiosos, ben alimentats, arribaven a edats molt més avançades. Com a exemple dir que per ser inquisidor, apart dels estudis pertinents, es demanava un mínim d'edat de 40 anys.

L'home rural, a més, era un home molt aferrat a les antigues costums, el que feia més difícil encara la instauració d'un canvi en la forma de fer les coses. I quan aquest canvi arribava, de mans d'aquells que van saber pujar-se al carro del capitalisme al convertir-se en terratinents, els problemes no tardaven en aparèixer. Al agrupar, a diferència del petit agricultor, grans extensions de terreny, aquests grans senyors tenien com a objectiu principal millorar les produccions i van vallar els seus terrenys per evitar-ne el pas de ramats i escapar de la regla de l'època d'anar rotant els cultius. Però amb aquestes mesures trencaven un equilibri molt fi que hi havia entre les pastures, la cria del bestiar i l'artesanía, amb el que el sistema de la closa s'acabà associant a un símbol de l'abús dels terratinents i els pagesos es revoltaren tirant a terra les valles i omplint de sorra les fosses.

Amb això el que volem concloure és que estem en una època difícil. Marcada per la gran diferència de classes (com en tota l'Edat Mitjana) i per una mena de lluita entre la tradició i la renovació, entre el conformisme i l'esperit crític, entre els prejudicis i els esforços de la ciència i la raó. I en aquest marc col·locar l'obra d'un frare català, natural de Banyoles, que escriu un text que potser hauríem de dir al final

del treball si optava més per allò més tradicional o per la renovació. Tot i que per la seva pròpia condició i per les referències que utilitza potser no caldrà esperar tant per contestar aquesta qüestió.

NOTA:

Durant tota aquesta visió històrica que hem anat veient fins ara s'ha parlat diverses vegades d'Espanya. Cal dir en aquest punt que s'ha fet per tal de fer més entenedora l'explicació. Però ja que estem en un apartat d'història hem de ser-li mínimament fidels i recordar al lector que quan es parla d'Espanya volem dir la unió dels regnes de Castella i Aragó. Ja que no es pot parlar d'Espanya com a tal fins el 1714.

HIPÍATRA, ALBÈITER, MENESCAL, ALBÈITER-FERRADOR,
VETERINARI

Desde l'antiga Mesopotàmia a Egipte, Grècia o Roma ja hi havia una professió que podem comparar, amb certa prudència, amb l'actual veterinària. En totes aquestes civilitzacions la medicina animal com a professió, es circumscribia fonamentalment a les malalties dels èquids. Ja, que, en les altres espècies domèstiques eren habitualment els pastors els que intentaven curar les dolències amb pràctiques empíriques. El metge d'animals en l'antiguitat era per tant bàsicament un hipiatra.

Després de la caiguda de l'Imperi Romà aquesta hipiàtrica greco-romana va ser assimilada per la cultura bizantina, que va realitzar una recopilació universal de tots els coneixements veterinaris de l'antiguitat, obra que es coneix amb el nom de "Hippiatrica" (segle VI)

Més tard fou també assimilada pels àrabs, que crearen per designar al professional que la exercia el terme albèiter. Aquesta paraula, etimològicament, hi ha historiadors que defensen que prové del mot llatí "veterinarius", que per una pronunciació alterada donaria la paraula àrab "Beitarah" i d'aquest "Beitar" o "al-Beitar". D'altres consideren, pel contrari, que el seu origen és ABEN o IBN-EL-BAITHAR, que va ser un dels estudiosos de la medicina animal que més es distingueren en aquella època a l'Islam.

Per altra banda, entre els antics pobles germànics, al professional encarregat de tenir cura dels cavalls, se l'anomenava menescal (mariscal), paraula que s'utilitzà durant molts segles en els països centreeuropeus, i que segons el Diccionario de la

Academia de la Lengua Española deriva de la veu germana "marahskalk" (de "marah"= cavall i "skalk"= el que el cuida).

Menescals i albèiters eren doncs els professionals dedicats a exercir la medicina dels èquids arreu i ambdues varen ser introduïdes a Espanya. El regne de Castella va assimilar i difondre el terme albèiter, mentre que els regnes d'Aragó i València i els Comtats de Catalunya no acceptaren aques arabisme, sinó el terme germànic menescal. I fins al segle XVIII, fruit de la nova situació instaurada després de la guerra de successió, no va deixar d'utilitzar-se de forma oficial. Tot i que els aragonesos, valencians i catalans del poble no abandonarien aquest mot fins a l'arribada de la veterinària com a tal, o inclús molt després.

En resum, a Espanya, l'Albeiteria i la Menescalia són les successores de la Hippiàtrica greco-romana i bizantina, i constitueixen el trànsit cap a la Veterinària, que com a tal professió neix al nostre país amb la creació a Madrid de la primera "Real Escuela", l'any 1793.

Cal parlar, però, d'un tercer mot, el de ferrador. Perquè quan a l'Alta Edat Mitjana es descobreix la ferradura de claus neix aquest nou ofici, que en el seu origen i durant bastant de temps va estar totalment deslligat de l'albeiteria i la menescalia, que eren només clíniques; però més tard s'associen, possiblement perquè la falta d'albèiters o menescals va obligar als ferradors a estendre les seves activitats a la medicina dels èquids, tot i que amb pràctiques empíriques, sense cap base científica. Aquesta circumstància lògicament no era massa bona ni per la pràctica de la medicina dels èquids ni pels propis albèiters. En altres països, per exemple: França, Itàlia, Alemanya, etc... no es dona aquest fenomen. A Espanya, en canvi, el ferrador evoluciona cap a **albèiter facultatiu**, d'aquí que ambdues professions estiguin molts

anys unides i que fins i tot s'acabin expedint títols d'albèiter-ferrador, o fins i tot de ferrador-albèiter. Per això, en varies ordenances aparegudes en diferents èpoques es parla de "*ferradors dits menescals*". Però, això ja ho tornarem a veure quan parlem del Protoalbeiterat.

Evolució d'aquesta albeiteria-menescalia.

En tota la Baixa Edat Mitjana la veterinària científica de l'Antiguitat va romandre oblidada quasi completament. Però, a partir del segle XIV recobra el seu antic paper gràcies al renaixement de l'interès per la cria i l'explotació dels èquids. Les grans cavallerisses dels senyors feudals, l'opulència de les Corts Medievals i l'alta estima que hi havia aleshores pel cavall són motius de pes per comprendre una presència cada cop més important dels menescals de quadra i dels albèiters al servei dels grans senyors.

En quan al reconeixement d'aquesta presència de veterinaris al servei de les Reials Cavalleries, sabem que el rei Pere III d'Aragó va assenyalar en les seves "Ordinacions" (1344) el públic reconeixement a la seva feina:

"Del menescal: La cura dels cavalls no tan solament esta en vitalles administradores ans encara en ferradures als peus delles posadores en malalties curadores o en sagnies faedores les quals totes coses se solen per los menescals espatxar: e així ordonam que en nostra cort deja esser persona feel e sabent en els coses desus dites..."¹

L'antic Regne d'Aragó va ser a més el territori més adelantat del món Occidental en quan a aquest renaixement del saber veterinari. Circumstància que es

fonamentava en una societat especialment evolucionada, progressista i prou lliberal com per organitzar-se en Gremis i confraries. Les confraries eren no professionals, de caràcter religiós i de tipus mixt. Per exemple a València el 1298 existeix la *confraria de mariscals ferraors i platers* sota l'advocació de Sant Eloi.

Els Gremis, per la seva banda, ja amb caràcter professional, s'instauraren als segles XV i XVI, essent una corporació econòmica i tècnica que defensava els interessos dels seus afiliats. Tenien Ordenances que regulaven l'entrada de membres i les seves activitats, i tenien cura de l'aprenentatge de l'ofici. Formaven un cos tancat que dictava mesures d'autoritat sobre les activitats dels seus agremiats i, poc a poc, varen anar intervenint activament en la vida social de les ciutats, adquirint una gran força econòmica i una important representació política que els permetia defensar els seus drets. Se sap de l'existència de corporacions antiquíssimes a les ciutats de Vilafranca del Penedès, Mataró, Barcelona, Camprodón, Olot... i altres punts de la nostra geografia.

Així doncs, tot i haver estat poc estudiats, se sap que els Gremis d'Albèiters i Ferradors eren a Catalunya els organismes que regulaven l'accés dels joves aprenents de menescal a la professió, concedint els Prohoms (examinadors i veedors) el grau de Mestre si els aspirants passaven el corresponent examen. Els examinadors eren escollits democràticament.

Aquesta situació estava contraposada en certa forma amb la Pragmàtica dels Reis Catòlics de l'any 1500, per la qual es crearen els Tribunals del Protoalbeiterat, els

quals eren els únics que legalment podien concedir títols d'Albèiter i Ferrador. Però d'això en parlarem en el següent apartat.

Els Tribunals del Protoalbeiterat i el Regne d'Aragó durant els segles XVI i XVII

Quan a l'any 1500 es crea el Real Tribunal del Protoalbeyterato (alguns autors defensen que ja existia en data de 1472) aquest residia a la Cort. La Pragmàtica dels reis Catòlics era a més molt clara en quan a aquest centralisme del tribunal, reservant al mateix, en exclusivitat, la facultat d'examinar d'albèiter i prohibint anomenar delegats seus per a desenvolupar aquesta feina.

Tot i això, el Protoalbeiterat insistia una i altra vegada en crear i mantenir representants seus fora de la Cort. Actitut que en certa manera troba la seva justificació en la dificultat de l'època per a desplaçar-se desde molts llocs d'Espanya i en les despeses econòmiques que aquest desplaçament comportava. I que aconseguia, per altra banda, un major nombre de titulats per fer front a l'intrusisme que lògicament hi havia per una falta evident d'albèiters.

Aquests arguments van acabar per convèncer els monarques i van procedir al nomenament de representants del Reial Tribunal per diferents regions, els que per delegació estaven investits d'autoritat per examinar i expedir títols d'albèiter i ferrador. Varen ser els que es varen denominar **Protoalbèiters**.

Els Protoalbèiters, però, no van desenvolupar la seva activitat a la corona d'Aragó fins que a principis del segle XVIII, després de la guerra de Successió, varen ser abolits els furs d'aquesta corona per Felip V i el seu famós Decret de Nova Planta.

Però per a comprendre aquestes diferències en el nomenament i actuació dels Protoalbèiters en ambdues corones, és necessari que analitzem les circumstàncies de govern, jurídiques i institucionals del moment històric en el que es crea el Tribunal. Ja, que, varen ser les que ho varen condicionar.

La unió entre la corona Castellano-Ileonesa i l'aragonesa es va forjar amb el casament dels seus monarques Isabel de Castella i Ferran II d'Aragó, l'any 1469; unitat que es va completar anys més tard amb la rendició del regne aràbic de Granada. Però aquesta unió no va ser unificadora, és a dir, no es va crear (excepte el Tribunal de la Santa Inquisició) cap institució amb atribucions en el conjunt del territori unit, sinó que es van mantenir les antigues; essent per això una unió personal o dinàstica, de tal forma que en la pràctica els regnes de les corones de Castella i d'Aragó varen mantenir la seva peculiar organització.

Que aquesta unió era incompleta ho podem observar en diferents aspectes: en l'econòmic, per exemple, es van mantenir les duanes en les fronteres dels dos regnes. En canvi, el que sí es va igualar és el valor de les principals monedes, que després seguiren, però, diferent evolució. En l'aspecte jurídic, tampoc es va intentar la unificació legal, si bé es va realitzar una important codificació de les lleis tradicionals de cada regne, que tendia a facilitar l'acció governamental. Promulgant-se així los Fueros y observaciones de la Corona de Aragón, els Furs e ordinations del Regne de Valencia, les Constitucions i altres drets de Catalunya y los Privilegis del Regne de Mallorca. A més caldria afegir que la corona d'Aragó seguia mantenint els Virreis; delegats del poder reial quan aquest no hi era.

Es pot dir doncs que a la corona d'Aragó preval una concepció més federal (es diu que Aragó era en realitat una confederació de diferents regnes, i així funcionava),

enfrenat al sentit molt més integrista de la castellano-lleonesa (on tots els governants han estat clarament absolutistes). Els monarques van exercir així com a reis a Castella i com a sobirans constitucionals a Aragó. La "Unió personal" en el poder reial que definia a la corona d'Aragó feia que cada un dels seus estats conservés les seves pròpies institucions, i anava acompanyada per la concepció de "pacte" que es donava a aquest poder reial. El rei Ferran II no va procurar en cap moment acabar amb aquest sistema pactista, que es mantindrà després amb els Ausburg (Carles I, Felip II, Felip III, Felip IV, Carles II) i que acabarà en arribar els Borbons (Felip V), al segle XVIII. (a partir de l'11 de setembre de 1714).

En la pràctica, i per acabar amb aquest breu incís històric, Isabel segueix sent la reina de Castella-Lleó, amb la responsabilitat política i econòmica de la conquesta de la Mar Oceana i del descobriment del Nou Món; mentre que Ferran II, segueix essent l'indiscutible rei de la corona d'Aragó, on manté, com els seus antecessors, una política europea i mediterrània centrada tradicionalment en l'enemistat amb França i l'expansió a Itàlia. I ambdós junts, lògicament, els reis Catòlics: creadors del Real Tribunal del Protoalbeiterato, amb atribucions molt diferents als seus respectius regnes, fruit de la pragmàtica de 1500.

Una pragmàtica es defineix de la següent manera: Ordenació o decret del sobirà sobre matèria de dret públic, amb força obligatòria semblant a la de llei, però que té l'origen en l'exclusiva voluntat del monarca sense compartir el seu poder amb les corts. Això era possible a Castella, on les corts tenien una força molt minsa, però no en canvi al regne d'Aragó, on abans de decidir res el rei ho havia de discutir amb els nobles i amb el braç eclesiàstic, que en la suma formaven les dues terceres parts de les corts.

Així doncs, durant l'època foral, segles XVI i XVII, l'existència del Tribunal del Protoalbeiterat no va arribar a concretar-se a Catalunya. Ja, que, tot i que va actuar en algunes ocasions, no ho feia en aquells llocs en què havien de respectar-se les prerrogatives dels privilegis de determinats Gremis d'Albèiters i Ferradors. En aquest sentit hi ha un informe de la Reial Audiència, no datada, que referint-se a la ciutat de Barcelona diu:

"...el Protoalbeitar no ha exercido esta facultad, porque hay un antiquisimo Gremio o Cofadría de Herreros y Albeytares, con sus prohombres, y éstos según sus antiguas ordenanzas y privilegios legales, son los que en esta Ciudad y su Veguerio hazen los exámenes y aprueban por maestros" ²

I si bé és cert que a partir del Decret de Nova Planta s'instaura de forma clara i dominant el Protoalbeiterat a Catalunya, va seguir tenint certes limitacions en el desenvolupament de la seva feina.

Funcionament del Real Tribunal del Protoalbeyterato

El mot Protoalbèiter, equival a *Protos*: el primer, el més important o el més vell dels... *albèiter*: encarregat de tenir cura dels cavalls. Protos ve del grec i albèiter de l'àrab, com comentàvem fa una estona.

Com ja hem dit també el càrrec de Protoalbèiter era nomenat pel propi rei, el que li donava una categoria superior a la d'aquells Prohomes que examinaven en els gremis d'Aragó. Cal dir que, lògicament, l'albèiter que era nomenat Protoalbèiter passava a formar part del "Real Tribunal del Protoalbeyterato". Tribunals que ja

existien en altres disciplines, com ara en la medicina, on es deia Protomedicato. L'examinador d'albèiter tenia en aquella època la mateixa consideració que un metge.

Inicialment en els exàmens que duia a terme el Tribunal hi havia sempre dos examinadors "*no el uno sin el otro, estando juntos*". Felip II eleva el seu nombre a tres el 1592 per evitar que hi hagués empats.

El títol d'albèiter, amb nomenament reial, implicava el pagament d'un impost: *media anata* (meitat del sou anyal). I tot i que el sou que es cobrava era baix, es compensava amb privilegis com ara l'exempció del pagament d'alguns impostos (alcabala, ferradures, etc.) o l'exempció de quintes.

L'estudi era menestral, a nivell dels arts i oficis. En cap moment universitari. No hi havia escola i l'aprenentatge es feia directament al costat d'un albèiter (**Pasantia**) La duració depenia de l'aspirant (Ordenança de 1722 exigia un mínim de 7 anys). L'ensenyament era inicialment pràctic, amb els casos que li arribaven a l'albèiter i posteriorment s'anava a la teoria. Els llibres eren de producció pròpia, escrits per albèiters i examinadors, molts d'ells dedicats a la preparació de l'examen (apunts escrits en diàleg).

Es consideraven tres graus: el d'aprenent primer, després ferrador i finalment albèiter. Recordem en aquest punt el que dèiem anteriorment sobre la gran relació que hi ha aquí a Espanya entre el que a la resta d'Europa es consideraven dos oficis diferents, el de manescal i el de ferrador. Així veiem que l'examen pràctic consistia en ser un bon ferrador i el teòric en manejar els coneixements clínics de l'albeiteria.

-Examen teòric: preguntes fetes pels examinadors.

*"Qué cosa es la con que trabajan herradores, con la cual ningún provecho se adquiere y en ninguna manera se puede trabajar sin ella. Responde que es el sonido del martillo y demás herramientas"*⁵

-Examen de ferrar: forjar i posar ferradures. (examen pràctic)

Cal dir que aprovava molta gent, i això produï a les seves queixes:

*"acaesce muchas veces que algunos dellos son tan ydiotas e indoctos y es muy perjudicial a la república dejallos usar y exercitar los dichos oficios, Suplicamos a V.M. mande que quando paresciere dicho inconveniente e insuficiencia de los tales facultativos, la Justicia y regimiento del pueblo se puedan entrometer a conoscer dello y proveher lo que convenga a la república, no obstante la licencia y aprobación..."*⁵ (Cortes de Toledo, 1538)

En cas de suspendre es fixava el temps mínim que calia fins a poder-se presentar a una nova convocatòria. El que suspenia tres vegades perdia la possibilitat de presentar-se de nou.

Un cop aprovat l'examen calia fer un jurament, que es feia en una cerimònia privada, a palau o a les cavallerisses, sobre els evangelis i la creu, amb la fórmula següent:

"-Juráis el servir bien y fielmente la plaza de (la plaça que se li concedís) de que S.M. (Dios le guarde) os ha hecho merced, procurando su mejor real servicio y apartando quanto fuese de su daño y que si supiereis cosa en contrario me dareis cuenta o a Persona que los pueda remediar?"

-Así lo juro.

-Si así lo hicierais, Dios os ayude, y si no, os lo demande.

*-Amén"*⁵

Si era per formar part del Real Tribunal del Protoalbeyterato l'acte era públic i solemne a la Sala d'Alcaldes, i la fórmula la següent:

"-Juráis por Dios y esta Cruz de bien y fielmente usar el oficio y plaza de examinador de albéitares y herradores de estos reinos, y para lo que se os ha despachado el Rl. título y nombramiento de que haveis hecho presentación a la Sala, que en todo os arreglaréis a él y a lo que en el assumpto prebienen las Leyes del reino, y que a los que acudieron al examen, cuando hábiles y suficientes, si fuesen pobres no les llavaréis derechos algunos?"

-Sí juro.

-Si así lo hicierais, Dios os ayude, y si no, os lo demande.

-Amén" ⁵

El títol, d'albèiter-ferrador o de ferrador, era concedit finalment per la Secretaria del Protoalbeiterat amb la signatura de l'escrivà oficial.

Les característiques més importants de l'activitat dels albèiters eren:

-Coneixement inductiu i poc experimentador.

-Bons observadors.

-Clínica equina: art de curar.

-Exercici lliure: tenien llocs per ferrar i per fer sagnies en carrers i

places. El que produï a no poques queixes:

"Otro sí dezimos: que es cosa muy coneuniente, ansí para la buena gobernación de los pueblos como para la salud de los vezinos, mayormente donde V.M. y su corte reeside más de ordinario, que los herradores de todos los dichos pueblos estuviesen para el uso y exercicio de sus oficios, en parte señalada y apartada del concurso público, y que no estuviesen dentro de los dichos pueblos;

porque de lo contrario se siguen muy grandes inconvenientes, y daños notorios a la salud de las gentes, así por le ruydo y extruendo que hazen, como por el mal olor que causa con las inmundicias de las sangrías que hacen y las curas de las llagas de las bestias, que es causa que se corrompan los ayres y se engendren muchas enfermedades. A vuestra Magestad suplicamos sea seruido de mandar que se haga assí, mandando a todas las justicias tengan cuydado de lo guardar y cumplir" ⁵ Cortes de Madrid, 1563.

També treballaven, naturalment, a casa dels senyors o a les Cavallerisses reials.

Deontologia en el món de l'albeiteria

Tot i que d'aspectes deontològics n'hem anat veient puntualment al llarg d'aquesta explicació, en aquest subapartat el que farem és mostrar en cinc cèntims un parell de coses que ens han semblat interessants.

L'intrusisme professional ha existit sempre, és un fenomen inevitable en qualsevol professió, encara que en algunes com la medicina humana i l'animal creiem que es dona amb major freqüència, perquè desde sempre hi ha hagut en una i altra ciència mèdica els "curanderos". Per aquesta raó, desde l'antiguitat, l'intrusisme professional també la van haver de sofrir els albèiters, principalment per culpa dels ferradors i tractants, que després van continuar essent, durant molt de temps, els principals intrusos dels veterinaris.

En el règim purament gremial, que és el que trobem a Catalunya, València i Aragó en aquella època, són varies les disposicions i ordenances que es van ocupar

d'aquestes qüestions, penalitzant a aquelles persones que exercien de manescal sense haver obtingut la corresponent titulació.

A València, a partir de 1479, després de la Real Provisión promulgada per Ferran el Catòlic regulant els exàmens de manescal al regne, es castigava a l'infractor amb vint morabatins d'or, i si era insolvent podia ser empresonat pel temps que estimessin oportú els examinadors. Estem parlant possiblement d'un dels primers textos sobre deontologia veterinària a casa nostra, i en ell es diu:

"... ningun menescal no puixca, gose ne presumeixca continuar o acabar o pendre en cura bestia alguna que sia començada a curar a obrar per altre menescal fins entro a tant que lo primer menescal que primerament comença a obrar e curar la dita bestia sia pagat e contentat de ço que justament merexera e deura haver per la dita primera cura, e si lo contrari sera fet per qualsevol menescal que aquell tal sia tengut e haia de pagar del seu propi al primer menescal tot ço e quant justament merexera per la cura que haura començada fer en la dita bestia e ultra encara sia encorregut en pena de vint morabatins d'or." ²

La preocupació per l'exercici de l'albeiteria segueix mantenint-se per exemple en les ordenances de 1483, en les que després de delimitar les funcions que competien als albèiters i als ferradors, s'establia una sanció de cent sous cada cop que s'incorria en actes d'intrusisme professional.

S'han trobat així mateix alguns expedients basats en aquestes normes deontològiques:

Incoat a instàncies de Vicenta Suay, viuda de l'albèiter Antoni Mauro, resident en el grao de València, que posseïa de clínica-ferraria regentada; l'expedient de la qual acusava a l'albèiter Telesforo Chiva d'haver acceptat com a client al carreter Salvador

Balaguer, el qual tenia pendent de pagar a favor de la recurrent 328 sous per cures practicades en la seva cavalleria per l'albèiter que regentava la clínica-ferraria de la citada Vicenta Suay.

Bibliografia relacionada amb l'albeiteria al regne d'Aragó

Cal dir que el primer llibre sobre albeiteria escrit en espanyol es va editar precisament a la corona d'Aragó, a Saragossa per ser més precisos. I el va escriure el valencià Mossan Manuel Dieç, el 1495. A aquest respecte valdria la pena afegir que la majoria de textos que es van escriure sobre albeiteria a Aragó varen tenir com a autors manescals valencians.

Durant l'Edat Mitjana van circular també nombrosos llibres de veterinària en llengua catalana, producció bibliogràfica únicament superada en quantitat pels textos llatins de l'època.

Els següents autors i títols corresponen a diferents manuscrits catalogats en diferents biblioteques europees, tots ells tractant exclusivament de menescalia i poden llegir-se en versions catalanes: Jordan Ros de Calabria: "*Manacalia*" (s.XIV); Teodorico Borgogni: "*Chirurgía*" (s.XIV); Infante Don Fadrique: "*Malalties dels Cavalls e per guarirlos de totes las malalties que es devenen*" (s.XIV); Manel Dieç: "*Lo llibre de la menescalia*" (s. XV); Salvador Vila: "*Tractat de les mules*" (s.XV); anònims: "*Llibre dels Cavalls*" (s.XV) i "*Repertori per guarir el bestiar*" (segle XVI).

Acabem dient que la bibliografia veterinària medieval era pràcticament monotemàtica. Ja, que, la major part de les descripcions de les malalties es referien

únicament al món del cavall, essent aquesta l'espècie animal que tenia major interès pràctic, com ja hem dit en diverses ocasions: *"quar cavals es la pus noble bestia de todas las bestias"*.

EL LLIBRE DELS SECRETS D'AGRICULTURA, CASA RÚSTICA Y PASTORIL

Fra Miquel Agustí va néixer a Banyoles l'any 1560 i va pertànyer a l'orde de Sant Joan. Fou prior del Temple d'aquesta orde a Perpinyà, d'on ve que en el món de la pagesia quan es feia referència al llibre a estudi es parlava sempre del "Llibre del Prior". I se sap finalment que va morir l'any 1630. Tret d'aquestes dades esquemàtiques poc més es coneix d'Agustí.

L'obra del Prior es dirigeix principalment al pagès autosuficient i intenta donar les receptes d'aquesta autosuficiència, o sigui, la forma de procurar-se tot el que cal a una família amb els mitjans al seu abast: construcció, medicina i veterinària, juntament amb el consell de tenir un carreter, un ferrer, etc.

Si es pensa en l'estructura social agrària de Catalunya, l'obra d'Agustí era, al seu moment, el que podia fer falta al "masover" d'un "mas" amb una superfície de terres d'extensió mitjana, realment independent després de la sentència de Guadalupe, però encara lluny de poder comercialitzar l'excedent que obtingués. Llevat, en tot cas, del blat, si es dedicava a l'exportació, o més sovint per atendre les necessitats urbanes.

D'ençà que el *Llibre dels secrets d'agricultura* de Miquel Agustí va sortir imprès per primera vegada, l'any 1617, pocs textos catalans han tingut tant d'èxit, si bé aquesta primera edició és l'única apareguda en llengua catalana. Ja, que, entre 1625 i 1785 se'n feren almenys una vintena a Perpinyà, Barcelona, Saragossa i Madrid, però en llengua castellana.

Edicions conegudes:

1) 1617. Barcelona. Esteve Lliberós	2) 1626. Perpinyà Lluís Roure
3) 1646. Saragossa. Viuda de Pedro Verges	4) 1695. Madrid. Julián de Paredes
5) 1703. Saragossa. Pascual Bueno	6) S.a. Saragossa. Pascual Bueno
7) 1722. Barcelona. Pau Campins	8) 1722. Barcelona. H.de Joan Jolis
9) S.a. Barcelona. Hereus de Joan Jolis	10) 1722. Barcelona. Joan Piferrer
11) 1722. Barcelona. Joan Piferrer	12) 1722. Barcelona. Joan Piferrer
13) 1722. Barcelona. Joan Piferrer	14) S.a. Barcelona. Joan Piferrer
15) 1731. Madrid. Antonio Sanz	16) 1749. Barcelona. Pere Escuder
17) 1762. Barcelona. Maria Angela Martí	18) 1762. Madrid. Joaquín Ibarra.
19) 1770. Barcelona. Francesc Oliver i Martí	20) 1781. Madrid. Joaquín Ibarra.

En quan al llibre que nosaltres estudiem, l'edició catalana, té diferents originals, repartits arreu.

N'hi ha dos a la Biblioteca Nacional de Catalunya, d'on s'han extret les fotocòpies amb les que hem treballat nosaltres. Cal dir que en aquests exemplars hi ha un ex-libris manuscrit d'Ignasi Mayans i Benet on fa constar que l'adquirí el 2 d'octubre de 1804 a la llibreria barcelonina de Piferrer, i que li costà "tres duros plata"

N'hi ha exemplars també a:

- Arxiu Històric Municipal de Barcelona (manquen els folis 2 i 5)
- Seminari Diocesà de Girona (manca la portada)
- Biblioteca Pública de Mallorca (incomplet)
- Seminari Diocesà de Barcelona (hi manquen els folis 40, 41, 42, el darrer i el full plegat)
- Biblioteca del Museu Romànic Casa Papiol de Vilanova i la Geltrú (hi manquen els folis 180, 181 i 182)
- Biblioteca Lambert Mata de Ripoll
- Biblioteca Nacional de Madrid
- Biblioteca Nacional de París

Són doncs els únics exemplars localitzats de la primera i única edició del text català de l'obra de fra Miquel Agustí, fins al moment.

De la segona edició que es va fer del llibre, i per tant la primera en castellà "*Libro de los secretos de agricultura, Casa de Campo y pastoril*", datada de l'any 1626, se sap que n'hi ha un exemplar a: Biblioteca de Catalunya; Biblioteca Universitària de València; Biblioteca del Castell de Peralada; Biblioteca Nacional de París; University of Delaware, Newark; University of California, Davis.

A més, aquesta resulta ser l'última que va poder ser controlada, o com a mínim coneguda, pel propi autor, que va morir l'any 1630.

El que més sorprèn, però, no és l'enorme difusió que va tenir aquesta obra, sinó el fet que va arribar a gaudir de gran popularitat entre els pagesos, que l'utilitzaren de manual gairebé fins al segle XX, tot i tenir un caràcter més aviat tècnic. I la veritat és que cent cinquanta anys d'edicions pràcticament ininterrompudes i quasi bé tres-cents de demanda per part dels usuaris, és un resultat que poquíssimes obres poden assolir.

L'obra s'inscriu en la sèrie de manuals de tècnica agrícola que aparegueren durant els segles XV, XVI i XVII a tots els països de l'Europa occidental a causa de les transformacions socials que l'estructura agrària anava vivint. Transformacions que van desvetllar un esperit nou dins l'agricultura amb el primer impuls del Renaixement. Les obres principals d'aquest corrent foren la de Fitzhebert (1523) a Anglaterra; la de Charles Estienne (1564), obra ampliada i corregida pel seu gendre Jean Liébault i publicada el 1570, i la d'Olivier de Serres (1600) a França; l'*Opus ruralium commodorum*, de Pietro di Crescenzi (1471), publicat més tard a Itàlia amb el títol *Opera agricultura* (1478), i el llibre de Gabriel Alonso de Herrera (1513) a Castella. Els quals, juntament amb els *scriptores de re rustica* llatina, formen les fonts que

Agustí podia conèixer. De fet, cita molt sovint Estienne i també Crescenzi, i, en canvi, tot i la proximitat geogràfica i política, no fa mai esment d'Herrera.

Cal dir que estem en una època en què s'està produint encara el canvi entre escriure els textos en llatí o fer-ho en llengua vulgar. En aquest sentit és interessant remarcar el fet que Miquel Agustí opta per aquesta segona llengua, el que indica de forma inequívoca la voluntat d'arribar al públic directament familiaritzat amb les qüestions agràries: pagesos o propietaris rurals, que poc coneixement tenien del llatí. Però també s'ha de dir que l'esperit renaixentista de recuperació de l'erudita tradició clàssica hi és encara molt present, podent-se veure a l'inici de l'obra, en forma de llistat, les fonts en les que s'ha inspirat el Prior. Que compta amb un total de 86 autors, principalment romans, a més d'alguns grecs com Plató, i uns quants de moderns, com els dos que s'han esmentat abans.

Pel que fa a les fonts caldria destacar algunes coses. Com per exemple que dues de les més importants: Estienne i Liébault, als que l'autor no deixa de nomenar, eren metges, pel que el llibre presenta aquesta deformació professional, conjuntament amb un recurs constant als símbols astrològics. Les contínues referències a l'astrologia no deixaven de ser, en aquells moments, un índex de coneixement empíric, d'associació de fenòmens naturals. També Agustí en fa un ús molt generós, i la forma en què aquest recurs es presenta dóna nota dels seus coneixements, no exempts de certs anacronismes (coses que semblaven ja superades), posant en una altra forma la saviesa tradicional agrícola del pagès, que amb l'observació del camp també ha après a fixar-se amb els astres.

Pel que tant l'un com l'altre, Agustí i Estienne, per un lector del segle XX poden arribar a conclusions no exempts d'ingenuïtat, tot i el domini que demostren

amb elles dels autors romans. Cal dir que aquest coneixement era un dels components del bagatge de qualsevol científic renaixentista, pel que no és res estrany.

El *Llibre dels secrets d'agricultura* va aparèixer en un període de debilitat de l'economia catalana. Però són anys d'estancament en què, malgrat les males collites i els conseqüents períodes de fam, la producció catalana, com a mitjana, cobreix el consum i fins i tot exporta. De fet, existiren moviments per intensificar el conreu, i fins i tot especialització per tal de millorar les possibilitats productives. El resultat, però, foren magres. Al cap i a la fi, es podia importar el blat de Sicília i cobrir les necessitats, però això afectava poques zones.

I de la conjunció d'aquest moviment cultural europeu, que cercava la revitalització científica de l'agricultura. I d'una agricultura que, tot i els entrebancs, anava prosperant, en sortir l'obra de fra Miquel Agustí, monjo i observador atent dels seu entorn, que ens traslladà la seva visió per mitjà del *Llibre dels secrets d'agricultura*.

A fi de fer més entenedor el contingut, l'obra d'Agustí està estructurada de tal manera que es pugui trobar fàcilment el que necessita cada planta o animal, i per tant dóna més importància als elements particulars que a la forma general. Aquest tipus d'estructura es mantingué durant molt de temps en les obres d'agricultura. Però, en canvi, no permet de tenir una visió agronòmica clara i global de l'obra.

Cal dir que en aquella època el plagi no s'entenia tal i com l'entenem avui en dia. Ja que es podia agafar el llibre d'un autor, transcriure'l quasi per complet, posar: n'hi ha que diuen... i així publicar-lo amb el teu propi nom (sense necessitat tan sols ni de mencionar l'autor original). Pel que era pràctica habitual copiar trossos de textos sencers d'altres autors. En el cas d'Agustí cal dir que sempre que ho fa, diu quina és la

font, que a l'últim resultava tot tenir un mateix origen: els *scriptores de re rustica* romans: Varró i Columel·la principalment, però també altres autors menors. Ja, que, si Agustí citava Estienne, aquest citava així mateix els autors clàssics.

Fins a les darreries del segle XVIII, doncs, l'agricultura es nodrí bàsicament per una experiència transmesa de generació en generació i convertida en rutina, és a dir, mancada de suport científic i, per tant, vivint pràctiques tan empíriques com ingènues. I en aquest marc és on hem de considerar l'obra que tractem en aquest treball.

A continuació exposarem alguns exemples que, relacionats o no amb la veterinària, ens permeten veure d'una forma molt clara el tipus de ciències mèdiques que es tractaven a l'època i quins supòsits tenien. El que ens servirà no només per mesurar el grau d'empirisme en el qual es movia la humanitat de tan llunyanes centúries sinó també com a presentació de la següent part del treball, l'estudi del que aporta aquest llibre en el que es refereix a les "arts veterinàries" en el segle XVII.

Meteorologia. Agrícolament els anys es dividien en fèrtils i estèrils. Els símptomes que presagiaven els fèrtils eren aquests: si en el fruit de l'alzina es cria una mosca; si la tardor és "*bella y serena*", la primavera serà mitjanament calenta; si cau molta neu quan s'escaigui; si els arbres produeixen poca fruita; si en riberes i estanys no hi ha gaire peix; si la ginesta produeix molta flor; si els noguers, en florir, treuen més flors que fulles; si el llentiscle porta molta fruita i sencera; si la flor de la ceba s'esmortueix bentost.

Pel contrari, l'any estèril serà conegut si de la flor de l'alzina neix una aranya; si apareix algun cometa al firmament; si la primavera i l'estiu són humits; si la terra i l'aire són plens d'aranyes, verms, llagostes i "*altres semblants animallets*"; si els

noguers tenen més fulles que fruit; si els ocells fugen dels boscos per a soplujar-se a poblat; si els esplets de faves i préssecs són abundosos; si hi ha eclipsi solar: quan el blat floreixi, les espigues no tindran gra.

Intercalat amb el text hi ha un gravat reproduint la *Roda perpètua* per a saber els anys que seran fèrtils o estèrils començant pel 1616 fins al que es desitgi saber, atribuint a cada caseta un any; les casetes porten la inscripció de fèrtil o estèril, fertilíssim o esterilíssim. Aquesta figura fou concebuda pel mestre astròleg Domènec Varni, de Narni.

Les fases de la Lluna. Després de descriure els secrets astrològics de la neu, calamarsa, vent, trons i llamps, pedregades, etc., tracta de la influència de les fases de la Lluna sobre la biologia vegetal.

Durant el quart creixent es faran les matances, perquè la carn no perd i costa menys de coure; es donaran les eugues a cobrir pel cavall, puix altrament esdevindrien flacs els pollins; és temps d'empeltar; s'esquilarà de bon matí fins al migjorn; s'empollaran els ous, es plantaran els fruiters, s'estellarà llenya, es sembrarà el gra; el pa creix i és més gustós.

En Lluna plena és temps de pescar i de podar les vinyes.

En quart minvant els cavalls amb mals d'ulls milloren; és l'hora de capar els animals, tallar llenya per a construir, segar les collites.

En Lluna nova es collirà la fruita i es femarà el camp. (Era creença arrelada dels vells que el Noviluni significava que la Lluna es trobava sota terra)

Tota aquesta història astrològica arribava fins al punt de parlar sobre les influències dels signes del Zodíac en el sementer i en les plantades, així com les exercides pels altres astres del Sistema Solar.

Les virtuts de l'all. Són: menjat en dejú, és un preservatiu de la pesta i altres malures semblants; remeia les mossegades del gos rabiós o serpent; amb sal i vinagre es bo per a matar els polls; contra la tos si s'unten les plantes del peus amb un decuit d'all picat amb greix de porc; alleuja el mal de queixal mantenint a la boca el gra d'all cuit amb vinagre; és excel·lent contra els cucs de les criatures, adés menjat amb mantega fresca, adés amb un pegat del mateix suc sobre l'estómac; un forc d'alls evita que els ocells es mengin les fruites.

Un antiplaga. Contra els insectes els antics grecs i romans ja donaven molts consells. Fra Agustí, fent prova del que ja dèiem en quan a la seva erudició, esmenta les opinions d'Anatoli, Missaldo, Columella, Diòfanes, Anatoleo, Palladio, Plini, Alberto, Alecio, Paxamo, Florentino, Tarantino, Gatinario, Virgili, Apuleyo... El grec Diòfanes aconsellava com a remei universal contra tota mena de bestioles prendre dos o tres ventres ben escorxats de xai coberts de fems, portar-los a l'hort, camp o vinya on fan mal i deixar-los en un clot; tornar després de dos o tres dies per a sorprendre totes les bestioles devorant les despulles, podent exterminar-les fàcilment. Sinó, repetir l'operació. (Està clar que és un remei d'utilitat discutible, si més no.)

Els fems. La potència atribuïda als fems era la següent per ordre de major a menor: la de colom, la del ase -"que és el millor de tots los animals"-, la dels ovins, caprins i bovins; i el darrer de la llista és la potència dels fems dels porquins, per ser els més càlids i els que cremen la terra.

Família. El bon pare de família ha de ser pacífic, pacient, actiu i que sàpiga governar. Ha de tenir compte en el tracte amb els mossos, a visitar sovint les terres, saber els remeis contra les malalties de tots els de la família, observar la seva paraula,

no jurar en nom de Déu i menjar i beure el mateix que mengen i beuen els seus servidors, "però en taula separada".

En resum: El "Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril" és una guia per a la gent del camp en les més variades matèries: previsions meteorològiques amb presagis del temps; anys fèrtils i estèrils, cometes i planetes, vents bons i vents dolents i, en especial, les influències de la Lluna. Aconsella remeis per a tota mena de malalties de persones i bèsties; recomana les pràctiques de conreu més adients; exposa la millor manera de construir la casa rústica i pastoril i fa inclús l'inventari de les operacions a càrrec de les mestresses de casa. I la garantia de les seves afirmacions les fonamenta en la llista de 86 fonts de gran renom que anomena al començar l'obra per ordre alfabètic. En el que es refereix als remeis fa principal menció de dos facultatius parisencs: Charles Estienne i Jean Liébault; i en quan a l'astrologia a Antonio Magi i Domènec Varni, de Narni. I converteix el llibre, durant més d'un segle, en el veritable vademècum de l'art agrícola, pecuari i de remeis casolans, justificant el propi autor el fet d'escriure'l pel següent: *"vehent que ningú s'ha ocupat a escriure en nostra llengua catalana, y pot esser que los que avuy exerciten la dita agricultura, en nostra Catalunya, no acerten en fer y posar les coses qual es deu, causanho per ventura, lo no entendre les llengues"*.

GLOSSARI

Abeuratge: Abeurall. Acte d'abeurar el bestiar. Donar beure abundant al bestiar.

Abrotano: producte obtingut d'un arbust molt olorós, originari de l'orient. Artemisa abrotanum.

Acantium (cardons): planta de la fam de les dipsàcies. *Dipsacus fullorum* i *D. sylvestris*.

Acomanat: posar a càrrec d'alguna cosa.

Acomodament: Acció o efecte d'acomodar o d'acomodar-se.

Acquisida: participi del verb adquirir.

Acrimonia: qualitat organolèptica que indica agror de gust.

Afadigareu: cansar, donar fatiga.

Afens: ases

Afinar: Fer més fi, més delicat.

Afprefa: rudeses, desagradable.

Agarico: bolet blanc del gen. Polyporus que es fa en els arbres. A partir d'aquests s'obté una droga amb finalitat terapèutica.

Aglans: mateix significat que gla.

Agno cast: planta verbenàcia.

Agullada: Bastó llarg que té en un cap una paleta o rastell per a netejar la rella de la terra que s'hi agafa i a l'altre cap una punta de ferro per picar els bous que tiren l'arada.

Albudecas: Mena de meló aigualit i insuls.

Alfabegas: planta ànnua, de la família de les labiades: *Ocinicum basilicum*.

Aproximadament uns 30cm d'alçada i fa una olor molt intensa i agradable. Cast: albahaca.

Almanco: al maig.

Aloe: planta liliàcia de dif. spp de àloe de les quals s'obté el sèver (suc concentrat de les seves fulles d'aparença resinosa, color groc fosc y sabor amargant, amb finalitat terapèutica).

Alum picat: sulfat doble d'alumini i potassi que s'empra com a càustic en medicina.

Amollar: Afluixar, perdre intensitat una cosa. Amollar el bestiar: obrir-li l'estable perquè vagi a pasturar.

Anagallis: planta primulàcia la sp anagallis arvensis.

Anille: crit del cavall. Cast-relincho.

Anticor (mal de): Certa malaltia dels pits. En el Diccionari Català-Valencià-Balear de A.M^a .Alcover fa referència al text: '*Lo mal del Anticor del bou ... Agustí Secr. 169*'.

Anuge: anudar, fer nus.

Anyell: Fill de l'ovella fins a l'edat d'un any.

Apit: Àpit. Api.

Apler: plaer.

Apolleix: agafar fort.

Apoplexia: disminució o suspensió sobtada de l'acció cerebral causada per l'extravasació de la sang o del sèrum en el cervell. Estat inflamatori d'un òrgan degut a una afluència sobtada de sang.

Ardits: atrevits.

Argent viu: argent viu, mercuri.

Arna: insecte que pon dins les caeres d'abelles i que omple la caera de filassa i es menja les bresques, i obliga a les abelles a fugir si la caera no duu prou força per matar l'arna.

Arruxar: fer allunyar (l'aviram, els coloms ...)

Aspres: rudes, difícils, no suaus.

Auellaner: Avellaner. *Corylus avellana*. Betulàcia arbustiva, de branques flexibles, cultivada per la seva fusta i el seu fruit.

Auesareu: avesareu. Acostumar, habitar.

Auferda: Auserda, userda. *Medicago sativa*. Alfals.

Ausell de preça: ocell de presa.

Avalot: aplec tumultuós.

Aveseu: del verb avesar. Acostumar.

Ayguaros: aigua de roses destil·lada.

Baci: gibrella o plat fondo de metall per posar-hi aigua o altre líquid.

Bacina: bací.

Baladre: planta de la fam. de les apocínies, de les nostres muntanyes.

Balfemina: planta de la fam de les Balsamínies.

Banchs de ous: clares d'ous.

Batum de iudea (asphaltum): substància grassa, untosa, inflamable, que està sota terra.

Bell: un bon...

Bellicoses: amb ganes de lluitar.

Blanquet: substància blanca que és un acetat de plom hidratat obtingut per l'acció del vinagre sobre el plom. // Greix, part de la freixura, que es treu dels bens, moltons, etc., i es menja fregit.

Borrechs: borrec. Animal de llana d'un a dos anys.

Borronar: treure borró. **Borró:** botó escamós dels arbres i altres plantes, que conté el rudiment del futur brot.

Botja: enramada que es fa a les andanes on es cria el cuc de seda perquè aquest s'hi enfili a filar el capoll.

Bouer: pastor de bous.

Braons: part del braç entre espatlla i colze.

Bresca: pa de cera format d'una multitud de cel·letes prismàtiques hexagonals, que les abelles fabriquen dins el rusc per dipositar-hi la mel.

Brocal: botella panxuda. Cast-garrafa.

Broch: tros de branca o canya sense fulles.

Broyda: planta de la família de les compostes. *Artemisia abrotanum*.

Buas: pústula, gra purulent // dolor.

Buch: rusc o casa d'abelles.

Buglosa: planta de la família de les borraginàcies: *Anchusa italica*.

Bugot: abella mascle.

Cabeças de lliri: bulb del lliri blanc de marines o lliri de mar. Cast.: Armonio. *Pancratium marinum*. S'utilitza el bulb, torrat en cataplasmes per angines. // Lliri de les valls, lliri de maig, lliri de la Mare de Déu. Cast.: flor de lis. *Convallaria majolis*. S'utilitzen les flors i les arrels com a remei pel mal de cor, còlics, com a calmant en general.

Cafi calda: quasi calenta.

Calamenta: Càlam o calamet. Sinònim de *Calamintha officinalis* i *Calamintha nepeta*.

Calapet: calàpet. Gripau.

Caldos: calorós.

Calt: calent

Camfora: substància sòlida, blanca, d'olor forta i aromàtica, de gust amargant i ardent, que s'obté de l'arbre *Laurus camphora* i s'usa molt en medicina.

Campanya: extensió de terrenys que ocupen els camps, els prats, etc.

Canem: cànem. Planta anual de la família de les cannabàcies (*Cannabis sativa*).

Caniculars: quan hi ha calor excessiva.

Cansalada: greix de porc, comprès entre la pell i la carn.

Cantarides: insecte coleòpter de la sp *Cantharis vesicatoria*. Sec i polvoritzat s'usa com vesicatori.

Cardo: card. Planta de la família de les compostes (*Cynara cardunculus*), el nom card entra en la formació del nom d'algunes umbel·líferes espinoses que tenen una forta semblança amb el card comú.

Cardo Santo: card beneït o card sant. És l'espècie *Cnicus benedictus* L.

Cartilagia: cartílag.

Cartillagine: cartílag.

Catapsme: composició tova feta amb pa, segó, herbes, ... ordinàriament calenta i estesa sobre un drap que s'aplica a una part del cos com a emol·lient, calmant antisèptic ...

Catar: cantar.

Cauallines: cavallina. Pell del cavall assaonada.

Cauar: cavar.

Cauteritzarlo: cremar (un teixit orgànic) amb un ferro roent o qualsevol càustic.

Cavallets: insectes de la fam dels màntids.

Celidònia: planta de la família de les papaveràcies: *Chelidonium majus* L. Cast.: celidueña, hierba golondriner. És purgant i diürètica, a grans dosis és verinosa.

Centinodia: herba sanguinària de la fam. de les poligonàcies.

Ceranoua: la que es treu dels ruscs sense estar treballada per a res.

Ceruell: cervell.

Ceruo: cérvol.

Ciprer: xiprer.

Ciurons: cigrons.

Clavilla: peça de fusta o de metall cilíndric o lleugerament cònic que es clava a un forat fet a un objecte.

Clines: crin.

Clofit: ésser tancada.

Clos: tancat.

Cognicio: coneixença, acte de conèixer.

Cofon: com son...

Coliquinques: planta coloquinta. En el diccionari de A. M^a . Alcover fa referència al text:

“*Coliquinques destrempades ab vi vermell. Agustí Secr. 168 v°*”

Collons: testicles.

Colombina: substància blanca, inodora, amarga, que s'extreu de les arrels d'un arbre africà anomenat colombo i serveix de remei a les malalties digestives.

Colps: cops.

Comi: fruit aromàtic d'una planta umbel·lífera.

Companatge: la vianda que es menja a més del pa.

Concrian: criar, produir, engendrar.

Condensió: condensació.

Confolidareu: fer més sòlida (alguna cosa).

Copa (del coll): la part inferior del coll dels bous. En el diccionari de A. M^a . Alcover fa referència al text: “*Si lo bou te la copa del coll inflada y lo coll encordat. Agustí Secr. 109*”.

Copia: còpia. Gran quantitat, abundància.

Copsa (menjar): agafa, atrapa al vol.

Corneta: banya de cérvol petita i punxeguda que serveix per a sagnar el paladar de les mules i altres bèsties.

Correnfa: diarrea.

Corrigiola: planta de la fam. de les convolvulàcies. Creix en camps sembrats, en els quals fa prou nosa, i és una herba molt agradable de menjar pel bestiar.

Couar: covar els ous.

Coyto: còpula.

Crefpa: arrissada.

Creixens: planta de la fam. de les crucíferes amb propietats antiescorbútiques i per rebaixar la sang. Berro.

Crifteri: clisteri. Lavativa.

Cufeixen: cobreixen.

Cuqueres: cuques.

Cuques de feda: cucs de seda.

Dallar: segar amb dalla.

Debols: dèbils.

Decocció: una bullida.

Defencabeftrarfe: treure el cabestre.

Defobre eftopes: sobre...

Defuefarleu: desacostumar-les.

Deines: daines. *Cercus dama*. Mamífer remugador semblant al cérvol, més petit que aquest, amb les banyes palmades en llur part superior.

Dejus: davall, dessota. Cast.debajo.

Desavilita: deshabilita.

Descarnificar: descarnar, treure la carn.

Desnohelada: desllorigada. Treure una cosa del lloc on està naturalment encaixada. Cast.: desencajar, dislocar. En el diccionari de A. M^a. Alcover cita: ‘*Si lo bou té la cama o cuixa treta de lloch o desnohelada, la y tornareu en son lloch estiran-la. Agustí Secr. 169*’.

Despit: menyspreu.

Destrempades: afluixades, rebaixades de caràcter fort.

Deuesa: devesa. Terra generalment acotada destinada al pasturatge. Cast.: dehesa.

Diadragant: dragant

Distillar: Destil·lar. Deixar una cosa caure a gotes (un líquid o suc).

Dols: dolç.

Donzell: Absinai o Absenta. Cast.: Ajenjo. *Artemisa absinthium*. Tradicionalment s'empraven els brots florits per a la desgana, els cucs i (sedes) els penellons.

Dormidora: cascall, planta papaveràcea que fa dormir.

Dracmas: pes petit de dif. valors entre els grecs antics; i modernament, pes emprat especialment en farmàcia y equivalent a 1/8 part de la unça, o a tres escrúpols, o 72 grans, i en el sistema mètric 3,59gr.

Dragant: matèria gomosa obtinguda de l'arbust oriental tragacant.

Elebor blanch: Hel·lèbor.

Elegesca: del verb elegir. Esculli.

Elrra: heura. Cast-yedra.

Embriachs: pertorbats per l'excés de vi o altre beguda alcohòlica.

Empaftre: medicament extern sòlid, glutinos que reblaneix fàcilment i s'adhereix a la part del cos damunt la qual s'aplica.

Empeltar: inserir (una part d'un arbre proveïda d'una o més gemes) en una branca o tronc d'un altre arbre, de manera que s'estableixi entre ambdós una unió permanent i orgànica.

Empigna: de empinar-se

Emplafre: medicament extern, sòlid, glutinós que reblaneix fàcilment i s'adhereix a la part del cos damunt la qual s'aplica.

Encordat: entumit; mancat del funcionament o funcionament normal, per un estat morbós.

Cast.: entumecido. En el diccionari de A. M^a. Alcover cita: "Si lo bou te la copa del coll inflada y lo coll encordat. Agustí Secr. 169."

Endrecera: enfront, davant per davant d'una cosa.

Engin: Aptesa per a trobar els mitjans d'aconseguir o executar les coses. Cast-ingenio

Enllardar: ficar tallets de carn salada dins la carn que s'ha de rostir. Cast-mechar.

Enlluyts: amb que s'enllueix una paret.

Enues: en comptes de ...

Enuiar: enujar. Enutjar.

Envellit (un mal): mal crònic.

Epatich: apàtic.

Efcalfeta: brasseret portàtil.

Efclatada: ferida rebentada, oberta.

Efcloves de : Clofolles de. Cast-càscara de...

Efcolapedra: herba d'arenes o del mal de pedra. Cast.: Quebranta piedras. *Herniaria cinerea*. Tradicionalment s'emprava per a fer orinar, per al dolor de bufeta i per a les arenes.

Efcolia: buidar-se per escolament

Efcorxadura: nafra, despreniment de la pell. Cast-despellejamiento.

Efcrupols: 1/3 dracma.

Efcurrelles: escorrialles, darreres gotes d'un líquid.

Efmenusats: desmenussats.

Efpatladura: efecte d'espallar o malmetre.

Efpero: cast-espolón

Efperonada: armada d'esperons.

Efpicanardi: arrel de la planta valerianàcia. *Nardostachys jatamansi*, que és aromàtica i medicinal.

Esquinença: tumor de les amígdals. A vegades, quan es referia als gossos era per definir el brom.

Estamenya: sedàs o cola dor fet de llana o estam.

Eftanquia: es tanqui.

Eftaphifagria: planta ranunculàcia de la sp. *Delphinium staphisagria*.

Eftopes: part basta que se separa del lli o del cànem en pentinar-los.

Eftrangolons: gotornons. Etim.: derivat d'estrangular. En el diccionari de A. M^a . Alcover cita: “*Per los estrangolons i gotornons que vénen en la gorja dels bous. Agustí Secr. 168.*”

Eftreñit: restret.

Eftretesa: estretor. Cast.: estrechez.

Eftrijolat: raspallat.

Eftripat: d'estripar. Treure les tripes.

Eftrolech: Astròleg.

Etichs: tisis (malaltia llarga).

Eura: heura. cast-yedra.

Exir: eixir. Sortir.

Facioble: saciable.

Fajol: planta poligonàcia anual de l'espècie *Polygonum fagopyrum*. Cast.: Alforfón rubi6n. Es conrea molt a la regi6n pirinenca, i especialment a la comarca d'Olot. Del gra se'n fa farina per al bestiar i fins i tot per fer pa. En el diccionari de A. M^a .

Alcover cita: "*Blat negre altrement dit fajol. Agustí Secr. 186.*"

Faltia: que no falti.

Fanch: sang.

Faquet: diminutiu de sac.

Fe: fenc.

Fecle: globus de l'ull.

Fego: sego. Cast-salvado.

Femar: abonar.

Fement: cast.: simiente.

Fement difcordat: llavor.

Femps: excrements de bèstia (femta).

Fenas: senars.

Fendre: cataplasma.

Fendrelí: prendre.

Ferment genital: semen, líquid seminal.

Ferments: cast.: fermento. Substància d'origen animal o vegetal capaç de produir fermentació.

Ferot: xarop.

Ferpets: serps.

Feruentes: serventes.

Feruira: servirà

Figuera salvatge: figuera borda. Arbre la família de les ficàcies, sp. *Ficus carica*, var.

Caprificus, que creix subespontània i isoladament en llocs incultes i montuositats i que no produeix fruit. Cast.. Cabrahigo. També se'n diu figuera mascle. // Arbust de la família de les ramnàcies, sp. *Rhamnus alpina*, que creix a la regió pirinenca. Cast.: Carrasquillo.

Filafes: filasses. Fils gruixuts i desigualats; cast.: hilas o hilaza. El diccionari de A. M^a .

Alcover cita: “ *Las postemas ... pofar-li filafes banyades ab sera fosa y finalment filafes fregades ab seu de cabra. Agustí Secr. 170*”.

Filagarfes: filagarsa. Fils que pengen per haver-se desfilat un tros de roba.

Fil de aram: fil de coure.

Fillats: conjunt de fils.

Fimas: branques que formen la part superior d'un arbre o arbust.

Fimeta: ramet, branqueta.

Fleuma: flema (antigament flema), El més fred i humit dels quatre humors del cos, segons els metges antics. // Humor espès que surt d'un cos natural per la destil·lació. En el diccionari de A. M^a . Alcover cita: “ *En totes les destil·lacions de aygua, conué separar y pofar a part la fleuma, que es la humor mes groffa y mes espeffa y mes ayguasa. Agustí Secr. 123*”.

Fluix (de ventre): diarrea.

Foment: cast.: fomento. Aplicació de medicaments a la part externa del cos, per a fins resolutius o analgèsics. Etim. Pres del llatí “fomentum”, “escalfament benèfic”.

Forfa: força.

Forment: blat de la millor casta.

Forment deftrempat: blat de la millor casta barrejat...

Formet: forment.

Fotges gallinafas: ocells que fan niu a prop de l'aigua.

Freixures: entranyes.

Frigiditat: fred.

Frigola: farigola. Planta aromàtica d'una pam d'alçada, molt poblada de fulles. Entre les propietats més característiques es troben la d'antisèptica i antiespasmòdica, a més d'estar indicat per infeccions de vies respiratòries. Cast: tomillo.

Fufufio: sufusió. Imbibició, en els teixits orgànics, de la sang extravasada, i especialment en els ulls.

Galbano: goma resina groguenca que s'extreu de certes plantes asiàtiques i africanes del gèn. Ferula.

Gammons: planta liliàcia de dif. spp del gen. Asphodelus.

Garbell: receptacle amb fons amb forats iguals per separar objectes de grandària desigual.

Garbelladures: cast-cribado.

Gaftadura: efecte de gastar; cast.: desgaste, gastadura. En el diccionari de A. M^a . Alcover cita: “ Si te la vn gla gaftada de ferro o pedra, cavau la vn gla fins al fondo de la gaftadura. Agustí Secr. 168.”

Gelosia: planta cariofil·làcia de l'espècie *Dianthus barbatus*, de flors vermelles tacades de blanc.

Ginebra: Gíngebre; arbust de la família de les crupressàcies, sp. *Juniperus communis*.

Cast.: enebro.

Girofle (clauells): clavell d'espècia. Antigament girofle i gerofle. Cast.: clavo.

Glanola: glàndula.

Glanoletas: glàndules petites.

Glofiran: cloquejaran.

Gofet: gos petit.

Gola (enriquir la gola): que es menja per gust i no per necessitat.

Gorch: clot ple d'aigua en un camí o en un camp.

Gotornons: inflamació i estrenyor de la gola, produïda per la presència d'uns tumorets. En el diccionari de A. M^a. Alcover cita: "*Per los estrengolons o gotornons que venen ... Agustí Secr. 168.*"

Governar: dirigir la conducta o manera d'obrar (d'una persona o d'una cosa). En el diccionari de A. M^a. Alcover cita: "*La mare de familia serà diligenta ... de emplear les seues filles y criades a governar la llet. Agustí Secr. 151.*"

Gram: planta herbàcia de la fam de les gramínies. Terapèuticament té propietats diürètiques i refrescants.

Grana: llavor.

Gruxa: gruixa; gruix.

Guilla: guineu, sp. *Canis vulpis*.

Hidromell: aigüamel. En el diccionari de A. M^a. Alcover cita: "*Fer coliri de farina de forment pastada ab hidromell. Agustí Secr. 170.*"

Hisop: Saborija; Sajolida. Cast.: Hisopo. *Hyssopus officinalis*. És una planta de molt prestigi antigament, s'utilitzaven els brots o caps de la planta per guarir els constipats.

Hix: això.

Hos: os.

Hu: u.

Humor: qualsevol líquid normal o patològic d'un animal o d'una planta. Cadascun dels

quatre líquids (sang, flema, bilis groga i bilis negra) que es suposava que entraven en la constitució del cos i determinaven amb llurs proporcions relatives la salut i el temperament d'una persona o animal.

Humor fred: malaltia escrofulosa que es manifesta al coll. Cast.: lamparones.

Ianer: gener.

Interim: temps intermedi.

Iumenta: mula.

Jaent: que jeu.

Jument: bèstia de càrrega.

Juments: bèstia de càrrega. En el diccionari de A. M^a . Alcover cita: “ *Fareu que los bous y altres juments menjaran molt bé. Agustí Secr. 166.* ”

Lauanda: lavanda; espígol.

Llantrisca: Llentiscle. Planta que creix en forma d'arbust i que pot arribar als 1,5 metres d'alçada. Fa flor a l'Abril i al Maig. Fructifica a la tardor. És astringent.

Llard: saï m (de porc).

Llebra: llebre.

Llentilles trempades: llenties mesclades...

Lletresa: Lleteresa. Planta bianual que sol mesurar un metre d'alçada. Té la tija d'un color vermellós i les fulles es disposen en parelles i oposades una de l'altre. Dóna la flor i el fruit a l'estiu. La siment que dóna, té en un 50% de la seva composició oli ric en una substància que li dóna efecte purgant.

Lletugues: enciam.

Lleuar: Llevar: Alçar, aixecar. // Separar, treure. // Promoure, suscitar.

Lli: cast.: lino. *Linum usitassinum*. S'utilitzava molt en la medecina casolana, la seva

popularitat li ve dels cataplasmes desinflamatoris i desirritants de farina de llavor de lli.

Llinya: fil que posat o no al cap d'una canya, porta a l'extrem inferior un ham i serveix per a pescar.

Lliura: unitat de pes que generalment es considera dividida en dotze unces i equival aproximadament a 400 grams.

Lloch: lloc.

Lloch clos: lloc tancat.

Llombrigoll: lombrígol; cicatriu formada en mig del ventre en rompre's o tallar-se i assecar-se el cordó umbilical. // Peça de fusta corbada que forma la part central inferior del jou de llaurar.

Llordura: llorderia. Brutor, qualitat de llord, mancat de netedat. En el diccionari de A. M^a . Alcover cita: “ *Que no tinga les mans ronyofas ..., porque ... la tal llordura impedeix la integra condensió o coagulació dels formatges. Agustí Secr. 152.*”

Llorer: cast.: laurel. *Laurus nobilis*. S'utilitaven les fulles seques per la digestió, per als nervis i com a calmant.

Llubins: planta lleguminosa de la sp. *Lupinus albus*. Cast-altramuz.

Lluert: sauri de l'espècie *Lacerta acellata*.

Macadura: contusió, alteració produïda en un cos per un cop o pressió violenta. Cast.: magulladura. En el diccionari de A. M^a . Alcover cita: “ *Es promptiffim y singular remey per rompedura y macadura del cos. Agustí Secr. 175.*”

Macat: macadura, contusió.

Maco: menys.

Magrana: fruit del magraner, caracteritzat pel seu volum que oscil·la entre 10 y 15 cm de diàmetre, la seva clofolla dura i coriàcia i la seva part comestible formada per una multitud de grans oblongs i vermells estretament acostats.

Magres: amb poc teixit adipós o poc greix. Prims.

Malues: planta de dif. Spp del gen. Malva.

Malues silvestres: *Malva silvestris*, molt estesa per totes les comarques de Catalunya.

Tradicionalment s'utilitzaven les fulles en cataplasma per als dolors de cap.

Malvesia: planta de la família de les cotiledònies de calze monosèpal o sencer i persistent i corolla de 5 divisions.

Maluins: malví. Cast.: malvavisco. *Althaea officinalis*. S'empraven les arrels, fulles seques i flors seques, per combatre el dolor de bufeta, inflamacions, tos i constipats.

Manco: menys.

Marchitan (formatges): marxitar (castellanisme). Mustigar; marcit: consumit o marcit.

Marrubi: malrubí. Planta labiada de la sp Marrubium vulgare.

Mastech: Màstec; sinònim de xicoira, (o Masteguera o Llonga).

Matxos: mulo.

Mayorana: mejorana; moraduix. Cast.: Almoraduj o Mejorana. *Origanum majorana*.

S'empraven els caps florits per a llevar els nervis i per a fer suar.

Medicinar: medecinar; medicar, curar. En el diccionari de A. M^a. Alcover cita: “Segons lo mal los medicinarà... Agustí Secr. 165.”

Melilot: gènere de plantes papilionàcies, amelgó. Cast.: meliloto. En el diccionari de A.

M^a. Alcover cita: “Decoccio de camamilla, melilot y gra de lli. Agustí Secr. 170.”

Mercorellas: planta euforbiàcia de les spp Mercurialis annua i M. perennis.

Mefada: menstruació. En el diccionari de A. M^a . Alcover cita: “ *Ninguna de les seruentes entrevingan en lo fer dels formatges y mantega tenint la mefada. Agustí Secr. 161.* ”

Mill: planta gramínia de l'espècie *Panicum miliaceum*, que serveix d'aliment a l'aviram, i reduït a farina se'n fa un pa de baixa qualitat. Cast.: mijo o borona.

Mirra: goma resina aromàtica de gust amargant y pungent de la que s'obté un perfum molt fi.

Mifturat: barrejat.

Mogerer: planta de l'espècie *Sorbus aria*. Moixera.

Molls: tenalles.

Mollificar: mol·lificar; ablanir, assaujar, laxar. Cast.: molificar.

Moltas: acció i efecte de moldre. Cast-molienda.

Molto: ovella mascle. Cast-carnero.

Moradux o marduix: planta labiada de l'espècie *Origanum majorana*, de fulles peciolades, oblongades, senceres i turmentoses per les 2 cares, espigues oblongues i aglomerades, flors rosades i bràctees moradenques. S'empra en el condiments.

Morella roquera: planta urticària de la sp *Parietaria officinalis*.

Morera: arbre que no supera els 12 metres d'alçada. Floreix a la primavera i les mores duren tot l'estiu. Molt important pels que encara crien les cuques de seda ja que és el seu aliment bàsic. El seu origen el té a Àsia, a Xina es cultiva desde l'antiguitat gràcies a l'ús que tenia per a la cria de les cuques de fer seda.

Moscós: abundant de mosques.

Moftalla: mostassa negra. Cast.: mostaza. *Brassica nigra*. Tradicionalment s'emprava per a tractar la gota.

Murcades de oli: solatge de l'oli. Cast-alpechín, amurca.

Murtra: planta mirtàcia de la sp *Mirtus communis*. Presenta una baia aromàtica negra, blavosa, comestible. Les branques i fullatge s'empren en enramades de festa.

Murtrons: baia de la murtra.

Nafres: solució de continuïtat en el teixit orgànic, amb pèrdua de substància, causada per un agent exterior (ferida) o agent morbós.

Narizes: narius; forat del nas, nariu.

Nats: nascuts.

Natura: òrgans genitals de qualsevol sexe, però principalment de les femelles; vulva.

Neruofa: nervosa; abundant de nervis. En el diccionari de A. M^a. Alcover cita: “*Carn poch neruofa y molt fastidiofa de governar. Agustí Secr. 165.*”

Nervis macats: nervis alterats per contusió, pressió violenta.

Nous de galas: fruit de l'arbre. *Quercus infectoria*.

Noy naix: no neix.

Nuulosos: nuvolós; cobert de núvols.

Ochons: oques petites. Cast-ansarones.

Olibano: encens mascle.

Onça: unça; part equivalent a la dotzena part d'una lliura.

Opoponaco: resina olorosa, amargant tret de l'arrel *Opoponax opoponax*.

Orenga: Planta de la família de les Labiades. Creix aproximadament mig metre encara que es poden trobar d'un metre d'alçada. Floreix a l'estiu. S'utilitza com a planta tònica i digestiva. Cast: Orégano.

Orpiment: trisulfur d'arsènic de color groc llimona, molt tòxic, usat antigament en medicina.

Ostals: hostel; casa on per la paga, es dona menjar i allotjament.

Ouelles: ovelles.

Pagos: galls d'indi.

Pampols: fulla de cep o de figuera.

Paners: cistella.

Papafigo: ocell de la família de les muscicàpides, *Muscicpa atricapilla*, de plomatge negrós pel cap i l'esquena, blanc de ventre i amb una taca blanca grossa a les ales. És insectívor i molt bellugadís.

Papauer erraticum: papàver; nom llatí d'un gènere de plantes al qual pertanyen la rosella i el cascall. En el diccionari de A. M^a . Alcover cita: “*Pastaulo ab fermen de papauer o de melons. Agustí Secr. 82*”.

Parco: parçó; compartiment dins d'un corral per a tenir-hi una mena de bestiar (les mares que crien, etc.) separades de la resta. Etim. Del llatí “*partione*”, “*divisió*”.

Parpellols: papallona.

Pastada: amassada.

Pedre: prendre.

Pega naual: substància molt viscosa obtinguda per destil·lació del quitrà del cotó.

Pelleta: pell prima.

Pepida de la llengua: tel escatós que es forma sota la llengua de certes aus, sobretot gallines, per acumulació de mucositats, i que consisteix en una malaltia contagiosa.

Perellons: pera silvestre de pell verda i gust aspre.

Pest: prest; disposat, preparat. Cast.: pronto, presto.

Pesta: (o pesta) malaltia contagiosa que causa gran mortaldat en els homes o en els

animals. Antigament es donava aquest nom a totes les grans epidèmies; actualment designa, en medecina, una malaltia infecciosa, epidèmica i contagiosa deguda al bacil de Yersin. En el diccionari de A. M^a . Alcover cita: “ *Es una singular bevenda contra la pesta. Agustí Secr. 39*”.

Picadura: picada d’un animal, d’una espina, etc. En el diccionari de A. M^a . Alcover cita: “*Lo peu picat de clau o de espina ... Agustí Secr. 168*”. // Picar els vedells (o altres animals): ferir-los amb l’agullada perquè caminin.

Pipir: piular.

Pitxer: recipient de terrissa, vidre o metall, relativament fondo amb una nansa a un costat que serveix per tenir aigua, per rentar-se les mans o per beure. Cast-jarro.

Plaga: nafra; cast.: llaga.

Plantatge: Plantago major. Cast.: Llantén. S’empraven les fulles per al mal de cpa, gota, per a depurar la sang i per a les ferides.

Plafent: Agradable

Pler: plaer.

Poagra: malaltia dels peus de les gallines i altres aus casolanes.

Polipodio: gènere de Falgueres amb valor medicinal.

Polfos: polsos

Poluoras: pols.

Poranfe: es podran...

Porchs: porcs.

Postemas: pus, apostema. En el diccionari de A. M^a . Alcover cita: “ *Lo fems de la cabra aplicats en forma de emplaste resol lo encordi, bonys, gota siàtica y altres postemes. Agustí Secr. 176*”.

Premut: brisa, raï m premsat. // Cerut; massa de la bresca premuda per treure'n la mel.

Preft: que estigui preparat, a punt de partir.

Proucio: provisió.

Puliol: poliol; planta labiada de l'espècie *Mentha pulegium*, és d'olor molt agradable i es cria per la vora de l'aigua i llocs humits. Té aplicacions medicinals i s'empra també per a aromatitzar les sopes. Cast.: poleo real. En català rep també el nom de poliol negre i poliol d'aigua. En el diccionari de A. M^a . Alcover cita: “ *Lo perfum del poliol fa morir les puçes. Agustí Secr. 36*”.

Punxo: punxó. Cast.: punzón.

Purgauar: purgar.

Quebradures de fret: clivell de la pell, sobretot mans, causat per fred o malaltia.

Quifcu: cada cosa o cada persona.

Rael: arrel.

Raina: peix marí.

Rantells: moscard; insecte dípter de l'espècie *Culex pipiens*. En el diccionari de A. M^a . Alcover cita: “ *No us picaran los dits mosquits o rantells banyant-vos la cara ab vinagre. Agustí Secr. 193*”.

Raure: fregar amb un instrument, tallant o aspre la superfície d'alguna cosa per rebaixar-la o per llevar-ne les adherències, excrescències o els regreixos.

Rebatut: passar un trill o rodet de pedra en el galliner per fer un sòl dur i compacte.

Recufan: negar-se a fer una cosa.

Refalatiua: salada

Refolut: relaxat.

Refrefch: refresc; per a renovar o substituir una cosa quan comença a gastar-se.

Regonexerlo: reconèixer-lo.

Remedi phisical: remei físic.

Ret: filat o xarxa.

Retir: castellanisme; retiro.

Rocins: rossins; cavall de mitjana qualitat, més lleuger que el de tir i més vigorós que el de carreres. // Cavall vell, decadent, de poc vigor per al treball.

Romani: planta de la família de les Labiades. Creix en forma de mata i sol fer mig metre d'alçada per 1 metre de amplada. El gust i l'olor de les fulles és intensament aromàtic.

Floreix durant quasi tot l'any . S'utilitza com estimulant, antiespasmòdic i lleugerament diürètic.

Rompuda: trencada.

Romputs: acció i efecte de rompre.

Ronya: sarna.

Rossella papauer: rosella o "roella". *Papaver roheas*. S'empraven els pètals com a remei pulmonar, per a la tos, constipats, i l'insomni.

Ruca: somera jove. Cast-pollina // Planta crucífera amb fulles que agraden molt als conills i que es poden menjar com amanida.

Rucas: ruques; planta crucífera de l'espècie *Eruca sativa*, les fulles agraden als conills, i amanides es mengen com a ensalada per les persones. Cast.: oruga. En el diccionari de A. M^a . Alcover cita: " *Lo morritort, la ruca, la sanguinària. Agustí Secr. 77*".

Ruda: *Ruta graveolens* i *Ruta montana*. S'empraven les branques florides en cataplasma per a guarir l'erisipela, ferides, cucs, reuma...

Ruda silvestre: planta rutàcia caracteritzada per tenir un fruit capsular amb moltes llavors negres i menudes. Fa olor forta i fastigosa.

Rujau: arruixar.

Sabo infus: sabó; preparat que s'obté per l'acció d'un àlcali sobre un oli o altre greix.

Qualsevol sal d'un àcid gras.

Safra: safrà: didàcia bulbosa. *Crocus sativus* o bé *Crocus vernus* si és el safrà de muntanya.

Sagi: sagí; greix d'un animal. Cast.: manteca o enjundia. Es diu principalment del greix dels porcs i de les gallines.

Sahons any: estacions de l'any.

Sal armoniach: sal amoníac; clorur amònic.

Salgemma mastech: sal gemma o sal de roca; la que s'extreu de grans masses sòlides.

Salmitre: nitrat de potassi.

Salze: salze. Cast.: sauce. *Salix alba*. S'empraven les summitats florides pels constipats, les febre i el reuma.

Saluia: sàlvia. *Salvia officinalis*. En general, se li atribuï en les mateixes virtuts que el romaní. Era depurativa de la sang, s'emprava pel mal de cap, per als nervis i espants, i pel reuma i la desgana.

Sanch: sang.

Satureja (o timbria): Sajolida o sajulida; planta labiada de l'espècie *Satureia hortensis*, molt olorosa, que s'empra per aromatitzar sopes, olives i altres aliments. Cast.: ajedrea. En el diccionari de A. M^a . Alcover cita: “ *Per la ronya, fregau-los ab all picat y satureja dita altrament timbria. Agustí Secr. 170*”.

Seba: ceba.

Seliuofa: salivosa.

Sement: llavor (de plantes). // Líquid seminal.

Sera: cera.

Serpentaria: planta aràcia de l'espècie *Arum dracunculus*, anomenada també dragonera i dragontea.

Sicuta: planta de la família de les Umbelíferes. És una planta bianual que quan acaba de desenvolupar-se, pot arribar als 2 metres d'alçada. Presenta flors blanques i aquestes floreixen a voltants del mes de Maig. Presenta diversos alcaloides a la seva composició, el més important i perillós és la coniceïna. Aquesta planta s'ha utilitzat com a anestèsic local contra diversos mals. En cas de menjar-ne en certa quantitat, pot arribar a morir la persona o animal que ho hagi fet.

Silvas: bosc.

Sitrons: citró; planta de la família de les crucíferes.

Sobera: notable per la seva grandària, força, poder o altra qualitat favorable.

Sofre: sofre vegetal; espores de licopodi. // Flor de sofre: polsim finíssim de sofre que es forma en condensar-se el seu vapor i que té aplicacions medicinals, sobretot per a curar nafres o erupcions cutànies.

Soldonella: planta primulàcia usada com a purgant.

Sotapofat: Posar-se sota o més avall d'algú o d'alguna cosa. Predisposat a patir. En el diccionari de A. M^a. Alcover cita: “*Lo bou ... esta sotapofat a manco malaltia que no fa lo cauall o rocí. Agustí Secr. 166*”.

Sucre candi: el sucre que amb successives clarificacions i una evaporació lenta roman reduït a cristalls transparents. Cast.: azúcar cande.

Talons: part corba o davantera de la ferradura.

Tamariu: arbre de la família de les Tamaricàcies, el seu nom científic és *Tamarix gallice*.

Presenta flors petites de color rosat, i fruit en càpsula. Es fa espontàniament prop de rius i altres llocs aigualosos.

Tartra: tartrà; brutícia greixosa. Cast.: mugre.

Taparar: tàpera; tàpera. Cast.: alcaparra.

Tenat: de color moradenc, vinós o color ros fosc. Cast-leonado.

Termens: propietat.

Tinart: tina de fusta en forma de mitja bota

Tio: tió; tros de soca o branca gruixuda, sobretot el que es destina a ésser cremat.

Torfir: torçar.

Torir: cobrir el brau a la vaca. En el diccionari de A. M^a . Alcover cita: “ *Las vacas ... les fareu torir al entorn del maig. Agustí Secr. 166 v°*”.

Tormo: disenteria.

Tosquirar: esquilar; tondre.

Trafteix: Cast-trasteo

Traues: corda o corretja amb que es lliguen les potes d'un animal per impedir-li que corri i salti. Esp-trabas.

Trementina: resina semifluida obtinguda de terebint, pi i altres coníferes // taronja trementina.

Triaca: antídot que s'usava antigament, compost de gran nombre d'ingredients i aplicat principalment per guarir mossegades d'animals verinosos.

Ungla de cavall: planta de la família de les Compostes, de espècie *Tussilago farfara*.

Presenta rizoma vivaç, gruixut i carnós, fulles arrodonides i flors grogues.

Vacuo efroncat: vacu al que se li han gastat totes les forces, l'energia vital. Cast.: agotado.

En el diccionari de A. M^a . Alcover cita: “ *Si lo bou esta llafat, enanit, v`acuo i efroncat, Agustí Secr. 170*”.

Vajo: castellanisme, var. de bayo. En el Diccionari de A.M^a . Alcover cita: “*Lo bou roig es millor, y despres lo vajo o negre. Agustí Secr. 165.*”

Vent de Llevant: vent de l'Est.

Vent de Marinada: vent del Sud-Est.

Vent de Tremontana: vent del Nord. Bufa principalment a les comarques del Nord de Catalunya.

Ventrell: estómac.

Veratro: baladre.

Vermello: vermelló; sulfur vermell de mercuri, usat en pintura. Cast. vermellón. // Rosella (Roselló). Cast.: amapola.

Vet: avet.

Vexiga: bufeta.

Vimblanch: vi blanc.

Vims: branca de les plantes del gènere Salix. S'utilitzaven molt per a la fabricació de cistells.

Vinaffa: Oruxo. Cast-orujo.

Vivase: vivaç; que te vida tenaç; dotat de gran vitalitat.

Voftron: el vostre

Volia: acte de volar.

Voltes: vegades.

Vorm: cast-muerto

Voftron: el vostre

Xicoyres: xicoira (també xicoia); planta de la família de les compostes, sp. *Cichorium intybus*. Cast.: achicoria. En Diccionari de A. M^a . Alcover cita: “*Endivies o xicoyres, Agustí Secr. 41.*” En la Garrotxa: planta de l’espècie *Cichorium endivia*, més coneguda amb els noms d’escarola i endívia.

Distribució del bestiar en el llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril

Abans de començar a analitzar el text amb tot detall, en aquest petit subapartat intentarem donar d'una forma molt esquemàtica una visió molt general del llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril desde la vessant purament veterinària. El que pretenem bàsicament és extrapolar la importància que tenia cada espècie animal per Fra Miquel Agustí i conseqüentment per la producció de l'època a partir del nombre de pàgines que aquest li dedica al seu llibre. Així tenim:

- 1- Aus: 24.41%
- 2- Bovins: 19.76%
- 3- Èquids: 16.28%
- 4- Abelles: 11.62%
- 5- Ovelles: 8.13%
- 6- Conills: 6.97%
- 7- Cucs de seda: 4.65%
- 8- Porcs: 3.48%
- 9- Cabres: 2.32%
- 10- Gossos: 2.32%

SECRETS DE LAS VAQUES.

La producció d'aquestes bèsties té sens dubte una gran importància pels que tenien , en aquesta època, com a professió "*Rustica Pastoril*".

Tal i com explica l'autor al llibre, "*quant al govern de les vaques, conue que la mare de familia tinga lo carrech delles per raho de la llet...*". Eren les dones, per tant, les que tenien cura dels afers d'aquestes bèsties, així com de la feina de munyir, per abastir les necessitats de llet de la família, i fabricar formatges i mantega, com una manera de conservació d'aquest producte, tant fàcilment alterable, durant llarg temps.

La estable neta

Com s'ha dit anteriorment, era la mare de família la que s'encarregava del maneig de les vaques, i per tant era també aquesta la que organitzava la feina d'una segona figura que eren els mossos de quadra.

La dona procurava que els mossos netegessin sovint les quadres, i que mantinguessin al toro lluny de les vaques per tal que "*...lo Toro no vaje a les vaques fins a la herba primera*".

Es coneixia molt bé que l'entrada a la primavera era la temporada en que la vaca manifestava simptomatologia de zel i per tant indicava el moment correcte de cubrició: "*...perque es tems elles mateixes lo començaran a demanar, y anar de Toro...*"

Vaques conduir al toro

El diagnòstic d'entrada en zel ,“*anar de Toro*”, es descriu de la següent manera: “...y affo fe pot coneixer per la inflamacio de la natura, y continuo muntar fobre lo Toro...”

Per tant, hom s’havia de fixar tant en els canvis comportamentals com en els morfològics. Val dir que actualment el diagnòstic de zel segueix sent bàsicament el mateix. Les vaques es troben més agitades que de costum, i un dels detalls més significatius del comportament de les vaques en llibertat és el fet d'intentar muntar, notant al Toro, sinó a altres vaques.

Pel que fa als canvis morfològics, l'autor fa referència a una inflamació de la “*natura*”. És aquest un dels signes més característics d'una entrada en zel; la vulva augmentada de tamany, edematosa i mullada degut a l'increment de producció de moc.

En aquest apartat també s'explica la possibilitat de “...*que la vaca refufia al mafcle, o Toro,...*”, així com la manera de solucionar-ho: “..*fe li ha de pofar dins al nas cua de ceruo cremada, o sino conuindra picar vna feba y fregarlin la natura, perque affo la efcalfara.*” D'aquesta manera, aquelles vaques que encara no havien entrat en zel, i per tant no es mostraven receptives al mascle, començarien a ser-ho de manera més ràpida.

Los vadells feparar de les vaques.

“...*los vadells petits fien feparats de la mare encôntinent hauran mamat..*”, un cop havien mamat les primeres llets, es posaven en un altre estable, i només els

posaven en contacte amb la mare quan es creia oportú. D'aquesta manera, es regulava millor la quantitat de llet presa pel vedell, i les mares estaven més “*reposades*”.

Llet, mantega y formatge.

Les vaques no s'havien de munyir abans del part, degut a un motiu purament qualitatiu de la llet: “... *en aquest temps la llet no val cofa: per que ve dura com vna pedra, la llet fe ha de feparar encontinent que fera munyida*”.

En aquest apartat, l'autor explica també com ha de ser la bona mantega i el bon formatge: “*La mantega molt batuda fens efcamparla, lo formatge ben apres y pefat...*”, que ja ens dóna una idea del processament d'aquests productes, talment com es fa en l'actualitat.

Especifica també la importància de la higiene dels estris de cuina, com “...*coladors, formes, y altres...*”, emprats durant la producció de mantegues i formatges, i “...*que ninguna de les feruentes entreuingan en lo fer dels formatges y mantega, tenint la mefada.*” Aquests dos són considerats factors determinants de la qualitat del formatge.

Senyals de bonas Vaques.

Tant “*lo Pare de familia*” com “*la mare de familia*” havien de saber reconèixer una bona vaca, ja que d'això depenia treure més o menys profit de l'animal.

L'autor descriu un seguit de trets que defineixen “la bona vaca”: “...*apreciaran molt les Vaques de mig tall, de quatre, fins en finch anys, y de color*

negra, mofcades, o clapejades de blanch y negre, que tinga lo cos gran, lo front llarg, lo ull negre, y vbert, les banyes pulides y negras, la orella ben peluda, les dents clofes, los muslos goffos, lo coll llargh y gros, la cua llarga fins al talo, la vngla curta y yqual, les mamellas amples, y llargues.”

És important destacar la idea empírica que tenien sobre l’edat de màxima producció lletera, al voltant dels cinc anys. Així com, entre altres trets actualment gens significatius com el color de la capa de l’animal, i altres més importants com les característiques que havia de complir el braguer de la vaca. El fet de tenir una bona conformació del braguer és un dels trets més significatius de les vaques d’alta producció lletera.

Vacas al Toro.

L’edat òptima de cubrició d’una femella començava als tres anys, i es cobrien fins als nou anys. L’època per fer-ho era: “... *no abans del principi de l’any fins en quaranta dias apres que hi haura abundancia de herbas nouas...*”.

També es tenia molt en compte que les femelles “*fian ben magres*”, ja que són aquestes les que es queden prenyades amb més facilitat i tenen, en general, menys fracassos reproductius: “... *perque quant mes magres fon, tant millor retenen lo ferment genital.*”

L’altre factor a controlar en el maneig reproductiu en el bestiar és, a més de la femella, el bon estat del mascle o toro, ja que és crucial per que deixi gestants al màxim número de femelles. Calia doncs, assegurar una bona alimentació: “...*lo Toro ha de fer pofat abans en paft, y ben nodrit de Ciurons, Vefas, Ordi, y altres grans.*”.

que són font important d'hidrats de carboni de fàcil digestió, i que aporten molta energia.

Vaca prenys

Les vaques prenyades cap al final de la gestació (*“del vuyte mes en auant”*) revien un tracte especial. Calia separar-les de la resta en un estable preparat a tal efecte, s'havia d'assegurar una bona alimentació tant durant l'hivern com a l'estiu i vigilar que mai els hi manqui l'aigua, per tal d'assegurar un bon estat hídric i de nutrició. Fins i tot s'especifica la freqüència i qualitat d'aquesta aigua: *“...donarli heu a beure dos vegades al dia de eftiu, y vna de hiuern, no de aygua de ribera, fino de vna aygua vn poch tebiacom la de plu;as, o de vaffas, o de pou treta de llarc temps, per que la aygua del pou per la fua fredor li poria danyar.”*

No munyr les vacas per lo vs. Castrarlos vedells. Adreftrar vedells. Vacas efterils. Vacas las llurs malalties.

Les vaques es començaven a munyir dos mesos després del part. En aquest temps, es porta la vaca a pasturar i no es deixa que el vedell mami fins al vespre

Els vedells s'havien de castrar amb dos anys d'edat i mai més tard: *“...perque los vedells crexen mes quant fon creftats, per fer fet lo cos dells mes humit...”*.

En aquest apartat l'autor anomena una altra figura: *“ lo Bouer”*. Aquest era l'encarregat de dur a terme tasques com l'ensinistrament dels vedells joves, a l'edat de tres anys, per tal d'acostumar-los a les feines del camp.

Aquest també rebia aquelles vaques velles, de més de nou anys, que ja no servien com a reproductores *“Vaques efterils”*, per tal de que puguin servir al jou.

Per últim, l'autor remet el lector al capítol XII : “*Secrets del bov ab la manescalia pera curar les malalties del Bous, Vaques, y Vedells.*”, on es tractaran les malalties de les vaques junt amb les dels bous i vedells.

SECRETS EN LA MANERA DE FER LA MANTEGA I FORMATGES.

La producció de formatges i mantega era una tasca destinada tradicionalment a les dones de la casa, tal i com perfectament explica l'autor: *“A Mare de Familia de la Agricultura, fera diligenta, axi per lo nodriment de fa cafa, com encara pera traure diners, y també de emplear les fues filles y criades a governar la llet.”*

Una vegada més, s'especifica la importància de no fer servir la primera llet després de parir la vaca, fins i tot descrivint com a perillós el seu consum, i com de dolenta és per a fer formatges i mantega.

Actualment es coneix la importància pel vedell de prendre aquestes primeres llets o calostres per assegurar una correcta maduració del sistema immunitari, ja que aquesta llet és rica en immunoglobulines que ajudaran a evitar problemes sanitaris en els vedells tant joves.

Precisament el fet de ser una llet de característiques bioquímiques significativament diferenciades a la llet obtinguda durant la resta de la lactació, li confereix unes característiques tecnològiques indesitjables, una llet “dura”, “coallada”, i fa difícil l'elaboració dels seus productes derivats.

Es curiós el paral·lelisme que l'autor fa amb les dones: *“...teniu compte a les dones apres que han parit, fi fe eftan de donar de la primera llet a fof fills.”*, ja que era ben conegut en aquella època els problemes que algunes dones podien patir si no es retirava la llet.

Coferuar la llet.

Com era perfectament conegut, la llet procedent de la última munyida no es mantenia molt de temps en bon estat, per la qual cosa era necessari buscar altres mètodes per a conservar la llet sense risc de fer-se malbé i allargar així el temps de vida d'aquest producte.

El mètode descrit per l'autor diu així: *“Defpres que la llet fera treta la pofareu en lloch ahont fe puga entretenir tebia: per que mes temps côferuar y mes preft pendre y condenfarfe: porque el calor conferua y condensa la llet, y lo fret la fa negrir y gaftar, y evitar affo es bo ferla bullir remenant la fouint primer, y pofarla a repofar, y fe conferuara fins en tres dias, o encara algun poquer mes.”*

La idea que es tenia sobre la conservació de la llet sembla totalment oposada a la idea actual. Antigament es tenia el calor com a mètode de conservació, per això es procurava mantenir sempre a la llet tèbia, per les raons abans exposades.

Cal recordar que en aquesta època no existia cap mètode eficaç de refrigeració dels aliments com a mètode de conservació el més bàsic actualment. És per això que s'optava per utilitzar el calor, arribant fins a temperatures d'ebullició, per tal de poder consumir llet líquida uns quants dies després de la munyida.

Més endavant l'autor complementa amb altres mètodes de conservació de la llet que li han explicat. Per exemple, com fer l'anomenada llet agre: *“Alguns fan bullir la llet ab All y Ceba, y la conferuan per lo vs, y li diuhen llet agra.”*

Explica també altra manera d'aprofitament: *“Lo que refta de la efcoldura de la llet, podra feruir pera donar als Porchs y Cans, pero en temps de careftia fe podra donar a la fua familia, fentla bullir algun poch.”*

Conexer la llet bona.

S'explica els paràmetres de referència per distingir la llet feta malbé de la llet apta pel consum: “ *Conexareu la llet fi es bona ab sua blancor, olor, sabor, dolfor, fuftancia, mediocrament efpeffa, de tal modo que defillantne fobre la vngla, no cayga encontinent fino que reftia, confervantfe llarch temps...* ”, així com les recomanacions per aprofitar al màxim aquest producte: “ *...fino antes lo mes preft que podreu, ne traureu la mâtega, formatges, y altres cofes de que pugau traure profit...* ”.

Podem entendre això com una altra manera de conservació; la conversió de la llet fresca a uns productes que es conserven durant llarg temps.

Formatges per lo estiu.

La gran part dels formatges produïts s'acostumaven a vendre a l'estiu, “ *... per las barenas en lloch de companatge* ”

Formatges.

Parla de la existència d'un tipus diferent de formatges, referint-se possiblement a llets coagulades tipus mató o similars resultants de fermentacions enzimàtiques: “ *De la llet de que fera efpeffa fenfe premfar fareu los petits formatgets.* ”

Mantega.

Per fer la mantega, es conservava la llet en el lloc més fresc de la casa. La llet grassa es batia molt en un recipient especialment dissenyat a tal efecte.

L'autor indica que aquesta tasca es realitzava majoritàriament en temps de calor, perquè: “ *...al qual impedeix molt la congelació de la mantega...* ”.

Un cop feta, la mantega s'havia de salar, i es dipositava en uns pots d'argila per a poder-la portar a vendre.

Mantega bona.

La mantega de color groga és la millor de l'estiu, i la més dolenta, és de color blanc. Justament al contrari que a l'hivern.

Modo de fer formatge.

Per fer els formatges, s'havia de triar “...*la mes gaffa y groffa llet...*”, havia de ser recentment munyida per fer formatges que es conservessin durant més temps.

Aquesta llet, no podia ésser destinada a la fabricació ni de “*formatgets*” ni de mantega, “...*fino com extra de la Vaca, la pofareu en vn vas pera congelarla.*”

Les cofes per congelar la llet.

Entenem com a “llet congelada” a la llet fermentada, producte d'una coagulació enzimàtica, per tal d'obtenir com a producte final el formatge.

El principi d'aquest procés, és idèntic al que es basa actualment la producció formatgera. Per tal d'aconseguir aquesta coagulació de la llet, es feia servir el que actualment anomenem quall.

L'autor ens descriu els diferents tipus de qualls emprats. Els d'origen animal (renina): “...*pofareu dedins greix de Anyell o de Cabrit, o de Llebra, ..., o la pell de del ventrell de la gallina...*”. I els d'origen vegetal: “...*o flor de Cardo faluatge, o ferment de Cardo Santo, o llet de figuera faluatge, ..., o la flor de carxofas domeftichs o filuestres...*”.

La llet es posava en un recipient al costat del foc per mantenir-la tèbia, fins que la llet “*fera prefa*”, és a dir, s’havia produït la coagulació enzimàtica. El següent pas era colar i premsar per tal de separar la fracció hidròfila de les molècules de caseïna o “suero” de la part retinguda o quallada.

Un tema curiós en aquest text són els requeriments que havien de complir les dones que feien els formatges, escrits amb tota mena de detalls per l’autor. No només es tenia en compte la higiene de les manipuladores, sinó que s’exigia un determinat caràcter, edat i, fins i tot, que no tinguessin la menstruació; ja que es pensava que tots aquests factors influïen directament en la qualitat del producte final “*...fobre tot es necessari que la dona, que se entremet en la obra de fer formatges sia neta, polida, deftra, y lluny de la fua mofada. Perfo aquells que fe eftima de llurs frmatges, elegefcen vna donfella de catorze anys acomodada y polida, que no tinga las mans ronyofas, de temperada calor, porque fe perfuadexen que tal llordura empedexen la integra condenfio, o coagulacio dels formatges, y fe fan plens de vlls.*”

Conferuar los formatges.

Per tal de conservar llarg temps els formatges sense que es facin malbé, el que es feia era, un cop colat i premsat, se’ls afegia sal picada per sobre. Tot seguit es posaran en una gerra amb farina d’ordi, o entre cigrons, o pèsols, o coberts amb fulles de *Serpentaria*, amb la fi de “*... no fian mêjats ni rofegats de cuchs, y que nos marchitan...*”, és a dir, sense floridures.

Finalment, es depositen sobre unes taules en els armaris, o cellers, i se’ls hi posa oli d’oliva o de lli per sobre, barrejat amb vinagre.

Fer iudici de formatges.

L'autor descriu les característiques que ha de tenir un bon formatge: "... gras, y de pes; algû poch colorat, dols al guft, agradable a la olor, y no en alguna manera gaftat ni ab cuchs."

SECRETS DEL BOV AB LA MANESCALIA PERA CURAR LES MALALTIAS DELS BOUS, VAQUES, Y VEDELLS.

Tal i com s'ha comentat anteriorment, la *“Mare de Familia de la Casa Rustica”* era l'encarregada del govern de les vaques de llet, la munyida i la producció de mantegues i formatges. Per contra, el maneig dels bous en *“... aquelles mafies on els tenen per a llaurar, i per a vendre, l'ha de governar vn home...”*. L'autor especifica que aquest home no ha de tenir cap altre càrrec. Ja que *“... en aqueft animal es neceffari tenir ab ell altre tant cuydado y diligencia com ab los Caualls.”* I, seguint amb la comparació dels cavalls, explica que els bous no porten tantes despeses com aquests.

Convé tenir dos bous per a llaurar, malgrat que fan menys feina que dos rossins o mules; però el llaurat dels bous és millor perquè tenen més força i llauen més profundament..

Lo treball dels bous. Roffins y Mules.

Explica a on és millor tenir bous, i a on rossins o mules: *“Lo llaurar ab Bous, nos fa fino en les parts ahont tenen bona comoditat de pexer, y herba bona per los Bous, en otras parts los es mes comoditat de llaurar ab Roffins, y Mules”*.

La establa dels bous.

L'estable dels bous havia de ser fabricat de pedra i havia d'estar en una pendent, per tal d'evitar les retencions d'aigua i humitats.

Altres especificacions sobre aquesta construcció: “ *Deu effer pofasa deues migjorn, per que fia mes fecca, y manco fubiecta als vêts, que fan gelar...*”.

També parla de les mides necessàries per assegurar la comoditat i el benestar dels animals, i per a què el bouer pugui passar per tot el voltant del animals per a vigilar-los.

La menjadora o “*raftell*” ha d’estar a una alçada suficientment còmoda pels animals.

Carrech del Bouer.

El Bouer, era aquella persona que s’encarregava de les feines de maneig dels bous als estables i les feines de llaurar als camps.

El Bouer té la feina de mantenir l’estable net, i de vigilar que ni les gallines ni els porcs hi entrin, “... *perque les plumes del Pollam fan morir lod Bous, y lo femps del Porch los enmalaltex, y los engendra pesta...*”

S’encarrega també de l’alimentació dels animals; donar palla fresca molt sovint, a l’estiu: “...*de la verdura, y pampols de ferments, y altres...*”, i a l’hivern: “...*palla de Fajol, y de Fauas...*”, i herbes al matí i al vespre. Ha de saber donar la quantitat necessària, segons l’estat de la gana i la condició de cada animal.

Lo q ha de saber lo Bouer.

El cuidador ha de conèixer lo suficientment als animals. No els ha de fer treballar massa en èpoques de calor o fred i humitat excessives, ja que després tindran tendència a cansar-se més ràpid

Els ha de canviar sovint la palla de l’estable. Els ha de mantenir suficientment lluny entre ells per evitar que es barallin .

Els donarà a veure “... *dos voltes lo dia de efitiu, y vna volta lo hivern de aygua*

clara, neta, y freda”.

Cal que estigui atent a la tornada dels animals de la pastura, per si se'ls ha ficat alguna espina al peu, si tenen gana, si el collar o jou els ha fet mal al coll durant el treball al camp. I serà també el Bouer qui tracti als animals segons les seves dolències: “... *y fegons lo mal los medecinara, y curara diligentment, en tot lo que conuindra*”.

Castrar los vadells.

De cent bous que tindrà el Bouer, destinarà dos per a sementals i la resta els haurà de castrar cap als dos anys d'edat, però no gaire més tard perquè segons l'autor: “... *paffat aqueft temps nou poria fer acomodadamêt ...*”.

Recomana castrar-los a la tardor, i quan la lluna està minvant. L'autor torna a fer esment del temps de castrar les bèsties al capítol XXII: “*Discurs brev del que lo Pare de Familia de la Agricultura, y cafa Rustica, te de tenir coneixença, com fon dels mouiments de la Lluna, y el Sol, y de les facultats y efectes dells en les cofes dela Agricultura, y cafa Rustica*”.

Es posava cendra, barrejada amb “Latirgirió”, sobre la ferida. Tres dies després es barrejava “pega fossa” amb aquesta cendra per aplicar sobre la ferida.

No es recomanava que el mateix dia de castrar es deixés beure als vedells, i se'ls havia de donar molt poc de menjar.

Modo de castrar los vedells.

S'utilitzaven dos bastons de fusta, com a tenalles o “molls”, per fer hemostàsia: “...*eftrenyer los nervis dels collons...*”. El següent pas era obrir el que en deien “la bolfa”, i

es tallaven de la manera com explica i raona l'autor: “...y tallar los collons de tal manera, que hi deixeu lo cap y eftrem ab que fe tenen los collons, y lo dit nervi, y per aço lo vadell no traura molta efufio de sanch, y no fera del tot afeminat, no lleuâtli del tot la fua virilitat, y deixantlo cafi en forma de mafcle”.

Compra de bous .

Si es volen bous per a treballar, cal comprar-los de llocs propers. Ja que, com bé sempre s'ha conegut, animals que vénen d'altres regions no tenen defenses contra malalties endèmiques o subclíniques de la zona importadora. L'autor ho explica així: “... comprarulos de prop de la voftra heretat: porque ells no prouen axi be en ayre efrany, com fan los Roffins y Caualls...”.

L'edat dels animals que es compren és al voltant dels tres anys, ja que més joves no es poden ensinistrar pel treball del camp.

Com fe conex la edat dels bous .

Per conèixer l'edat dels bous cal mirar la boca. Al desè mes del seu primer any, muden les dents del davant i, sis mesos després, les altres dels costats. Als tres anys, ja han mudat totes les dents.

Quan els bous són “*de bona edat*”, tenen les dents iguals, blanques i llargues. I quan envelleixen, se'ls escurcen, desigualen, i es tornen negres.

Defcriptio dels bous .

No convé que el bou sigui ni massa gras ni massa magre, i aquell que menja a plaer diuen que es mantindrà amb més i millor força.

L'autor descriu en aquest paràgraf tot un seguit de característiques que defineixen la bona conformació de “ *lo bou de campanya*”.

“ Lo bon bou ha de fer de mitjana estatura, preft al punxo de la Agullada, y que fe moga promptament, que fia ben menbrut y quadrat de cos, de mufcles alfat, ab la Orella gran, lo frant llarch, crefpo, lo vll gros y negre, la banya forta, viu, y de mediocra grandaria, lo morro gros, y camut, la cap curt, y revolt, llarga la efpalla, y gran de pits y ventre, cua llarga, y ben cabelluda de baix a la fi, lo darrera dret, y ple, les costelles estefes, de ronyons llarch, que fia neruios, la vn gla curta y ampla, lo pel espes, y que fia manfo, de manejar, de color negre, lo roig es millor, y despres lo vajo, o negre, mofquejat, lo blanch es lo pijor de tots, lo gris es de mitjana bondat...”

Els bous que compleixin aquests requisits serviran pel treball durant deu anys, i després es podrà engreixar i vendre, perquè viu de tretze a setze anys.

També poden servir per a treballar les vaques estèrils, i castrades, que no serveixen per a la reproducció.

Coneixer la complexio del bou.

Es poden comprar bous ensinistrats i acostumats a tirar i llaurar el camp. Però si es vol ensinistrar dels propis, ha de ser el Bouer qui s'encarregui d'aquesta tasca.

Cal que conegui el caràcter, “...*lo feu natural, y encara la complexio...*”, del bou a domar.

Cal castigar al bou en totes les seves manies o defectes, abans de acostumar-lo a la feina del camp. Diu així: “ *Si ell es perefos, fi fouint fe acorrueix, fi es maffa prompte, furios llauger en lleuarfe, tirar cofas, o banyades, fi es dur al eftimulo, poruch y temeros al entrar al aygua...*”

Castigar vicis del bou. Adomar los bous.

Abans d'acostumar-los al treball del camp, cal corregir els vicis. L'edat idònia per a fer-ho és a partir dels dos anys i mai més tard dels cinc. Convé acostumar-los a dejunar per domar-los a portar el jou.

El que sempre es feia era ajuntar, en el mateix jou, el bou jove amb un de vell i experimentat, que sigui de la mateixa alçada i força, “... *perque es cofa de molta importancia de acompanyarlos ab lo de la mateixa , força y natural, ...*”.

Si el bou era difícil de domar, però era de gran valor per al treball, el que es feia era posar-lo al mig de dos bous de la mateixa mida, i que siguin mansos. En tres dies, aquest bou jove estarà domat i a punt per a treballar.

Uns altres mètodes de domar el bou sol, sense l'ajut de bous més vells i experimentats, consistien en acostumar-lo poc a poc a estar lligat, fer-lo patir, i a ferrar els cascs en les regions que s'acostumava a fer. Una altra pràctica que s'acostumava a fer era lligar-lo a un pal i deixar-lo en dejú un temps.

Quan el bou era molt nerviós, passat l'atac de nervis i estigués més tranquil, calia passar-li la mà per sobre i tocar-lo per tot el cos, també entre les cuixes, perquè s'acostumés a deixar-se manejar. Després se l'havia d'acostumar a tirar, amb el jou posat, de la carreta per a provar la seva força.

Cal que el Bou s'acostumi a obeir “... *al crit, paraula, y a la verga, o agullada...*”.

Corregir los vicis dels bous.

Quan es compraven un bou acostumat a tirar, era molt important conèixer el seu caràcter: “... *quant es ab companya, fi es furios, poruch, o fi fe jau en terra, y axi de*

fos vicis, y defectes...”, i corregir-lo quan calia: “... *no ab força, ni ab eftimol: porque la vna cofa lo fa furios, y laltra lo fa dur...*”. El que es feia era lligar-li les extremitats i fer-lo dejunar un temps, perquè aquest vici només el tenen els bous massa grassos. Per tant és important, per a la feina de llaurar, que els bous no siguin ni massa grassos ni massa magres, i això s’aconsegueix nodrint-los de manera moderada.

Lo menjar del bou moderadament.

L’alimentació del bou no ha de ser massa abundant a l’hivern quan no treballa.

Els hi agrada molt l’escorça dels llegums com són la veça, el pèsol i les faves.

S’engreixa amb ordi bullit i farina de faves, però no se’ls ha donar amb tanta abundància com a un cavall o a un ase mentre no treballa.

Se’ls hi dóna un feix de brots tendres de Salze al vespre i durant tot l’estiu.

També se’ls hi dóna “Pàmpols”, les fulles dels sarments, i de l’Hom, i les restes del premsat del vi.

Lo menjar dels bous.

La palla de Forment, de sègol i segó, els hi agrada molt, però no se’ls dóna massa.

Els aglans “...*los fan ronyofos, fino fon peladas de la fua efcloua...*”, i si són menjats en abundància.

Les cols bullides amb segó són beneficioses per la digestió i també els nodreix força. El mateix passa amb la palla de l’ordi barrejada amb segó, “*vinafa*” seca, o recent treta de la tina. Aquesta els servirà tant de menjar com en allò bo que té el vi, i els fa bells i forts.

Ara bé, no hi ha res millor per a engreixar i nodrir els bous, que l'herba dels prats a la tardor després d'ésser dallats.

Per preferuar los bous de malalties.

Segons explica l'autor, el bou i la vaca estan predisposats a patir menys malalties que no pas el cavall o l'ase. Però es recomanava prendre una sèrie de mesures per tal de “defensar-los” dels mals més habituals, i també dels extraordinaris. Així, per tant, es fa patent en aquesta època, i ja des de temps anteriors, la consciència de prevenció en front certes malalties.

La pràctica de purgar ja es realitzava en temps anteriors a l'època en que va ser escrit el llibre: “*Los antichs los Purgauan en cada fi de las eftacions de tot lany, los tres dias feguent.*” El mètode de fer-lo variava significativament segons la zona i les diferents terres. Així, l'autor descriu un d'aquestes mètodes de la següent manera: “... *Ab Llubins, fement de Ciprer, tanta cantitat del hu com de altre, pofantlo tota la nit en infifio a la ferena en vm brocal que fia ple de aygua comuna, ...*”

Bou malalt.

La manera de conèixer si un animal està malalt o a punt de emmalaltir, és observar que no menja, malgrat tingui gana. Aquest era, empíricament, el símptoma més clar i constant davant qualsevol trastorn, i és per això que es farà referència al llarg dels diferents comentaris de cada problema de salut d'aquests animals.

Alberto.

En aquest apartat, l'autor fa esment d'una recomanació pràctica originària d'una font individual, que també especifica: Alberto. I diu així: “ *Si voleu que qualsevol bestiar torne en cafa, vntauli lo front ab feba marina podrida.*”

Aristòtil. Fer feguir los vadells o vacas.

L'autor pren com a referència el “llibre dels Animals” d'Aristòtil, per descriure un mètode per a que els vedells i les vaques segueixin a la persona sense problemes. Aquest consistia en posar cera fosa sobre les banyes d'aquests animals.

Cardano. Per engreixar preft qualfeuols Animals de quatre peus.

Segons l'autor, prenent com a referència a Cardano, els bous i tots els animals, en particular els de quatre peus, es poden engreixar més ràpid donant de menjar el que més els agrada després d'haver dejunat durant tres dies. Sembla ser que l' herba “Iufquiam” i la carn de les tortugues agrada molt als bous. La causa d'aquest fet, segons l'autor és perquè els animals no mengen massa fins que no pateixen molta fam.

En canvi, a les ovelles, si es barreja el seu menjar amb sal, beuen més aigua i és aquesta la que les engreixa. La causa, segons l'autor, és la següent: “...*la caufa de aço es perque la fam en los dits animals, los affumeix la humor fuperflua que tenen en lo cos, y los aumenta el calor, y los mou lo appetit del menjar per molts dias...*”

Altre mètode que descriu l'autor, és rentar la boca amb la pròpia orina de l'animal un cop cada vuit dies. La raó és la següent: “... *y ne traura gran copia de fleuma que li lleua lo appetit, y lo empedeix del menjar.*”

Cardano. Preferuar los bous de malaltias.

Un cop més, es torna a fer referència de la importància de prevenir de les malalties, ja en l'època de Cardano. Aquest cop, el mètode que comenta l'autor és barrejar amb el menjar "murcades d'oli" durant quatre o cinc dies, i d'aquesta manera, el bou rebrà tanta força que el protegirà front qualsevol malaltia.

Vacrero. Perque les besties no menjen.

La manera per a que els animals no mengin és, en comptes de deixar-los morir de fam, untar-los una ceba podrida a la llengua i després es renta amb sal i vinagre. El mateix efecte fa si pengem, sobre la menjadora, una pell o cua de llop, i els animals no menjaran res mentre aquesta estigui penjada.

Vacrero. Perque lo bou no llafe treballant.

Per a que els bous no "llafen" treballant el que es recomanava, segons Vacrero, era fregar les banyes amb oli i trementina cuïta, tenint sempre cura de que no li arribés a la cara perquè l'oli fos feia perdre la vista.

Los bous faluatges.

L'autor es refereix a als toros sencers, sense ésser castrats, com a "bous salvatges". I explica que aquests són millors per a tirar de la carreta que no pas per a llaurar, perquè no són tan hàbils ni forts. A més, els toros s'espanten i no s'acostumen a treballar tan fàcilment com els bous o les vaques castrades.

El toro, doncs, cal reservar-lo i engrèixar-lo exclusivament per a cobrir les femelles, i només cal un per a cobrir seixanta vaques.

Temps de donar les vaques al Toro.

El temps de “*donar les vaques al toro*”, o el que és el mateix “*fer torir*”, és a voltants del mes de maig, juny i juliol.

Engrexar lo bou pera vèdre.

Els bous que s’engreixaven per a vendre no s’havien de fer treballar més d’un cop a la setmana i només matí o tarda. Calia que treballés a més, en unes condicions molt favorables per l’animal; amb bon temps i en terres fàcils o lleugeres. D’aquesta manera només s’exercitava i no s’esgotava excessivament.

El menjar d’aquests havia de ser exclusivament ordi, fenc i palla, i algunes vegades “*pampols de ferments*” i altres verdures que siguin molt palatables.

Els bous ensinistrats per a treballar la terra, que per edat o per altres raons no podien servir més, calia alimentar-los i engreixar-los durant un temps sense fer-los treballar, i després es mataven i es feien trossos per a aliment anual de tota la família.

Lo moll del bou per mollificar los humors.

Dels bous que es sacrificaven per a alimentar a la família, es guardava tan el moll de l’os com la fel, per tal d’utilitzar-los quan feia falta, però ja no tant per a guarir malalties dels animals sinó per a les persones.

El moll dels ossos segons l’autor: “ ... *es boniffim pera digerir; y mollificar las humors duras y rojas,...*”.

Lo fel del bou perles nafres y rumor de les orelles...

La fel del bou, que sempre és millor que la del toro, guaria totes les ferides si era barrejat amb suc de porro, i “... *infiltrat en la orella remou lo fibrillar de la orella...*”

Un altre ús que se li feia era per matar els cucs o paràsits intestinals que sovint tenien els nens, fregant-los l’esquena amb aquest moll d’os. I repartint una mica de fel de bou per sobre de la ciment del blat, fa que aquest no sigui menjat per les rates.

També es feia servir per altres raons, tal i com està escrit al llibre: “... *y mesclat ab mel, es fingulariffim per la efquinencia, y es vtil fobre tota altra cofa, en tenyr la color Groga...*”.

També s’especifica que algunes vegades es troba una pedra en la fel dels bous, de la grandària d’un ou i de color groc, i que si es dóna a beure combat la “*Pedra*” i aquells mals que fan tornar de color groc a les persones. A més, aplicada al nas: “*torna lo cor mes clar*”, talla el llagimeig, i si es barreja amb suc de bledes frena l’excés de “*la Apoplexia*” o, el que és el mateix, d’inflamació.

Virtut de la fempta del bou.

Les femtes dels bous i les vaques es feien servir per a guarir la mossegada de les abelles i tota mena d’inflamacions. Aquest ús que se li dóna en el llibre és força correlacionat amb la tradició actual per guarir aquestes mossegades; de fet, actualment encara es recomana l’aplicació immediata de fang o terra mullada sobre el punt de la mossegada d’abella, ja que la humitat i la fredor ajuden a minvar el dolor i la inflamació.

També s’emprava per a mitigar l’anomenada “*Gota Siatica*”, i barrejat amb vinagre es feia servir per a disminuir uns tumorets o infladures també anomenades “*Porcellanes*” i “*Efcrofolas*”.

MENESCALIA PER CVRRAR LES MALALTIES DELS BOUS, VAQUES, I VADELLS.

Si lo bou ha perdut lo apetit.

Quan els bous o les vaques estaven desganats, “... o fia per *efretefa*, o per *refcaldament*,...”, el que es feia era fregar-los la llengua i el paladar amb vinagre i sal. D'aquesta manera, segons diu l'autor, els hi tornava la gana.

Barba, o carnofitat de la llengua.

El que anomenaven “*barba*” eren masses carneses que es presentaven sota la llengua dels bous. Calia tallar-les i posteriorment aplicar un seguit de cures per acabar de guarir-les. El que es feia era, un cop extreta la massa, es fregava la zona amb sal i all picat, i després es rentava la boca amb vi.

Es sobreentén que, tant a causa de la zona anatòmica com de les condicions de la intervenció, la ferida era molt propensa a infectar-se. I de fet, tal com està escrit al llibre, sovint apareixien cucs sota la llengua, que es pensava que eren engendrats allà mateix. La solució era treure aquests verms amb uns “*molls*” o pinces.

Posteriorment, calia fer menjar sovint a l'animal la “*pinjolada de les Oliues*” després d'èsser obtingut l'oli, per tal de “*netejar be les parts internes del animal malalt*”.

Amb aquesta descripció tant breu del problema es fa difícil trobar l'equivalent actual a dita malaltia. Sospitem però, que l'autor està descrivint un possible quadre de

glossopeda o bé una actinomicosi lingual, també anomenada “llengua de fusta” produït des per l’agent *Actinobacillus lignieresii*.

Per los vomits, tremolo de cor y lo dolor colica, y per lo gruñir del vètre.

Si el bou té vòmits i el que l’autor anomena “*tremolo del cor*”, el que es feia era fregar el morro de l’animal amb all o amb porros picats.

Aquestes mateixes substàncies eren també emprades pel dolor còlic i el que s’anomenava “*lo gruñir del ventre*” i, llavors, els hi feien beure aquest all o porro picat barrejat amb vi. Aquest trastorn l’autor el defineix amb els següents símptomes: “...*aqueft mal fels coneix quant fe llamentan, mouentfe, jahentfe, y alçantfe fouint, y no fe poden affoffegar en lloch...*”.

Altres remeis que es feien servir per a guarir aquest dolor còlic es basaven en donar oli de nous, o bé cebes cuites amb vi vermell, o bé Mirra amb grans de Llorer “*deftrempat ab vi*”, a més d’aplicar una altre tècnica que és la de punxar la carn entorn de l’unglot o de la cua, i sagnar una estona.

Paladar inflat.

L’autor descriu un trastorn que es caracteritza per una inflamació del paladar, i que també afecta a l’estat general de l’animal ja que el fa perdre la gana i el fa “*suspirar*” sovint.

El tractament que s’aplicava per aquest problema era fer una sangria a l’animal. Se li procurava treure sang de “la vena del paladar” i, posteriorment, només se li donava de menjar all picat amb fulles d’algunes verdures fins que l’animal es comencés a trobar millor.

Eftrangolons, o gotornons.

En aquesta part, l'autor descriu el problema de la presència dels anomenats: “*eftrangolons o gotornons*” a la gorja dels bous i, especifica el seu origen: “... *lo qual lo ve del feruell refredat...*”.

Es fa difícil, també en aquest cas, concretar la malaltia actual a la que s'està referint l'autor; es podria tractar de qualsevol nòdul de presentació múltiple tal i com succeeix, per exemple, en la tuberculosi laríngea.

El tractament consistia en tallar aquestes masses, i després cobrir la ferida. Es recomanava també fregar sovint la boca i gola de l'animal amb mantega fresca.

Sanguinella beguda.

De vegades els bous bevent aigua s'empassaven alguna sangonera, i se'ls hi quedaven enganxades a la boca o a la gola.

Per a fer-les caure, el que es feia era vessar oli tebi per la boca. Però si aquestes es trobaven al ventrell o melic el que es feia era infundar vinagre.

Per la tos per catarro.

La tos del bou es guaria donant-li a beure “*decoctio de Yfop*”, i donant de menjar porros ben picats amb “Forment”. Una alternativa és fer-los beure “*decoctio de Artemisia*” durant set dies.

Aquí l'autor es refereix també a un altre tipus de catarro: “*que lay ha... lo catarro per caufa ja fet venir la fleuma...*”, del qual defineix un parell de símptomes generals: la pèrdua de la gana i la depressió del sensori. El tractament en aquest cas consistia en rentar la boca de l'animal amb farigola picada amb vi blanc, o bé fregar-li amb all i sal prima

després de rentar-li amb vi. Alguns netejaven aquesta “*fleuma*” amb fulles de lloret picades amb closques de magranes, i d’altres els posaven vi i Mirra dins del nas per tal de guarir d’aquest tipus de “catarro”.

Catarro y vll inflat.

En aquest apartat l’autor es refereix a dos quadres clínics que empíricament es deuria comprovar que sempre apareixien junts. El remei en aquest cas consistia en fer prendre suc de les següents herbes: Porros, Ruda, Api i Savina.

L’aparició d’una inflamació dels ulls associat a un “*catarro*” és freqüent en el que actualment coneixem com a queratoconjuntivitis infecciosa, o també en les rinotraqueïtis causades per herpes.

Espatlla cafcada.

El tractament pel que en el llibre es defineix com a “*espatlla cascada*” consistia en fer una sangria de l’extremitat contrària al costat de l’espatlla afectat, i en el cas que estiguessin afectats ambdós costats calia treure sang de les dues extremitats.

És difícil endevinar el procés concret al que es refereix l’autor amb aquesta escassa descripció. Podria referir-se a causes internes i greus com per exemple les pleuritis causades per inflamacions pulmonars o les pleuritis tuberculoses, o bé a problemes externs d’espatlla com ara hematomes o diverses ferides de les parets toràciques laterals.

Verga endurida.

En aquest apartat es dona un tractament pels casos en que l'animal presenta el penis "endurit", i consisteix en aplicar localment un unguent fet a partir d'arrels de malves picades amb mantega fresca dos cops al dia.

Pedra dins la vexiga.

El remei pels càlculs vesicals consistia en fer beure un suc durant uns dies preparat a partir de la següent recepta: dues unces de "Fonolls Marins" picats, dos dracmes (antiga unitat de pes) de clavells de "Girofle", i un dracma i mig de pebre, tot picat junt amb vi vermell tebi. Suposem que l'efecte d'aquest preparat d'herbes era intentar dissoldre els càlculs.

Aquest remei s'aplicava durant uns dies, i si amb aquest la pedra no marxava volia dir que calia intervenir per treure-la.

Si te la pedra dins la verga.

La descripció "pedra dins la verga" ens fa pensar en el que avui dia coneixem com a càlculs urinaris o urolitiasi. Val a dir que no és d'estranyar que l'autor Miquel Agustí inclogui aquest quadre en el llistat de patologies ja que segurament era un problema relativament freqüent en els bous, sobretot d'engreix, per la seva pròpia anatomia. L'uretra és molt estreta i és fàcil que s'encaixin els càlculs expulsats per la pelvis renal i bufeta urinària, sobretot en la curvatura sigmoide i a la punta del penis.

La solució per aquest problema era sempre la intervenció quirúrgica (una fístula uretral) que l'autor descriu de la següent manera: un cop està ajagut a terra, s'agafava amb unes tenalles el penis per sobre d'on era el càlcul i s'obria pel costat per on es treia la

pedra. La ferida s'havia de "consolidar" amb trementina i rentar quatre vegades amb l'aigua de l'herba anomenada "Cua de cavall".

Actualment s'intenta expulsar el càlcul desplaçant-lo manualment via rectal o des de l'exterior. Un penis en erecció s'intenta introduir un catèter per la punta per treure el càlcul ajudant-se de rentats amb alguna substància lubricant com ara oli o etanidina; però si tot això no funciona s'opta per la fístula uretral, que bàsicament té el mateix principi i finalitat que l'aplicada al segle XVII.

Si no pot apenas pixar.

El tractament per quan el bou "*té dificultats per a orinar*" consistia en sagnar de la vena del penis i es complementava amb un abeuratge fet a partir de mel, oli i vi blanc bullit, durant tres matins i deixant posteriorment vuit dies de repòs.

La definició emprada per l'autor: "*si no pot apenas pixar*" es podria referir a diversos símptomes, avui dia molt més precisos, com ara anúria, oligúria o estrangúria.

I en base a aquests símptomes es pot precisar la causa; que pot anar des de un problema com el que hem puntualitzat en l'apartat anterior, és a dir els càlculs urinaris o urolitiasi, fins a nefritis o nefrosi cròniques que són relativament infreqüents.

Collons inflats.

El problema de la inflamació dels testicles (orquitis per infeccions com *Brucella* o altres, o edemes...) se solucionava amb l'aplicació d'un unguent fet amb sagí dolç (o greix de porc), matí i tarda. Altre remei, considerat "*remedi Phifical*", era l'aplicació freqüent de la fel del gos als testicles afectats que, segons diu l'autor, ajuda a disminuir la inflamació.

Si pixa fanch.

Aquest símptoma és anomenat actualment hematúria si el que s'observa és la sortida de sang sencera (sense digerir), o hemoglobinúria quan el que s'observa és la sortida de pigment sanguini junt amb l'orina (sang digerida). La sang pot procedir de diferents estructures com els ronyons, la bufeta o diferents trams de les vies urinàries, i així les causes poden ser també diverses: malalties renals com nefritis i pielonefritis, càlculs urinaris, intoxicacions per falgueres, cols naps o colza, ingestions abundants d'aigua freda en vedells i bous joves, o malalties infeccioses com la babesiosi.

A partir d'aquesta diversitat de causes, un cop establert el diagnòstic, s'apliquen tractaments molt diferent. En el llibre s'agrupa com un sol problema i per tant se li aplica un sol tractament. Aquest tractament consisteix en fer menjar "*Plantatge*" i oli, i donar de beure un suc fet a partir de "*Tartra*" (o brutícia greixosa), "*Colinquines destrempades*", vi vermell i clara d'ous.

Si un cop aplicat aquest tractament no millora, es morirà en vint-i-quatre hores. És important aquesta dada ja que és la primera cita en el capítol en que l'autor fa referència al pronòstic d'un determinat quadre clínic.

Vngla gaftada de ferro, o de pedra.

El procediment per guarir el que l'autor defineix com a "*ungla gastada*" consistia en "... *cauau la vngla fins al fondo de la gaftadura...*", i aplicar dins la ferida un unguent fet de greix de porc i seu de bou calent.

Vngla esclatada.

Quan el bou tenia la “*ungla esclatada*” el que es feia era aplicar un unguent al voltant de l’unglot, fet de mel, “seranoua” i trementina . Aquest s’aplicava durant quinze dies, i després s’aplicava un altre tipus d’unguent fet a partir de “*Aloe epatich*”, “*Melrofat*” i “*Alum de roca*”. Posteriorment es rentava el peu amb vi i mel.

Vngla que se parteix.

Quan l’ungla es parteix s’aplicava el mateix unguent anterior fins que l’ungla comenci a curar, després es mullava el peu amb vi o vinagre bullit amb calç viva i mel, tres vegades al dia durant cinc o sis dies.

Peu picat de clau, o de efpina.

Quan als bous se’ls hi clavava a l’ungla un clau o qualsevol altre objecte punxant, el que es feia era tallar l’ungla el més a prop possible d’on era el clau i després s’aplicava dins la ferida trementina i oli calent. Posteriorment se li aplicava una pasta feta amb mel i greix dolç fos, suposem que és amb l’objectiu d’impermeabilitzar la ferida.

Macadura del peu.

Per la macadura del peu es bullia mel i greix de porc amb vi blanc. Aquesta pasta s’aplicava sobre el peu i es deixava durant tres dies sencers.

Lo peu eftret y dur.

El tractament per allò que l’autor defineix com a “*peu eftreñit y com endurit*” consistia en l’aplicació d’una “cataplasma” sobre el peu que es deixava durant tres dies

sencers. La recepta d'aquest és la següent: feien bullir arrels de “Malves” i “Malvins”, que després es picaven i passaven per un colador; posteriorment s'afegia mitja lliura (aproximadament 200 grams) de sagí de porc i tres brocals de bon vi, tornant a bullir tota la barreja fins que el sagí es fonia. Després s'adjuntava ciment de lli ben picada i es continuava bullint fins a que es consumís tot el vi.

Aquesta “cataplasma” s'aplicava sobre el peu i es deixava durant tres dies. Posteriorment es retirava i es tornava a aplicar un altre cop seguint la mateixa pauta.

Contufio de nervis, infladura de genoll.

Per la “contucsó de nervis”, que provoca coixera en els animals, s'aplicava en les extremitats una barreja d'oli i sal. L'autor diferencia una altre dolència que és la “*infladura de genoll*”, el que actualment coneixem com a gonitis, pel qual el tractament era diferent i consistia en l'aplicació local a la part afectada de vinagre calent juntament amb mill i sements de lli. Després es posava per sobre mantega salada i greix de cabra.

Si lo bou va coixo.

Les coixeres dels bous per causa “... *per hauer patit fret als peus...*”, convenia tractar-les amb rentats fets la seva pròpia orina tèbia. L'autor fa un incís per quan la coixera era provocada per “*un excès de sang*”, i descriu un altre procediment a seguir per tal de guarir aquesta coixera: calia fregar molt fort la ferida fins “*efcarnificar*”. Si d'aquesta manera no es curava: “... *ferà be fendreli la vngra de la eftremitat fins al viu y ferne exir fanch, ...*”, després s'embolicava el peu amb una bossa de cuir per protegir-lo fins la resolució del problema.

Si va coixo per espina, o fufta.

Si el bou anava coix a causa d'algun traumatisme o qualsevol objecte punxat que se li havia pogut clavar a alguna part del cos, convenia rentar-li la ferida amb la seva pròpia orina i posar-li per sobre greix fos amb oli, i pega fosa.

El fet de que traumatismes d'aquest estil i punxades amb determinats objectes arribin a causar coixeres es deu a inflamacions piògenes i flemons, habituals com a conseqüència d'aquestes ferides inicials.

Cama rompuda.

Quan a un bou se li trencava un os de l'extremitat calia tornar-lo a la posició anatòmica original, fent tirar ambdues parts, amb cordes. Els que tiraven i feien la força eren els mossos o treballadors de l'estable, i calia controlar que fessin la mateixa força per tots els costats per tal d'assegurar que l'os soldés en la posició inicial. Després, per sobre de la pell calia aplicar "estopes" banyades amb una barreja feta de clares d'ous, "Boloarmini" i sang de dragó.

Un cop fetes aquestes primeres cures calia estabilitzar l'extremitat, talment com es fa en l'actualitat, per això el següent pas era fer un embenat amb unes fustes per evitar el moviment de les parts respecte la línia de fractura.

Un cop fet l'embenat, es posaven per sobre altres "estopes" banyades amb vi, que servien per: "*... pera confortar los nervis, y porque les parts mes altes, y mes baixes del hos trencat no prengan alguna mala indifposicio, tant per la lligadura, quant per la rompedura del hos, ...*". Posteriorment s'aplicava un unguent fet a partir d'una unça (aproximadament 33 g.) de trementina, una altre unça de mantega, i oli.

Cama, o cuixa fora de lloc.

Quan el bou patia una luxació d'alguna articulació, calia estirar l'extremitat per tal de tornar-la al seu lloc original. Posteriorment, se li embolicava la zona i se li untava amb greix de porc.

Per relaxar lo vêtre.

Si el bou patia el que anomenaven “*èstretesa de ventre*”, calia fer beure a l'animal aigua tèbia amb dues unces de àloe molt ben polvoritzada.

Pensem que es deu referir a l'estrenyiment

Fluix de ventre.

Quan el bou presentava diarrees, de vegades sanguinolentes, l'animal es trobava molt debilitat, i era per això que era imprescindible actuar aviat. El que es recomanava era no deixar-lo beure durant uns dies (quatre o cinc), i donar-li de menjar grans de panses posades en remull amb vi vermell, o bé nous de “Galas” i de Xiprer amb formatge vell i bon vi.

Aquest tractament era encaminat a solucionar els símptomes que, empíricament es coneixien, però actualment és del tot incorrecte. El fet de retirar l'aigua era amb el fi de tallar la pèrdua d'aigua via rectal ja que s'observava la sortida d'unes femtes massa líquides. Avui dia es coneix que l'animal amb diarrees és un animal propens de patir fortes deshidratacions i el conseqüent xoc hipobulèmic, pel que resulta imprescindible la rehidratació ràpida i eficaç de l'animal.

S'apliquen els grans de panses, i les nous de “Galas” i de Xiprer, com a dietes terapèutiques, bàsic per tractar aquest tipus d'afectacions.

L'autor afegeix: “... *Y per lo darrer remey fe haura de cauteritzar al mig del front.*”

Lo mal del anticor.

En aquest apartat l'autor descriu els símptomes d'una malaltia que anomenaven ‘*Lo mal del anticor*’. L'animal que el patia es presentava amb el pel de tot el cos dret, l'animal semblava més trist i decaigut que del costum, tenien el coll penjant i la boca salivosa, eren animals lents en el caminar, tenien l'esquena i tot el terç posterior endurits (compatible amb una postura antiàlgica), havien perdut completament la gana, i no rumiaven.

L'animal es podia curar espontàniament si la malaltia era aguda, però si es feia crònica no hi havia res a fer.

El tractament per guarir aquest mal consistia en fer beure cada dia a l'animal una bona quantitat d'un suc fet a partir de la següent recepta: es prenia tres unces de ceba salvatge, també anomenada ceba marina, tallades ben petit, i es barrejava amb tres grapats de sal grossa, tot “destrempant-lo” amb tres brocals de vi.

Mal de inflamació.

El que anomenaven “mal de inflamació” pensem que es podria correspondre amb edemes que, tal com es diu al llibre, solen afectar a unes zones molt determinades del cos de l'animal.

El tractament per aquest mal consistia en l'aplicació d'una pasta en les parts afectades. Aquest remei seguia la següent recepta: tres punys de gra de cols ben picats i un plat de farina blanca; s'aplicava barrejat amb aigua freda.

Cal destacar aquí l'acció ben coneguda de l'aigua freda per disminuir la inflamació, i q segurament seria aquesta la que donés èxit al tractament.

Mal de ronyons.

Pel mal de ronyons convenia treure sang de “*la vena de entre les cuixes*”, o de la vena anomenada “*Matrice*” que es troba al llarg del costat d’ambdós ronyons. Aquest sistema es complementava amb la beguda de suc de porros barrejat amb aigua tèbia, o amb la seva pròpia orina.

Copa del coll inflamada, y coll encordat.

Quan el bou tenia el coll inflamat i “encordat”, convenia treure-li sang de la vena de les orelles, i posar-li sobre de la zona afectada una pasta feta de la mateixa quantitat de moll de bou i de seu de cabra fos, i barrejat finalment amb oli i pega líquida.

Copa del coll endurida.

Si el bou tenia la copa del coll (la part inferior del coll dels bous) endurida i insensible, es deixava reposar a l’animal alguns dies, i durant aquest temps se li havia de fregar la zona endurida amb mantega, oli, llard de porc i “*seranoua*” en quantitats iguals, tot ben fos i ben barrejat.

Si lo bou te lo coll efcorxat.

El tractament per aquestes lesions, que possiblement es refereix a excemes i exantemes cutanis, consisteix en aplicar una pasta feta dels molls dels ossos de bou, sagí, greix de cabra i greix de porc, tot ben barrejat i a quantitats iguals.

Copa del coll pelada.

Si la copa (part inferior) del coll estava “*pelada*”, se la fregava amb un preparat dels següents ingredients: sis unces de mel i quatre unces de “*Maftech*”, tot bullit i ben barrejat.

Per la ronya, y per los polls.

Si el bou tenia sarna convenia fregar-li la zona amb la seva pròpia orina, i amb mantega vella salada.

I pels polls es fregava amb una solució feta d’olives silvestres i sal. També es recomanava tallar la “*vexiga*” que està sota la llengua.

Si te la pell fixada als hofos.

El remei pel que l’autor descriu com “ *pell fixada als ossos*”, consistia en fregar-la amb vi pur o barrejat amb oli.

Si la baña fe fen, fe efquerda.

Si la banya del bou es trencava o s’esquerdava calia aplicar-li una barreja de vinagre, sal i oli. Posteriorment se li posava per sobre cansalada vella fosa amb “*Seranoua*”.

Per adreçar, o torfir les banyes en vn bou, o vaca.

Quan un bou o vaca tenia les banyes tortes i calia adreçar-les , o bé quan tenien les banyes dretes i calia torçar-les, el que es feia era prendre dos pans grossos acabats de sortir del forn i se’ls posaven en les banyes, sempre tenint en compte de mantenir-los a dos o tres dits de distància de la carn. Després d’estar una estona, i abans de perdre la fredor, es

treien i llavors era més senzill dirigir les banyes en la direcció que es desitjava. Quan es refredaven, les banyes recuperaven tota la seva fortalesa.

Dolor de cap, y de altres pars del cos.

Quan el bou té dolor de cap o de qualsevol altre part del cos, cosa que és força freqüent, l'animal ni camina, ni treballa a gust. La solució que se li donava era l'aplicació un cataplasma fet de la cocció de camamilla, "Melilot", i de gra de lli.

Possiblement la fi d'aquest preparat era tranquil·litzar i calmar les seves molèsties.

Dolor de cap.

Pel dolor de cap, es picaven alls amb vi, i ho posaven dins de les narius. Posteriorment es fregava el cap amb la cocció feta de fulles de Sàlvia, "Mayorana"(o Moradui), Lavanda (o espígol), "Rucas" (o Ruques) i de noguer, amb bon vi.

Vlls inflats.

El tractament del que anomenaven "*lo mal dels vlls*", consistia en aplicar-li un col·liri fet de farina de "Forment" barrejada amb "Hidromell" (o aiguamel).

Vlls que llagriman.

Per quan els ulls del bou llagrimaven contínuament, es prenia la coladura de "Forment" cuit i se li aplicava sobre l'ull.

Feia el mateix efecte els brots i les arrels picades de la rosella o *Papauer erraticum* i barrejat amb mel, que també servia per fer un col·liri.

Vlls nuulofos.

Pels ulls “nuvulosos”, es posaven en els ulls pols de l’os de sèpia, sucre candi i canyella. La finalitat principal d’aquesta pràctica possiblement era augmentar la producció de llàgrimes per netejar els ulls de la possible presència de brutícia.

Blanch que ve al vll.

L’autor descriu un trastorn que defineix com “*el blanc que ve sobre de l’ull*”.

El tractament per aquesta dolència consistia en aplicar força sovint d’una cataplasma fet de “Salgemina” (sal gemma o sal de roca) i “Mastech” polvoritzat subtilment, i barrejat amb mel.

Cartagina dels vlls.

Pel que anomenaven “*cartagina*” dels ulls dels bous calia fer un col·liri de “sal Armoniach” (o sal amoníac) amb mel. També se’ls hi aplicava pega i alls al voltant de l’ull, per tal d’evitar la presència de les mosques, atretes per la pròpia mel.

Vlls vermells de fanch.

El terme “ull vermell”, que encara avui dia s’utilitza per a orientar el diagnòstic de totes aquelles malalties que donen aquest símptoma, anava acompanyat amb la idea de que l’ull estava carregat de sang (idea que no és del tot incorrecta).

Aquest problema pertorba la vista dels animals i per això calia aplicar dins dels ulls mel contínuament, fins que estigués completament curat.

Democrito. Nafras dels bous. Los lloms. Per la ronya.

Les ferides i úlceres dels bous es curaven amb fregues de malves silvestres picades i vi blanc.

Per l'anomenat "mal dels lloms", calia donar a beure el suc de porros amb vi blanc dolç, i se'ls havia de posar a l'orella arrel d'avellaner.

L'autor descriu un altre tractament per eliminar la sarna en els bous, diferent al descrit al apartat: "*Per la ronya, y per los polls*" del mateix capítol. Aquest consisteix en fregar la pell amb all picat, "*Satureja*" (o Sajolida) o també anomenada "Timbria", "Sofre" (Sofre vegetal), vinagre, nous de "Galas" picades, i suc de "Calamenta" (o de càlam) o també anomenada herba "Gatta", i amb cansalada.

Madurar las postemas.

Convenia fer madurar les "*postemes*" (pus o apostemes) amb "*Lleuat*", caps de lliri, o cebes marines i vinagre. Després es tallaven i netejaven amb la seva pròpia orina, i "... y *pofarhi filades banyades ab fera fofa, finalment filades fregades ab feu de Cabra, o de bou.*"

Per mofec de ferp, efcorpit, ca rabios, o de calapet.

Quan el bou era mossegat per una serp, escorpí, gos rabiós o "*calapet*" (gripau), se li fregava "*la plaga*" (o nafra) amb oli d'escorpins o amb sabó i vinagre. Posteriorment es rentava amb el suc de la coccio de l'herba "*Perforata*", també dita "*Transflorina*", o bé amb salmorra vella.

La “mossegada del calapet” (o gripau) es fregava amb “Blanquet” i aigua, i es ruixava el lloc per on pasturen els bous amb el suc de la cocció de llorer, per fer fugir els gripaus.

Per la febre del animal.

La febre de l'excés de treball era força freqüent en els bous emprats per a treballar el camp. L'autor descriu els símptomes d'aquest trastorn: l'animal té gran calor i dolor de cap, té inflamació dels ulls, i un escalfament molt evident en tocar-li la pell.

El tractament consistia en treure sang ràpidament de la vena del front, o de l'orella. També se'ls hi donava de menjar herbes fresques com enciams i altres, a més de fregar-los la pell amb vi blanc i donar de beure aigua freda.

La pràctica de sagnat davant de “la febre” era molt habitual fins fa cinquanta anys escassos, en les zones de muntanya amb un sistema de producció extensiu. De fet, encara hi han ramaders que afirmen que el sagnat era la única solució per evitar la mort imminent de l'animal(Font: Francesc sarríu, Bausen i Felip Moga, Vielha)..

Si lo bou efa llafat, enanit, va cuo, y efrôcat.

Si el bou estava llagat, enanit, “vacuo”, i “estroncat”, calia donar-li veça picada “... amb aigua del feu beure ...”

Africano. Per les mofques dels bous.

Les mosques no molestaran als bous si es fregava la pell dels bous amb olives picades de llorer cuites amb oli. Aquest mateix efecte s'aconsegueix fregant la pell dels animals amb la seva pròpia saliva.

CONCLUSIONS

L'espècie bovina desde sempre ha tingut un paper econòmic força important en la pagesia catalana. Era gairebé indispensable la tinença d'algun bou per llaurar les terres i els conreus, així com el fet de comptar amb vaques de llet per poder-les munyir i obtenir llet fresca per consum diari de tota la família, per fer formatges i mantega i assegurar així el consum de llet durant tot l'any, o bé una font d'ingressos al vendre els productes làctics al mercat.

També suposava una font econòmica important el produir vedells d'engreix que a certa edat es sacrificaven i es venien com a carn. La importància d'aquesta espècie animal en la pagesia catalana queda reflectida al llibre de Fra Miquel Agustí en quant a nombre de pàgines dedicades; són disset en total, el que representa un 20.45% del total en el tercer llibre dels secret... I és, per tant, la primera espècie en importància.

El nombre de pàgines dedicades a la producció i maneig de l'espècie bovina és substancialment superior al nombre de pàgines destinades a comentaris sobre remeis per les diferents malalties que pateixen aquest tipus de bèsties.

Concretament són quatre les pàgines dedicades a la producció i maneig de les vaques de llet, i sis les dedicades al maneig de bous, vaques i vedells per treballar el camp i per engreixar; respecte les set pàgines que tracten de les patologies d'aquests animals.

L'autor explica amb tota mena de detalls tot allò que fa referència a la producció i maneig d'aquestes bèsties. Cal destacar l'extremada semblança amb les pràctiques de fins fa gairebé 50 anys a les àrees de muntanya del principat de Catalunya, allunyant-se moltíssim de la realitat d'avui dia en les produccions intensives tant de vaques de llet com de vedells d'engreix.

Destaquem, en aquest aspecte, el càrrec del "Bouer". Aquest personatge era, talment com descriu l'autor al llibre, el que s'encarregava de la neteja i confort dels animals a l'estable, de l'alimentació i de la domesticació dels bous per treballar el camp. També era l'encarregat de vigilar als animals quan es posaven malalts i de "medicinar i curar diligentment" en tot el que convingués. Una tasca del "Bouer" era castrar als vedells que no eren destinats a sementals per a cobrir les vaques. Cal pensar que, com hem dit anteriorment en el treball, tenia la mateixa consideració que un metge, de tal forma que el manescal en realitat no feia cap "feina bruta". Era el bouer el que ho feia i en moltes ocasions era ell qui feia totes les feines típiques del manescal, i més encara en zones d'alta muntanya.

L'autor fa esment, al final, d'un seguit de cites de diferents personatges sobre el maneig d'aquests animals. Aquestes cites son:

Alberto sobre: "*Bou malalt*";

Aristòtil en el llibre dels Animals sobre: "*Fer feguir los vadells o vacas*";

Cardano sobre: "*Per engrexar preft qualfevols Animals de quatre peus*", sobre: "*Preferuar los bous de malalties*", i sobre: "*Per engrexar, o nodrir lo bou*";

Vacrero sobre: "*Perque les besties no mêjen*" i sobre: "*Perque lo bou nos llafe treballant*", entre altres.

Pel que fa a la part destinada a patologia de bous, vaques i vedells, cal destacar el caràcter pràctic a l'hora de proposar remeis i receptes diverses per tal de curar les malalties i minvar els seus símptomes.

També ens ha sobtat no trobar cap indicati d'informació sobre pronòstics, resultats dels tractaments, epidemiologia...

Una vegada més ens adonem, a partir de la lectura d'aquest capítol, de la gran desconeixença sobre les malalties dels animals i els seus símptomes. Fet que no és d'estranyar ja que és del tot extrapolable a la situació de la medicina humana d'aquesta època.

L'autor inclou en aquest capítol: "*Menescalia per curar les malalties dels bous, vaques, y vadells*", varies cites, també cap al final del capítol. Les primeres són de Democrito sobre: "*Nafras dels bous. Los lloms. Per la ronya*", sobre: "*Madurar las poftemas*", sobre: "*Per mofec de ferp, efcorpit, ca rabios, o de calapet*", sobre: "*Per la febre del animal*" i sobre: "*Si lo bou eftallafat, enanit, vacuo, y efrôcat*".

L'última cita és d'Africano sobre: "*Per les mofques dels bous*".

Per alleujar i guarir determinades malalties es preparaven bullits i infusions de certes flors, fulles o fruites de plantes amb propietats terapèutiques tradicionals.

Les patologies que s'esmenten en el llibre, per aparells o sistemes, i per ordre d'importància (volum dedicat en el llibre) són:

- 1) Aparell locomotor (unglats, extremitats) ----25%
- 2) Aparell urinari i reproductor---11,5%
- 3) Patologies oculars---11,5%
- 4) Problemes de pell---9,6%
- 5) Problemes parasitaris (sarna, polls, mosques, sangonera) i mossegada de serp, escorpit, gos rabiós o calapet---9,6%
- 6) Aparell digestiu---7,7%
- 7) Dolor a diferents parts del cos---7,7%
- 8) Aparell respiratori---3,8%
- 9) Altres:
  - “Madurar poftema”---1,9%

“lo mal del anticor”---1,9%

“mal de inflamació” ---1.9%

“bou llafat, enanit, vacuo, efroncat”---1.9%

“febre per excès de treball”---1.9%

“nafras i úlceres”---1.9%

“anorexia”-----1.9%

Aproximadament en el 70% (69,2%) dels tractaments intervenen les plantes medicinals. D'aquest 70%, més del 30% (30,74%) es basen exclusivament en aquestes, sense intervenció de cap més substància.

Cal destacar la importància quantitativa del vi i de l'oli, els quals s'utilitzen en gran part de les receptes que apareixen al llibre; els seus percentatges són 30,7% i 26,9% respectivament.

També eren àmpliament emprats els diferents productes d'origen animal, i en especial la fel, el moll de l'os i els greixos animals, els quals s'utilitzaven en el 34,6% del total de les receptes descrites al llibre. Aquest fet no és d'estranyar ja que els greixos animals sempre s'han utilitzat com a base per fer els diferents emplastres i cremes d'ús tòpic.

Altres substàncies emprades són la mel (19,2%), la sal (13,4%), l'all (11,5%) i la ceba, ous i diferents farines (3,8%).

En el llibre també es proposen petites intervencions quirúrgiques, que es realitzaven en un baix percentatge (15,4%) respecte al total dels remeis proposats per l'autor. Aquestes intervencions inclouen la castració dels vedells (pàg.165), tallar la "barba o carnositat" sota la llengua (pàg.168), extreure càlculs vesicals i urinaris (pàg.169), el tractament pe l "peu picat amb un clau" o per la coixera "per fred als peus" (pàg. 169), pel tractament de fractures i luxacions de les extremitats (pàg.169) i pel tractament dels polls (pàg. 170).

Cal destacar el paper de la Trementina pel tractament de la majoria dels postoperatoris i en ferides obertes. Aquesta és una resina semifluida que exuden els pins, i s'usava com a unguent tòpic per tal d'impermeabilitzar les ferides o cicatrius.

És important remarcar la idea de que gairebé 3/4 dels tractaments (71,15%) eren tòpics a modes d'emplastres, fregues i unguents, respecte el 21,15% de tractaments d'ús intern a modes de begudes de decoccions i infusions, o bé de donar de menjar barreges de diferents herbes a l'animal (el que actualment anomenaríem: dieta terapèutica). Només en un 7,7% es donaven tractaments mixtes.

La sangria era una pràctica relativament habitual, considerada en molts casos indispensable per a curar i fins i tot per evitar la mort de l'animal. Es treia sang de determinades venes o zones del cos de l'animal relacionades amb llur malaltia, i molts cops l'autor justifica aquest mètode amb l'antiga creença sobre la teoria dels humors descompensats.

Així doncs, la sangria apareix en el 15,4% dels tractaments descrits al llibre, i són els següents:

- per quan no pot orinar
- copa coll inflada/coll encordat
- “catarro” i ull inflat
- espatlla cascada
- mal de ronyons
- febre per excés de treball
- còlics
- paladar inflat.

La utilització de la pròpia saliva i orina de l'animal malalt també era una pràctica força estesa, fins i tot a medicina humana. Concretament la saliva s'havia descrit per evitar la picadura de les mosques als bous.

Per contra, l'orina s'emprava per les coixeres dels bous, pel tractament del mal de ronyons i per "madurar las poftermas" (és a dir, el líquid purulent).

A part de l'aprofitament de la carn, de la llet i dels treballs al camp, dels bous també s'aprofitava el moll de l'os, la fel, la "pedra de la fel" i la femta dels bous per benefici de la família.

El moll de l'os del bou es feia servir per "*mollificar los homors*", la fel del bou s'utilitzava per curar les ferides, el "*rumor de les orelles*" i per matar els paràsits intestinals dels nens. La "*pedra de la fel*" s'usava per combatre "*la efquinencia i per tenyr color Groga*", també "*empedeix lo flux que fe fa fobre los vlls i aquieta lo exces de la Apoplexia*".

La femta del bou guaria la mossegada de les abelles, resolia qualsevol tipus d'inflamació, mitigava la "*Gota Siatica*" i disminuïa molt les "*Porcellanes i Efcrofolas*".

SECRETS DE LES GALLINES Y POLLAM

La finestra tacadade ve òpre y uberta demati

En aquest paràgraf l'autor descriu quin és el paper de la dona en la casa rústica, en relació amb el pollam. Aquesta s'ha de cuidar del maneig del galliner, mantenir-lo en bones condicions, net, obrir-lo pel matí i tancar-lo per la nit.

Los abeuradors nets

La neteja dels abeuradors és una de les feines importants que s'han de fer en un galliner. A l'estiu es netejaran tres cops. A l'hivern amb dos cops serà suficient.

Llevar lo impedimet de fer ous

En els llocs on hi ha les gallines s'hauran de retirar residus de certes fruites i també algunes fruites perquè els seus grans afecten a la posta.

No es bo gastar las alas al gall o capo

S'aconsella tallar les plomes a les gallines que volen sovint i marxen lluny del galliner, perquè això les distrau de posar ous. En els galls i capons, però, no es bo tallar-los les ales. És per això que convé posar espines sobre la paret de l'hort i altres llocs.

Siti del galliner

El galliner estarà al costat de la casa, orientat cap a l'orient i si es possible a prop del forn o de la cuina a l'hivern. “...tindra una petita finestra dret a llevant, per la qual lo pollam puga exir al ayre, y entrar al vestre...”

“Conue que lo galliner fia ben rebatut de dins y defora, per que los gats, fatgina y ferps..., no fi pugan acoftar. No es bo que lo pollam dormia en terra, ni toque ab los peus en terra, porque afo los fa venir la poagra, per aqueft effecte conue traueffar las barras de fufta...”

Lo gall a 12 gallines

La relació ideal gall: gallina és de 1:12

Les perfections de un bon gall

En aquest paràgraf es descriu quines són les característiques morfològiques ideals per a un bon gall. Es desprecien tots aquells que siguin blancs i grisos.

Senyals de una bona gallina. Gallina esperonada

Les bones gallines també han de presentar certes característiques morfològiques com tenir una estatura mitjana, plomes o tot el cos negres. No tenir cinc ungles com el...També s'ha d'evitar tenir gallines amb espolons perquè trenquen els ous, sovint no coven, “y a vegades fe menja los ous”.

Les gallines que mengen grans de raï m es tornen estèrils. Això s'evitarà donant-li de menjar “grans de llambrufcas...la gallina maffa graffa, o que te flux de cos, fa los ous sens cloua”

Gallines que cantan co lo gall

Les gallines joves que no coven , que tenen espolons, s'engreixaran *amb “mill, ordi, y gall pafta tallada en bocins...”* després es menjaran al febrer.

Gallina que òr meja los ous

Per corregir aquest vici, *“es menefter pofar guix en un rovell de ou, tant que fe endurefca...,y aqueft li ferueiy de efca, apres formareu un ou de guix, o de morter, y de cals...”* que es col·locarà en el niu, sense cap ou de més.

Gallina que cloqueja. Gallina joue a fer ous, y la vella per couar

Un dels secrets perquè les gallines joves es dediquin a posar ous i no pas a covar-los (les velles que es dediquin a covar) consisteix en banyar-les amb aigua freda, o fer-les dejunar durant 3-4 dies. Tot seguit es posaran amb el gall, *“y comenfara a fer ous de nou”*.

Fer coduir lo pollam a un capo

“Y fi plomau lo cos de un gran capo...lo ortigau be ab ortigues” aquest s'encarregarà de escalfar i conduir als pollets.

Malalties de gallinas. Mal de ulls. Catarro. Fluix del cos. Pepida

Les gallines pateixen diferents malalties durant la seva vida productiva: **mal d' ulls** quan son velles, refredaments que causen catarro (també pot tenir com a causa haver begut aigua gelada, *“o hauer dormit fobre los arbres de nit, o...en temps de pluja.”*). Els

processos diarreics són causats per la ingesta de menjar massa “*defrempat*”, o haver menjat herbes “*refalatives*” (salades), “*o que el galliner es reftat ubert per defcuyt alguna nit.*”

La pepida de la llengua (tel escatós sota la llengua, per cúmulo de mucositats amb una base contagiosa) té diferents causes: no haver begut, haver begut aigua tèrbola, cucs, polls, la manca de llocs per netejar-se..., “*mosechs de beftias verinofes...*”.

Medicaments per lo pollam:

Per lo catarro de les gallines. Flux de cos de gallina. Estirpacio al cos de la gallina. Per la pepida. Cotra los polls y verms. Als mosechs dels animals verinifos

Per la sarna i la inflamació dels ulls convé “*efpargir hi aygua de vedolagas, o llet de dona, y la cortilagine es necessari fregar los ulls ab salarmoniac, comi, y mel paftat...*”.

“*Per lo catarro es neffesari trauerli una ploma al nas...*”, escalfar-li els peus, sobretot als més joves...”, y *fi lo catarro es gros com fota los ulls, o deues lo bech, conue ...tallar la poftema..., pofant hi un poch de fal poluoritzada*”.

Per la diarrea el remei emprat és donar píndoles a base d’ordi i vi. També hi han altres tractaments on el vi és present.

Quan la “*gallina te lo ventre efrtripat...de manera que no fe li retinga la fempta...li pofareu mel a la fua aygua feparada.*”

El tractament de la pepida es basa en fer unes vaporitzacions de diferents plantes, “*pofant lo cap dels polls ab la boca uberta fobre lo fum...*”. Seguidament se’ls hi obre el bec i s’estira de la llengua. Amb una de les ungles traiem la pepida. Un cop treta la pepida “*los fregareu ab saluia: o ab un poch de vinagre, o untarla un poch de oli calt.*”.

Per eliminar els polls i verms s'aplicaran diferents tractaments a base de brous de plantes i vi o brou de "*llubins faluatges*"

Contra les mossegades d'animals verinosos "*conue untar la part ab oli de efcorpits...*" i afegir triaca (antídot) als abeuradors.

Cotra los animals que se mejan lo pollam

Per mantenir allunyats els animals que es mengen el pollam antigament s'aconsellava de posar en la porta i dins del galliner brots de ruda. Això s'explica per la olor forta i fastigosa d'aquesta planta." *...tambe fen pofas alguna fimeta lligada dejus la ala dels polls, o untar les parets, y lo entorn de la fineftra del pollam ab fel de gat, o de guilla.*"

Per q lo gall no cate de tot lo dia

Solució: "*untauli lo cap y lo front ab oli*".

Per q lo pollam no ñe mejat de la guilla

Per controlar que la guineu no es mengi a les gallines, barrejar el menjar del pollam amb carn de guineu, "*perque la llur carn rete aquella olor, que es caufa que la guilla no fe acofta ab ells*".

Lo pondre de la gallina. Que fafse los ous gro òds

Les gallines posen en fotoperíode creixent (febrer-març), la posta dura aproximadament un any i mig-dos anys. Ja es coneixia que les gallines més grasses feien

els ous més petits. Per fer els ous més grossos se'ls hi donava menjar a base de cereals “*ab un poch de vi y aygua*” fins quedar ben fartes. Això té una explicació, si bé aquestes dediquen més temps a menjar també podran dirigir aquests nutrients en excés a la fabricació de l'ou.

Lo teps ò dexan de fer ous. Peraq las gallinas faben ous lo hiuern

Durant l' època de fotoperíode decreixent (tardor), les gallines deixen de pondre. Si volem que alguna de les gallines en posi durant tot l'any, convé “*nodrir-les de pa roffit, y pofarlo en remull..., y al vefpre donaulos un poch de siuada, o de ordi.*”

Teps de couar les gallines

És millor que el primer cop que les gallines comencen a posar ous no les deixem covar.

Als tres anys les sacrificarem , perquè ja han complert l'objectiu. Les que posen molts ous convé que mudin sovint i deixar-los els propis ous per a covar. Durant el període de muda s'han de tenir tancades per protegir-les de la guineu i altres animals. Les gallines bones per covar són aquelles que tenen dos anys posant ous fins els tres o quatre anys.

Per deflliurar les gallines dels tros. Secrets de naturaleza

Les gallines es posaran a covar “*en lluna creixent de dotze dies fins en catorfa dias de lluna, porque diu Florenti, y Columela, que...*”

Lo teps la polla nax

Els pollets neixen als 21 dies.

Perfumar la palla

És comú perfumar la palla amb sofre per evitar avortaments i perquè les gallines posin els ous més bonics i més frescos.

Los ous de couar han de fer ònas

Sense saber per què, Miquel Agustí descriu que els ous a couar **sempre han de ser senars**. A l'hivern és molt difícil de fer sortir endavant els pollets, és per això que a partir de l'octubre no convé posar-ne a couar. Les gallines poden fer de mares adoptives de altres espècies d'aus que estan en la casa rústica. El procés a seguir és senzill: es col·locaran els ous de 7 a 9 dies abans que els de la gallina (**sempre senars**). En el cas de que els ous pertanyin al faisà, aquestos es posaran junt amb els de la gallina, ja que el temps d'incubació és el mateix.

Ous q òn maòles, o famellas

Les femelles sortiran dels ous **"que fian rodons y mes groffos de punta..."**

Beure y menjar de la gallina couadora

Una pràctica recomanable quan tenim gallines que ponen ous consisteix en posar-los aigua i menjar a prop, perquè d'aquesta manera no s'entretindran en altres coses que no siguin la posta en sí. Quan la gallina estigui fora del niu serà el moment ideal per donar una volta als ous.

La impaciencia de les dones que no eŕperar la fi de la couada

Hi han dones que als quatre-cinc dies treuen els ous d'un en un a la gallina per veure si aquests són fèrtils, però aquesta pràctica no és convenient.

Modo per conixer los ous q fian bons per a couar

Quan passats 21 dies, els pollets no trenquen la closca, s'eliminen a les ponedores. És important conèixer que la manipulació dels ous abans de la eclosió no és una pràctica adient, ja que la gallina no vol tornar a covar els seus ous.

Remey per la cloua dura dels ous

Quan es tenen dubtes sobre si l' eclosió es donarà correctament, serà bo que “*entorn del defauuyte dia y no abans, banyaulos...ab aygua tebia, y aquells que aniran fobre la aygua llevaulos, y aquells que fe afondaran tornaulos fota la gallina...ans be ajudareu molt a los pollets quant comenfan a pipir y rompre, y no poden exir per la dureza de la efcloua...encara que affo fia ofici de la mateixa gallina...*”.

Preŕvar los polls de la pepida

Per protegir als pollets de la pepida, estaran dos dies amb alguna gallina (prèviament cal “*ferlos perfumar amb de romaní... ab un poch de fum*”) que sigui bona mare. Passats els dos dies, començarem a donar-los “*micas de pa tendras. y de formatge moll, o de la farina de ordi...defrempat ab vi...*”. Això mateix també serà una mesura profilàctica enfront el catarro.

Fer conduyr los pollets a un capo

Passats quinze dies amb la mare, la dieta que s'aportarà serà la mateixa que la proporcionada a la mare. Quan algunes gallines trenquen els ous serà convenient portar-los pollets d'una més jove, també a un capó, perquè facin de mare adoptiva, mentre que les joves es portaran novament al gall. Es recomana que com màxim, cada gallina pugui tenir 25-30 pollets a la seva disposició; superat aquest nombre no es podran cuidar adequadament.

Fer naxer los polls en localor natural de la gallina

Ja en aquesta època es practica la incubació artificial dels ous, amb resultats no gaire satisfactoris, *“Pofantfe les ous per orde ab la punta en alt dins de un forn mediocrament calt, y defobre fempta de pollam...y fe giren algunes voltes..., apres al defauuyte dia fe banyen”* i al 21 se'ls ajuda a trencar la closca a aquells que comencen a trencar l'ou.

Cardano i Democrito descriuen una altra tècnica d'incubació artificial, però *“noy a altra cofa q la naturaleza en totes les cofas”*.

Conèruar los ous

Les tècniques de conservació dels ous per a la venda consisteixen en tenir-los sobre palla y coberts a l'hivern y a l'estiu cobrir-los amb segó *“segons opinio dels antichs, yo creuria (pero fota correctio) que tot es al contrari; perquè la palla es frefca de sa naturaleza”*.

Caponar los pollafres. Engrexar los capos

Per fer capons, l'edat indicada és just després d'haver estat abandonats per la mare. Es triaran aquells que siguin més grassos i de la millor covada. Alguns, per engreixar-los, els cobreixen els ulls i els hi donen per menjar “*gra mig cuyt, y de pa ben efmenufat*”. En 40 dies màxim ja estan engreixats.

Polla de diuerses colors

Les gallines tindran pollets de diferents colors si “*coua los ous plens de diuerfas colors*”.

Per q las gallinas fajan los ous groffos

Les gallines poden fer els ous més grossos si “*picau fubtilment la pols dela pedra, y cuyta la encorporau ab fego y vi...o fer poluora fubtil de pols de pedra...*”, altres prefereixen “*argila vermella, y la mefclan ab lo menjar de les gallines*”

Fer los ous mes tedres

Per fer més tendres els ous es submergiran en vinagre. Per recuperar l'estat inicial es submergiran en aigua fresca.

Coàrrvar los ous q no es ropen

Perquè els ous no es trenquin, es posaran en una cistella, verticalment.

Ous que òn conseruan molt

“*Es cofa oferuada de gran temps...*” que els ous posats després de la lluna nova d’agost, o en lluna vella de novembre, “*fe conferuan molt, ni fe corrompen facilmet...*”.

Coure los ous òn ò foch

Quan manca foc, “*fe pot coure un ou llanfantlo lluny ab furia, ab algun inftrument.*”.

Ou e òrit

Escriure sobre de l’ou es traduirà en l’aparició d’allò que s’ha escrit dins de l’ou. Per que això passi serà necessari un processat tant en el tipus de tinta feta servir com en l’ou, un cop escrit.

Fer un ou tant gros com voldreu

Farem ous tan grans com vulguem amb un motllo (tan gran com vulguem) en el que afegirem closques tractades anteriorment amb vinagre (4 dies). Seguidament s’afegirà aigua fresca que enfortirà les closques toves pel tractament amb el vinagre.

Prefervar lo pollam de la guilla y la mustela

Com s’ha comentat anteriorment, per que les bèsties no s’acostin a les gallines cal lligar “*dejus la ala ruda filveftra*” o “*fi los donau a menjar carn de guilla o de muftela...*” barrejat amb el menjar.

Virtuts de la gallina per relaxar lo cos. Per quebradures de mans. Per los ulls. Per los pels. Per flux del cos. Curar e^o orxadura. Lleuar las tacas. Per netejar les dents. La fufta o drap que nos crem

El brou de gallina té propietats laxants, amb efecte superior quan s'afegeixen altres plantes que també són laxants.

Per les “quebradures” de mans és ideal el greix de la gallina barrejat amb aigua.

Els emplastres fets d'ous ben batuts són un bon remei pel despreniment de la pell.

La clara d'ou amb pólvora d'encens i aplicat sobre el front, talla la epistaxi.

Les taques en la cara es resolen amb rovell d'ou posat en **lluna plena**.

La cendra de closca és un bon remei (beguda amb vi) per la neteja i emblanquiment de les dents.

La clara d'ou amb calç serveix per soldar vidre.

Una virtut de l'ou és que, escampat sobre fusta o draps que cremen, actua com a un aïllant tèrmic.

SECRETS DE LAS OCAS

Es la oca de gra utilitat y de gra dany

Les oques són aus de gran utilitat, però necessiten de certa infraestructura per poder viure en una casa rústica. Són aus que viuen a l'aigua, per això es necessari que la casa rústica presenti espais per a aquests animals. Aquestes aus són de gran utilitat . Per una banda perquè avisen amb el seu crit quan l'hivern s'apropa, i per altre costat, la muda (2 cops l'any) proporciona plomes pel llit , pels coixins i per escriure. Per contrapartida són

animals molt destructius, “*gaftan totas las fimas, y ulls de las herbas, y arbres de horts, y pampols de las vinyas...*”

La millor color de la oca

Es coneix que les oques que fan més bondat són les blanques i/o grises.

Poña de las ocas. Covar de las ocas

Les oques posen tres cops l’any, amb postes de fins dotze ous. El problema que presenten és que no se’n recorden d’on han posat els ous. És per això que convé que es posin a covar a prop d’on es belluguen habitualment. A més únicament coven els seus ous.

El temps d’incubació de les oques està al voltant de 25 dies màxim.

Durant l’època que estiguin covant, “*pofareu ordi moll, tanta cantitat que ella pugapendre, ab copia de aygua...*”

Gouern dels oqts

Els pollets d’oca estaran 10 dies amb la mare, després aniran a les pastures amb la mare, “*pero que hagen mejat axi ab abundancia...*” perquè aquests animals són molt llaminers i poden arrancar tot tipus d’herbes i brots d’arbres...

Engrexar las ocas

L’engreix de les oques és molt variat: uns els hi donen tres cops al dia “*farina de ordi, y de forment deftrempada ab aygua y mel...perque lo ordi fa la carn blanca...*” altres

els hi preparen “*pafta de figues fecas...y fego abundantment...altros los ploman las plomas del cos y del cap...y los cufeixen los ulls...*”.

Lo mejar comu de las ocas

L’aliment bàsic de les oques és tot tipus de llegums barrejades amb altres plantes que hi han a la casa rústica. Part de l’aliment també l’obtenen de la pastura en el prat.

Sis ocas ha menefter un ma òle

Lo plomar de las ocas. Plomas de ocas mortas no fon bonas, ni la llana dels moltons q òle more co la dels vius

Les plomes de oques mortes no són bones per cap ús.

Quantas ocas òle po òen en un ramat

En aquesta època el nombre d’oques per grup és de 30. Antigament els grups estaven compostos per 20, perquè les més velles “*baten les mes jouens, y les nafren...*”

Malalties las ocas

Aquests animals estan sotmesos a les mateixes malalties que les gallines.

Virtuts del grex de la oca. Per dolor de orella. La llegua de oca per retocio de la orina

El greix d’oca amb suc de ceba és un bon remei pel dolor d’orella.

La llengua d’oca presa en pols presenta efectes diürètics

SECRETS DE ANECHS SIGNES, Y Altres aucells de aygua

Mejar del anech

Els ànecs i els cignes necessiten d'una infraestructura semblant a la de les oques. No necessiten de gran diligència, si és el cas preparar-los "un poch de cubert per retirarfi la nit". Contràriament al que fan les oques són menys destructors. Ells mateixos es fan els nius per posar ous i per covar. Quan rera la posta deixen el niu, és el moment oportú per a prendre-li els ous i donar-los-els a les gallines, perquè els nounats seran més mansos, "y no fen aniran al aygua".

Per domeñicar los anechs

Per domesticar als ànecs salvatges, s'afegirà en aquella aigua on romanen, "murcades de oli, o vi vermell" on prèviament s'ha llançat aliment. Un cop estiguin "embriachs" se'ls engreixarà com a les oques, amb la diferència de que aquests no romanguin tancats perquè no funciona tan bé.

Indici de vent quat lo anech se apoleix las plomas

Cotraveri. Per dolor colica

La sang coagulada d'ànec amb vi és un bon antídote per qualsevol verí, sigui quin sigui l'origen.

L'ànec mascle viu, aplicat sobre el ventre és un remei per al dolor còlic i la disenteria.

Los signes

El cigne és un animal que freqüenta llocs aquàtics, és per això que també necessita de zones amb aigua per viure amb normalitat. A vegades fan malbé els blats com fan les oques. Convé fer una instància no gaire coberta perquè hi visquin còmodament. Necessiten poca cura ; netejar i refrescar la zona i donar-los “*pa moll, y alguns pexets menuts...*”. Malgrat ésser un animal que costa molt de nodrir, és de gran bellesa.

Las gruas

Aquestes aus també viuen en pesqueres, encara que subsisteixen dels aliments que provenen del terra, igual que les oques salvatges. Les nodrim per plaer i no per treure'n profit.

Pondra de la grua

La posta d'aquestes aus és molt baixa, “*no ponen fino dos ous fols...*”

Prefagi del temps y de pluja

El vol alt de les grues indica bon temps, quan volen baix el mal temps s'acosta.

Fotges

Les fotges són altres ocells vinculats a l'aigua, però que difícilment es domestiquen...

SECRETS DEL FLAYSANT

Flayànts

Els faisans són aus que tenen una idiosincràsia molt especial. Són animals de costums i els hi costa de canviar aquests costums. Només entrarà “*a donarli de menjar, y a netejar-li la gabia, fino fols un home...*”

Govern dels petits flaysants

El faisà és difícil de domesticar. Quan es cacen al camp amb més d'un any difícilment s'habituen a la nova situació. Quan són més joves ja els hi costa acostumar-se.

El període reproductiu comença al març, però no fan més d'una posta, amb una vintena d'ous /posta. L'eclosió es dona als 30 dies.

Els faisans petits seran alimentats amb “*farina de ordi cuita...y defpres farina de forment...grills, y llagoftetas, o ous de formigas, y conue mudarlos fovint la aygua neta...*” perquè pateixen els mateixos mals que les gallines.

Engrexar los flaysants

El faisà era un plat que s'oferia en els banquets i convits. El processat d'aquesta au començava oferint-li “*a mejar lo primer dia, aygua melada y vi fort, pera ferlos oluidar del llur primer y natural lloch...ordi picat...naps..., y per la tos ...Sinigrech finch dias, y los tenian axi en paft fexanta dias.*”

SECRETS DEL PAGO

Lo lloch de nodrir los pagos

El gall d'indi és un animal difícil de mantenir, menja molt, però no dona gaire feina. Són destructius, fan malbé els blats..., però *“la fua bellefa alegre no tan folament al pare de familia, pero encara als forafters.”*. Aquestos s'habituen bé als llocs amb temperatures lleugerament més calentes. Els hi agrada estar a l'aire lliure, *“y moltes voltes dormen fobre los arbres...”*. Aquestes aus pateixen els mateixos problemes patològics que el pollam.

Lo lloch de pondre la paga. Lo pondre de la paga

Convé adequar un lloc perquè la femella posi els ous. El lloc estarà format per palla o herba, amb un gruix considerable, ja que aquestes no posen ous ajagudes. Aquests animals engendren molt, sobretot a partir dels tres anys. Solen posar tres cops l'any, però si es posen a covar només pondran un cop. L'inici del període reproductiu és al febrer. *“Si fe efdeue que lo mascle y la famella no pugan entrar en calor, conue efcaldarlos lo menjar...conexer fe ha quant lo pago anira calent, quant veureu que fe cobre tot ab las plumas de la cua, y diem que a les horas fa la ronda.”*

La paga coua amagat del pago

La causa de que la femella s'amagui del mascle és perquè aquest li trenca els ous.

DIDIMO. De la manera q la paga va couant y fa los pagos blanchs

“Quant ella coua fi la cobriu ab un drap blanch engendra los pagonets tots blanchs...”. Als 30 dies d'incubació neixen els petits.

Lo pago odia los òus fills

El mascle odia als seus fills “*fins que han pofada cresta*”. Un cop han posat cresta convé tenir-los ben calents perquè “*moltes voltes fen moren...conue nodrir los pagos xichs, lo primer dia ab farina de ordi deftrempada ab yi...formatge moll...y algunes voltes fels dona grills, y cauallets...*”. Per on hi ha aquests animals no es troben verms. L'època ideal de naixement és al juny, perquè són molt sensibles a la fredor, “*no poden foportar la afperefa del hiuern*”.

Si voleu q la paga fa òu tres po òas

Perquè la femella posi tres cops es farà el següent: s'agafaran els ous i es donaran a una gallina que sigui gran i vella, barrejats amb els seus...quant hagin passat 30 dies, els ous eclosionaran. Els pollets de gallina es donaran a una gallina i els de gall d'indi a una altra gallina.

Malaltia dels pagos

Els galls d'indi emmalalteixen freqüentment quant muden, “*y a les hores conue efcaldarlos ab mel lo forment, siuada, y faues frefades.*”

Quatas pagas requieren un pago

Per cada mascle es necessiten cinc o sis femelles.

Per atendre la carn del pago

Per fer més tendre la carn convé menjar-se a l'au alguns dies després del seu sacrifici (estiu) i uns dies més quan el sacrifici és a l'hivern “*y lligarli algun gran pes a la cua, o lligarlo en alguna branca de figuera...*” perquè això farà tendre la carn.

Virtut de la fempta del pago. Per mal de ulls

“...pero lo pago es tant inuidios del be dels homens, **que ell mateix menja la fua fempta...**”

SECRETS DELS GALLS Y GALLINAS de las indias

Galls y gallines de indias

En la casa rústica, el paper dels galls i gallines d'índies són el d'“*enriquir la gola*” i no una necessitat. Són aus que mengen molt, no paren de piular i de cridar. La carn d'aquesta és una mica dura, és per això que “*fe fa molt enllardar de canfalada, y de prou efpecies, pero la carn de pago es millor...*”.

“*Pot ben dir lo pare de familia q tants quants polls de india te en fon corral, que tants juments y te, quant en lo gafto y defpefa...*”.

El govern és més senzill que els dels indiots, però fan veritables destrosses a l'hort. És per això que “*conue tenirlos fempre un guardia de prop.*”.

Lo pondre y couar. Les malalties

El mateix esmentat per als indiots pot traslladar-se a les gallines d'índies. Les malalties, així com els remeis, segueixen el patró explicat per a les gallines.

Los ous de las gallinas de las indias òn dolents pera menjar

“...y diuhen los metges, que **aqueftos ous engendran pedras als ronyons, y donan ocafio de venir lleprofos.**”

SECRETS DE LAS TORTORAS, PERDIUS, GUALLES, Y COLOMS FALUATGES

Aucells de pafada. Tortoras, perdius, y guatlles

Aquests ocells per poder covar han de menester unes gàbies com les dels faisans...Per dintre (en les cantonades) es col·locaran nius...per incitar-los a pondre i covar.

Miquel descriu que el destí d'aquests ocells són les festes i banquets. És difícil domesticar-los “*y volen lo ayre calent, y quat fe fret paffan la mar, y fe retiran de unas terras a altres...*”.

Domestificar y engreixar la tórtora

De les aus esmentades, la tórtora és la que podem domesticar més fàcilment.

“...*effent prefa joue, y per medi del vi donantlos en fels oluida la llur primera llibertat...*”.
Aquesta au no posa ous quan es veu pres, ni s'engreixa a l'hivern...”*y vol la aygua clara...,y lo abeurador prou ample, per poderfi banyar dintre, fobre tot a la tortora li plau lo mill, y panis, y tambe lo forment...*”.

S'ha de vigilar que no tinguin la *pepida*, netejar els seus peus quan estan bruts, vigilar si tenen verms...i de la mateixa manera aplicar els mateixos remeis que en les gallines.

Virtut de la ùnch y fempta de la tortora. Per nafres dels ulls

La sang de l'ala drete de la tórtora destil·lada als ulls és un remei per a les macadures i ferides dels ulls. **La femta és bona per les cataractes.**

Coloms ùlvatges

S'engreixen tant com la tórtora...A l'hivern els hi agrada la sopa amb vi.

Lo dome ùicar deles perdius

Les perdius ben nodrides venen a ser com els faisans, per tant convé donar-los el mateix aliment que als faisans.

La perdiu concebeix ab la veu, vol, o ale del ma ùle

Miquel Agustí descriu la prolificitat d'aquestes aus, però sense fonament científic.

Los ous de las perdius fan fecuda la dona efteril, y dona llet a la nudridora

...”y lo fel...clarifica la vifta, y mefclat ab yqual part de mel, guareix les contufions dels ulls, y la matexa virtut te la fua fanch.”.

Les guatlles. La carn de la guatlla es relaxatiua y mala

Didimo deia que la carn d'aquestes aus no era gaire bona, “que la llur carn era relaxativa, y feya mal, y eftordimet del cap, y que perfo conuenia umplirles de mill, o ferles bullir dintre mill...”.

Los torts. Lo mejar dels torts

Aquests ocells són els més difícils de domesticar, dels anomenats en aquest bloc. Viuen en llocs freds, a les muntanyes...Quan estan empresonats moren molts cops, necessiten llibertat...Quan s'aconsegueix domesticar-ne algun, se'ls donarà fonamentalment mill i aigua a disposició.

SECRETS DEL COLOMER, Y COLOMS DOMEFTICHS

Coloms son de gran dany

La única utilitat d'aquestes aus en la casa rústica és la gran prolificitat que tenen, el que permet tenir-ne gran quantitat per després vendre'ls. A més són animals que no necessiten que estiguin molt per ells, això sí, són molt destructius. Es fabricaran els colomers allà on hagin moltes terres que es cultiven.

Forma del colomer

El colomer ha de presentar certes característiques “*adreffareu una torre maciffa*”, estar aprop de l'aigua “*perque aportant la aygua lo colom a los colomins nos puga efcalfar*”.

Finestra del colomer

La finestra del colomer estarà orientada a llevant, “*pera rebre alguna calor al colomer al hiuern...*”. El colomer ha d'estar estructurat de tal forma que “*les serps, muftelas, y ratas no pugan entrar...fera bo tambe contra los animals, que fan guerra als*

coloms, penjar dintre del colomer lo cap de un llop, al qual, o per la olor, o per la figura, fa fugir los dits animals, o pfarhi alguns rams de ruda a la fineftra, o porta del colomer...”

Per los nius de la paxara

No convé que les femelles facin el niu dins del colomer perquè espanten als coloms que estan dins.

Quins òn los millors coloms

...”fon bons aquells de color de cendra, pardos, o negres. Los calfats, y capelluts, fon los mes plafents, y mes masos...Aquells que tenen lo coll daurat y los ulls, y los peus vermells, fon los mes fegurs y que produeixen millor...Per ferlos manfos, y domeftichs donaulos encontinent mill, y apres veffa...”

Perque no fugian los coloms del colomer

Perquè els coloms no marxïn, **es pondrà al cim del colomer un cap de rata penada**, o un ram de parra salvatge, “*o fregant y untant portes...finestres...ab oli de menta, o ab oli balfemina...”*.

Perfum per fer anar los coloms al colomer

Perfumant el colomer amb diferents herbes manté als coloms dins del colomer. Quan comencin a pondre se’ls hi donarà llibertat...sovint es netejaran els llocs on es banyen...Crien tres i quatre cops i només s’ha de tenir en compte la neteja del colomer sovint per a preservar-los de polls, cucs...i això més sovint a l’estiu que a l’hivern...

Femta de colom per los arbres vells

Una utilitat de les femtes dels coloms és que serveix per femar els camps i per “recrear la humiditat, y frigiditat dels arbres vells.”.

Per gota òptica. Per migranya

Altre de les virtuts de la femta de colom és que barrejada amb plantes i diferents olis és un remei per la ciàtica i per la migranya.

CONCLUSIONS

En èpoques passades, de la mateixa manera que passa en la actualitat, la clínica d'aus no era un negoci pels professionals que es dedicaven a la cura dels animals. El valor d'aquests animals era pràcticament nul. El ramader, abans de recórrer a buscar remeis de les seves dolències, els sacrificava per cobrar el valor de la peça.

En aquest apartat dedicat a les aus, Miquel Agustí pràcticament no fa referència a les malalties. El més important sens dubte era tot allò que envolta a la producció com a tal, essent el maneig el factor més important. És també important la neteja del galliner, dels abeuradors, mantenir la relació 1:10 entre el gall i la gallina, etc.

Les cures místiques son presents, però això és quelcom comú en aquesta època.

Es dona molta importància a tot allò que envolta a la producció, maneig i conservació dels ous.

De totes les aus esmentades, la més representativa i amb més pes és la gallina, les altres tenen més o menys importància, però molt ben acceptades a la casa rústica.

Un altre profit que podem extreure de les aus en aquella època és que la obtenció de brous, els ous batuts, les cendres de closca, les femtes, la llengua s' utilitzaven per guarir diferents patologies humanes. Cal dir que aquest apartat juga un paper molt important en les descripcions del llibre.

Com hem comentat anteriorment, el pes de la producció vers la clínica és molt superior, però cal dir que actualment passa el mateix. El veterinari té un paper de tècnic especialitzat en millorar tot el que són els problemes de maneig.

Analitzant el capítol dedicat a les gallines podem observar quines son les diferències entre producció i clínica: 85% vs 15%. Les patologies que s'inclouen son les oculars, respiratòries, digestives, parasitàries i altres. Però com ja hem dit, la importància d'aquest tipus de producció no sembla centrar-se en les malalties.

Per solucionar els problemes patològics s'empren plantes, mel oli, vi i el que anomenem tractaments místics.

La majoria de les altres aus es tenen com un luxe, o perquè l'alçada del vol és presagi del temps i la pluja, o perquè son tan prolífiques que la venda és rentable(parlem per tant de producció).

SECRETS DELS CONILLS DOMESTICHS, ÇO ES DEL CORRAL, Y DE LA DEUEFA, O PARCO.

Dels conills faluatges, y domeftichs.

El conill es una espècie del que el “Pare de Família” sempre procurava mantenir-ne un bon número, ja que eren de gran utilitat a la seva venda, per nodriment de la pròpia família i “*per presentar-los als amics*”. A més, era una espècie que no requeria tantes atencions com altres animals, perquè no calia un home especialment dedicat a la cura i maneig d’aquestes bèsties; no calia donar-los de menjar, ni calia tenir especial atenció en el seu allotjament, entreteniment, neteja, i curació quan eren malalts, perquè ells mateixos fabriquen casa i cau, i no requereixen de cap altre pastura que aquella que la terra els ofereix sense ésser cultivada.

Deuefa de conills.

Per comoditat de la “*cafa Reural*”, convenia organitzar una devesa que fos apartada de terres de blat, vinyes i boscos de fusta, en el cas de que no fossin boscos tallats per fer llenya o cremats a prop de la casa.

En els boscos era una mica més difícil de manejar que en la devesa o conillera, i a més, els conills de bosc no es multipliquen tant número com els de conillera ja que la guineu, el llop i altres bèsties devoren a molts.

Per a la fabricació de la devesa o conillera calia reservar certa quantitat de terra argilosa, polvorosa o arenosa, de baixes altituds, no “*grassa*” ni massa compacta per que pogués cavar amb facilitat per a fabricar els seus caus. També calia que la

terra no fos massa humida o que corrés l'aigua, perquè el conill odia la humitat i el fred sobre totes les coses.

Convenia tanca la devesa o "Parco" amb unes tanques de mitjana alçada per evitar que entressin els llops, les guineu, i altres animals salvatges depredadors dels conills.

En aquest "Parco" convenia plantar bona quantitat de Romagueres, Morers, Pruners salvatges, Frígolas (o Farigola), "Cireras de Paftors", "Murtreres", Ginestes, i gran quantitat de Ginebres. És bàsic sobretot plantar d'aquest últim ja que als conills els hi agrada particularment la seva sement.

També convenia sembrar, si és que la terra no en produï a espontàniament, "Iuliuert salvatge"(o julivert), "Carts" (o cards), "Xicoyres", "Cols", "Lletugues" (o enciam), "Endiuias", "Celidonia", i altres semblants. No s'havia d'aportar aigua als conills perquè aquestes bèsties detesten la humitat sobre totes les coses, i tampoc se'ls ha de preparar cap altre instància que els caus que ells mateixos es fabriquen.

COM CONVE FER VN CORRAL DE CONILLS PERA POBLAR LA DEUEFA, O

PARCO.

Corral de conills.

Un cop és fabricada i acomodada la devesa o Parco dels conills, i complementada amb tot allò que requereix, el següent pas era poblar-la de conills. La devesa no podria engendrar conills si no en posem el primer, així com la terra no produeix fruit sense sement, ni la vinya raï ms sese ésser ben cultivada

Per això era necessari posar un corral petit tancat o “Gàbia”, per a nodrir alguns mascles i femelles i que vagin criant cada mes; ja que haver-los de comprar era una despesa massa gran pel “Pagès” o “Pare de la Família”. També es procedia de la mateixa manera quan la devesa es quedava desproveïda després d’haver venut molts conills o quan la guineu o altre fera s’havia menjat un gran número d’aquests.

Per major comoditat es buscava un costat de la casa o del voltant dels horts, on es feia un tancat quadrat de paret ben acabada i llisa. Però també és cert que el millor per ells era acomodar-los directament en la devesa. Així podien travessar les cries més fàcilment de la conillera fins la devesa o Parco per un costat del tancat creuat de barres de fusta que solament les cries poguessin atravesar.

Un cop estigués fet el corral o devesa, calia fabricar unes cabanetes cobertes de teules i fer alguns caus ben separats els uns dels altres, i en aquest lloc posar un mascle per vuit o nou femelles.

Quan els conills ja eren grans i ja podien estar sense la mare, convenia portar-los a la devesa o Parco per a poblar-la i tornar-los salvatges, ja que mantenint-los tancats dins dels corrals amb la mare es domesticarien i restarien "*endormifcats, y graues*" i tindrien la carn més grassa i menys agradable.

També calia anar amb compte de no posar els conills grossos del corral a la devesa, tant mascles com femelles, perquè no estan acostumats a córrer i protegir-se dels depredadors com la Guineu o el llop.

Lo menjar dels conills domeftichs.

L'aliment del conills mantinguts tancats consistia en cols, enciam, i altres herbes anomenades "*defobre*", i a expenses d'aquestes, civada, ordi i segó barrejat tot junt.

COM SE HAN DE GOVERNAR LOS CONILLS DE LA DEUEFA, O PARCO.

Conills sefs tanca com fe han de governar.

Encara que la devesa o Parco fos la més adient, l'autor també proposa la possibilitat de fer-se sense tanca, i sense altra despesa. Però explica que no són tant fecunds i que la devesa o Parco no és mai tant poblada, ja que així els conills són més estranys i salvatges i els mascles no s'acompanyen tant sovint de les femelles, així només aporten llodrigons tres o quatre vegades a l'any (i els conills de corral crien cada mes).

Com fe poblara la Deuefa, o Parco de conills.

Era suficient posar sis mascles per quatre dotzenes de femelles. I sempre calia tenir més cura de les femelles que dels mascles.

Si es volia tenir gran número de conills en la devesa es recomanava donar-los de menjar en abundància, i per tal d'engreixar-los era molt bo sembrar en la devesa ordi o civada.

Sobretot convenia nodrir-los amb bona pastura per tal que la carn tinguès bona olor. El millor era assegurar "Ginebra" en abundància a la devesa.

Com fe coneix que en los caus hi ha cunillets.

Quan es veia un cau tapat de fenc, palla, estopa, herba o qualsevol altre semblant, no s'havien de destapar mai ja que volia dir que a dintre hi havien llodrigons.

La femella té l'instint de tapar els caus després d'haver "conillat", tant si és al corral com si és a la devesa, per protegir les seves cries d'ésser devorades pel mascle quan aquesta

era fóra cercant menjar. És per això que els bons caçadors mai posaven la fura en els caus que estiguessin tapats, per evitar molestar a la mare i induir-la a matar els llodrigons.

La femella però, no té sempre el cau tancat. Quan les cries ja són prou grans i fortes per a nodrir-se soles, la femella els comença a fer un petit forat per a facilitar la sortida del cau.

Una característica curiosa que explica l'autor és de la gran memòria que tenen aquestes bèsties. Mai s'obliden del seu cau per molt lluny que estiguin, i per això es deia vulgarment: "*... que lo conill fempre mor en lo seu cau.*"

També comenta el temor natural del conill cap a la Guineu, talment com el de l'ovella al llop.

QVINA DIFERENCIA HI HA ENTRE LO CONILL DE LA DEVESA, O DE LA CAMPANYA, AB LO DEL CORRAL.

La diferencia del conill de campanya ab lo del corral.

El conill de la devesa, o del camp, té el pel més ros i menys espès, el cos més lleuger, menys gros i més salvatge, i la carn millor i menys tova que la del conill del corral tancat al no gaudir de llibertat per a córrer ni fer exercici, "*...y perço es mes gros, y mes tofut, mes graue, y mes adurmentat, y manco gallart en correr que fi per cas fortuyt exia a la campanya com los saluatges,...*"

Però tant de conills de devesa o de camp com de conills de corral, sempre són millors per a menjar quan són joves que quan són massa grans.

Eftrabo.

Per finalitzar aquest apartat, l'autor fa esment del costat negatiu d'aquestes bestioles, i posa un exemple per il·lustrar aquesta idea: "*... Emperao aporta gran dany aqueft animallet als grans arbres, y herbas, en tant, que Eftrabo recita que alguns pobles foren confreñits al temps de Tiberio, y de Augufto, de enuiar Embaixadors en Roma per tenir adjutori contra la importunitat, y dany que en llurs terres rebien de la influencia de aqueftos animalests.*"

Caça de conills.

En aquest tractat l'autor parla de dos tipus de conills: els conills de devesa i els de corral o conillera. Els de corral són fàcils de caçar perquè són domèstics, però els de devesa ja són més difícils de caçar, al ésser més salvatges.

Caça de conills ab fura.

Es descriuen dos mètodes de caça: l'un amb llaços o amb gossos i l'altra amb fura. Quan la fura es posava fóra dels caus dels conills, aquests surten desorientats per la pròpia por, i cauen en llaços col·locats a l'entrada dels caus.

Virtuts dels conills. Per dolor de dents. Contra la memoria. Per las pedras dels ronyons.

El cervell del conill era bo per alleugerar el dolor de les dents que els hi neixen als nens de curta edat. Però, per contra, deien que qui volia conservar la memòria no podia menjar cervell de conill ja que aquest n'aportava gran oblit.

El greix de conill era molt valorat com a unguent als ronyons "*aflegits de arenas y pedras*".

CONCLUSIONS

En aquest capítol Fra Miquel Agustí explica la importància que poden tenir els conills en l'economia de la família pagesa catalana, el que actualment coneixem i justifiquem per ser un animal que es distingeix de la resta dels mamífers domèstics per la seva gran capacitat de transformació alimentària. També explica amb força detall la manera d'organitzar un corral o conillera i de com treure el màxim profit d'aquest.

L'autor remarca amb relativa insistència la fòbia dels conills en vers la humitat de les terres i la presència d'aigua, així com tota mena de manipulació en els seus caus i amb les seves cries.

L'estressabilitat era, doncs, un fet del tot conegut, així com l'elevada fecunditat de les femelles. Tant era així, que pensaven que tant els mascles com les femelles concebien i engendraven, però Fra Miquel Agustí ho desmenteix i assegura que aquesta tasca era exclusivament de la femella i no del mascle.

L'autor recomana un mascle per cada 8 ó 9 femelles. I alerta al lector sobre la mania dels mascles per devorar les cries, i explica les mesures que s'han de prendre per evitar-ho.

Per acabar el capítol fa una reflexió sobre l'aspecte negatiu dels conills, capaços de crear vertaderes plagues i les pèssimes conseqüències que se'n deriven sobre la terra, arbres i herbes d'una comarca. Per explicar tal idea l'autor posa com a exemple una cita d' Estrabo: *"... alguns pobles foren confreñits al temps de Tiberio, y de Augufto, de enuiar Embaixadors en Roma per tenir adjuntori contra la importunitat, y dany que en llurs terres rebien de la influencia de aqueftos animalets."*

El tipus de producció d'aquestes bèsties en tancats amplis on visquessin amb relativa llibertat, s'allunya substancialment de l'actual sistema de producció intensiva de conills.

Aquest sistema de producció es remunta a temps de Varrón (116-27 a.C.), el qual recomanava guardar els conills en els "leporaria", parcs tancats per albergar llebres o "conills salvatges", així com altres espècies salvatges destinades a la captura.

Aquests "leporaria" constituïren l'origen de les deveses o "Parcos" que es desenvoluparen a l'Edat Mitjana, i són aquestes de les que parla en el llibre de Fra Miquel Agustí.

De fet, els monjos tenien la costum de consumir el conill sota la forma de fetus o de nounat amb el nom de "*laurices*" en temps de quaresma perquè es tractava d'una exquisidesa.

La conservació dels conills en les deveses es va convertir en el país veí, França, en un dret senyorial. Es caçaven pocs, però es capturaven sobre tot amb llaços, xarxes i trampes.

Fra Miquel Agustí en el seu llibre explica com es capturaven els conills a Catalunya; existien dos mètodes: amb llaços, o bé amb gossos, i amb la fura.

La cria controlada, i la consegüent domesticació, data cap a finals de l'Edat Mitjana. El seu perfeccionament es devia essencialment al treball dels monjos amb l'objectiu d'aconseguir menjars delicats, cosa difícil partint d'animals massa salvatges.

A principis del segle XVII, la cria sembla distingir entre tres tipus de conills: el conill de camp, el conill "de devesa", criat en tancats (amb parets o tanques) i el conill de conillera. La carn d'aquest últim es qualificava d'insípida, mentre que la dels animals de camp o de devesa es considerava delicada. Aquesta idea queda perfectament reflectida en el capítol XI del llibre, en el que l'autor expressa *'la diferencia del conill de campanya ab lo conill del corral'* de la següent manera: *"... lo conill de duefa, o campanya te, ... , la carn millor y manco melancolica, que no la del conill del corral tancat, per lo que aqueft no gaudeix de la llibertat de correr, ni fa gran exercici, y perço es mes gros, y mes tofut, mes graue, y mes adurmentat, y manco gallart en correr que fi per cas fortuyt exia a la campanya com los faluatges,..."*

A principis del segle XIX, després de l'abolició del privilegi senyorial i des de les deveses, la cria del conill en conilleres es va començar a desenvolupar en el medi rural.

Per últim, es dedica l'apartat de "*Virtuts dels conills*" on es fa esment d'allò aprofitable per l'home, tal com el cervell i el greix del conill, per curar el dolor de la sortida de les dents dels nadons i els càlculs renals respectivament.

SECRETS DELS PORCHS, Y PORCELLS.

Secrets dels porcs, porcells.

Pot ser, uns dels animals més apreciats al segle XVII, i pot ser un dels que més avui en dia també, era el porc. Aquest animal se li tenia, però, molt de respecte degut a la seva força. Del porc tothom sap que se n'aprofitava tot, i els seus productes derivats duraven tot l'any. Es considerava l'animal més golafre, més brut i que més remena i dany provoca de totes les espècies que hi podia haber a una casa de camp.

“...Y lo dany que fa es prou manifest, y ne fa testimoni lo cauar que fa cerca de las parets, y entorn dels arbres, y llochs Sembrats...”

Degut a això la pràctica més habitual en aquell temps era la de disposar d'una persona, en les cases més importants, només per controlar aquests porcs. Aquesta persona havia de acomodarlos adequadament, posar-los en un lloc segur, ben tancat... Altres tasques eren les de netejar on eren, separar les femelles amb els garrins, separar els mascles reproductors i aïllar els animals malalts.

“... y per aço en vna casa de Agricultura de importancia, ha de menester vn home aposta per gouernar y guardarlos en la campanya, y netejar...”

La palla fresca i xouint mudada engreixa lo porc.

Una de les costums era canviar sovint la palla i que aquesta fos fresca. Això, segons els cuidadors de porcs, els engreixava. Aquesta creença podriem explicar-la amb que els porcs, si estan envoltats de brutícia, aquests podrien patir

infeccions subclíniques, un nivell de parasitisme superior a l'habitual , i inclús cert grau d'estrés que no deixaria créixer òptimament als porcs. Una de les parts que més havien d'estar netes eren les menjadores.

“... quant al menjar es menexter tenir diligencia, que la llur menjadora xia continuament neta.”.

“...y lo pallam del llit de la llur extable, xia cada mes renouat de Palla, o de Arena per retenir la vrina, que encara que aquext animal xia brut y fangos no per axo deixa de voler tenir molt millor lo cubert ben net.”

Lo menjar del porch.

Els menjars que preferiblement donaven als porcs eren, segons la temporada de l'any, grà, fruita diversa i diferents tipus de llegums. En cas de que no tinguessin cap d'aquests productes, també servia donar-els-hi Ordi, Veça, Sègol i Naps. Aquests menjars, com es pot veure, estaven més o menys equilibrats, ja que hi havia tant gramínees que aportaven hidrats de carboni i lleguminoses que sobretot aportaven proteï nes. A més d'aquests productes, els porcs també eren els animals que els hi donaven les restes de qualsevol menjar degut a la seva capacitat d'ingerir qualsevol mena d'aliment.

Vigilaven molt que l'aliment no fos ni molt dens ni molt líquid, això últim per por a que el porc patís una de les malalties que més patien els animals llavors i que anomenaven “...lo flux del cos...”, i que nosaltres interpretem com un síndrome diarreic.

Engreixar lo porch.

Igual que es fa avui en dia, en aquells temps, hi havia uns porcs destinats a l'engreix. Aquests, igual que es fa actualment en totes les explotacions d'engreix de porcí, es separaven els animals en un lloc on pràcticament no es pogués moure per tal que transformés millor el menjar en greix i en créixer.

“Lo Porch que voldreu engreixar, ha de estar en vn lloch cubert xeparat, y no ha de exir de alli...”.

A aquests porcs eren als qui dedicaven menys atencions ja que només havien d'estar allà fins que engreixaven lo suficient per sacrificar-los. No s'oblidava, però, de la neteja i del menjar abundant.

“... y no se ha de tenir gran diligencia y treball ab ell, com ab los altres, acceptat de tenirli net, lo llit, o corral, y donar-li be de menjar, fins que haja fet lo greix...”

Deu verros a cent trugas.

A l'hora de pensar en la quantitat de porcs que havien de tenir, les proporcions que consideraven correctes eren les de deu verros per cada cent truges reproductores. Aquesta proporció és correcta i era molt important perquè sino, els mascles podrien tenir molt treball a l'hora de la munta i podria baixar la qualitat del seu semen. Si baixava la seva qualitat del semen, la producció baixaria, tant pel nombre de femelles gestants com per garrins per femella.

Actualment, en majoria de explotacions de reproducció, aquesta proporció no es porta a fi degut a la nova pràctica de inseminar artificialment a les truges. Però,

podem dir, que fins que s'instaurés aquesta tècnica, les proporcions de 1:10 es conservaven més o menys a totes les explotacions.

De la resta de mascles i femelles que no entraven en aquests 10 mascles o 100 femelles, es destinaven a:

“Los rextants axi maxcles com femelles fareu xanar apres de vn any, o de xis mexos, almanco, que lo mes cert xia quant començan de entrar en calor.”

Dexauuyt porcellets xota una truga.

L'objectiu de la reproducció porcina en aquell temps, era la d'aconseguir el màxim de garrins per truja reproductora, sempre que els pogués mantenir, és clar. Per tant, una truja bona era la que al part donava divuit garrins, que era el màxim que es considerava a l'època per tal que no es morís cap.

Avui en dia, les condicions de producció són tan fortes que ja es té en compte que algun es morirà, per la qual cosa, sempre va bé que en nasquin més dels que la femella pot alletar.

En el cas que la truja dongués més de divuit garrins, el que s'havia de fer amb la resta, era vendre'ls. Per escollir quins es quedaven, es guiaven pel color de la pell, quedant-se els negres i els blancs. Això no té cap significació des del punt de vista de la producció ja que els porcs no engreixen més o menys si són d'un color o d'un altre. Una possible explicació seria els gustos que haguessin a l'època, és a dir, que la gent preferís porc negre o blanc per menjar i per tant, s'havien de destinar aquests a l'engreix.

Proporcions de vna bona truga.

Una truja estava clarament definida fenotípicament per tal de ser considerada com a bon exemplar. Aquesta havia de ser “...llarga per a nodrir, lo ventre penjant, cuixes llargues, costeles exteses, de color xai mateix tot blanch, petit de cap, cames curtes.”.

Actualment no es busca tant unes característiques morfològiques determinades, sinó que siguin molt prolífiques i que siguin bones mares.

Lo donar lo verro a las trugas.

L’empirisme que guiava a la ciència, i per tant a les pràctiques veterinàries, encara que no es consideressin com a tals en aquell temps, va fer que a l’hora de fer criar les diferents espècies domèstiques, hagués una sèrie de calendaris guiats pels mesos, la Lluna i altres fets.

En el cas del porc, el calendari de reproducció era encara molt estacional, segurament degut a les condicions poc favorables on es mantenien els animals així com la poca selecció a que aquests estaven sotmesos. El calendari, com ja hem dit, està enquadrat en una sèrie de dates de l’any, que òbviament, eren paral·leles al cicle hormonal dels animals.

Així, trobem en aquest llibre tot una sèrie de pautes per que el cuidador de porcs pogués reproduir-los exitosament. Entre les més curioses, que no treu que fossin eficaces, tenim que no s’havien de muntar les truges abans de que aquestes tinguessin un any d’edat i els verros passessin dels tres o quatre anys. Així, els verros només eren productius durant dos anys ja que al cinquè solien castrar-lo per dedicar-lo a l’engreix.

Altra dada important era que muntaven les femelles sempre entre el primer quart de la Lluna fins a lluna plena, ja que consideraven que no era bo cobrir-les en quart menguant. S'esperaven, però, per cobrir-les a que fos el dia de la Purificació i les cobrien fins a mitjans de Març. Les cobrien en aquestes dates perquè així, durant Juny, Juliol i Agost, els garrins creixerien lo suficient per poder afrontar amb garanties la tardor i l'hivern. Aquí es veu que les condicions que havien de suportar els porcs durant l'hivern eren dures i que si no estaven crescuts, era fàcil que no poguessin sobreviure.

Lo verro es impacient de las trugas.

Sota aquest títol trobem el següent paràgraf:

“Teniu aduertencia que los Verros, no conuersian ab las Verras prenys, porque les moseguen, y las fan gastar.”.

Aquí podem veure que els pagesos no solien ajuntar als mascles amb les femelles fora del període de cel ja que els mascles, massa impetuosos, les mossegaven i les estressaven.

Las verras menjan llurs fills.

Per tots és sabut que les femelles de totes les espècies, amb certa freqüència, després del part es mengen algun fetus. Això es pot interpretar de moltes maneres, desde l'estrés, fins a situació carencial de la mare, que el fets nasqui mort... Doncs, la truja, al ser un animal que necessita un aport d'energia molt elevat i a la vegada és un animal molt estresable, era freqüent que es menjés algun que altre garrí després del part. Per evitar-ho, el que feien era donar de menjar 'ad libitum' per que així no es menjés cap.

Temps de sanar los porchs.

Els mascles es castraven a la tardor o a la primavera i sempre quan la Lluna estava en quart menguant. El motiu d'això és difícil d'interpretar.

Com se conixerà las malalties dels porcs.

Quan un porc estava malalt mostrava una simptomatologia característica que el cuidador havia de conèixer per tal de separar l'animal i per començar un tractament per intentar guarir-lo.

Els símptomes més característics eren “...*quant li penja la orella molt, y ell es mes manso y graue del acostumat, y que se mostra sens apetit, y per saberho millor del segur, sino demostra ningu de dits senyals, arrencareuli vn puny de pels a contra pel de sobre lo dors, y si son nets, y blanchs lo porch està sa, y si son sanguinosos, o altrament macats, lo Porch es malalt.*”.

No cal cap comentari sobre els símptomes de malaltia, els mateixos símptomes no específics de malaltia en els animals d'avui en dia.

Lo porch es subjecte a la lepra.

Pel que es pot llegir en aquest llibre, el porc ja era un dels animals que presentaven una casuística més ampla dins la producció. Aquestes enfermetats, moltes vegades no eren enfermetats sinó quadres simptomàtics. Per tal cosa, hi havia enfermetats, que sent diferents però mostraven quadres similars, eren anomenades de la mateixa manera.

Un cas d'aquests, era l'anomenada lepra. Suposem que aquest nom se li donava a totes les enfermetats que afectaven la pell i feien que aquesta es necrosés i caigués.

Els entesos en malalties, per detectar-la també miraven sota la llengua i en cas de "lepra" es podien observar una sèrie de grans. En els casos que s'observaven grans, s'ha de dir que vist des d'avui en dia, podríem assegurar que es tractava de casos de cisticercosi.

A més, al arrencar els pels del dors de l'animal, es podia observar que l'arrel d'aquests estaven sanguinolents.

Guarir lo porch de la lepra.

La lepra era molt difícil de guarir en aquells temps "...y aquest mal a gran pena se pot guarir...". El que es solia fer en aquests casos era intentar alleugerar la malaltia. Això ho aconseguien, aparentment, netejant cada dia el tancat on estava el porc, deixant-lo passejar per que respirés aire fresc, banyar-lo amb freqüència amb aigua de mar. De tractaments orals el que solien fer era donar fulles de Llorer picades, vi i sègol amb el menjar seu normal.

Altra cosa que solien fer era sagnar l'animal de la part ventral de la llengua.

Socarrar los porchs quant los matan y no escaldar.

En aquella època ja es sabia la presència d'alguns "vicis" que es situaven entre la pell i la carn, és a dir, a nivell del subcutani. No diuen res més sobre aquests defectes, però avui en dia sabem la presència de paràsits, abscessos, etc. a aquest nivell. Ells el que recomanaven era en comptes d'escaldar-lo (post-mortem,

òbviament), cremar la superfície de l'animal mort per que efectivament, el foc, *“tira fora mes facilment (...) lo que es dolent entre pell i carn.”*.

Florenti pesta dels porchs.

Una altra “malaltia” molt comuna era la “pesta”. S’ha de dir que la pesta era tota malaltia que cursava de forma epidèmica, causant moltes morts en un curt espai de temps. Per guarir aquesta pesta, utilitzaven els Gammons, una planta que l’afegien a l’aigua de beure i a l’aigua on es renten.

Lo porch esta sotaposat a la pesta, dolor, inflamacio de la melsa.

“Lo Porch està sotaposat a dolor, y enflamacio de la melsa, y a la Pesta, que per la infelicitat del temps, se pren mes prest a vn cos brut, infestat y de dolent nodriment, y per aço ha de esser priuat del menjar, y ferlo dejunar vn dia y nit, ben tancat, y en lloch fosch per confirmarli la humor superflua, y posarlo en appetit.”.

D’aquest paràgraf se’n pot extreure dues dades importants respecte a la patologia i el seu tractament del porc, en aquell temps. Primer, és que moltes malalties que patien els porcs, l’autor, diu que és per culpa de que aquest animal està tot el dia entre la brutícia i menjant malament.

Per altra part, moltes de les malalties que patien el porcs, devien ser problemes estomacals i/o intestinals (dolor, inflamació de la melsa) i ho demostra el fet que els tractament que feien curar els porcs eren simplement una bona dieta (d’un parell de dies aproximadament).

Per la febre.

Quan els porcs patien febre, el remei era el de la sangria. El lloc escollit era la base de la cua.

A la dolor y infladura.

“A la dolor è infladura que los ve en temps de fruytas, quant ni ha moltes, y que ne menjan de gastada molta, sels fa donar Taparas vellas ben desalades mesclades ab segò y aygua, y tambe moltes cols rojes y tambe de les altres, y sels fa la menjadora de fusta de Tamariu.”.

La lectura que hem fet d'aquest paràgraf ha estat que el problema que ells anomenen infladura, era un possible còlic. Els indicis que ens ho ha fet suposar és que es donava en època de molta abundància de fruites i que ells menjaven molta, potser massa, i massa poca fibra.

Per solucionar aquest possible còlic, el remei, dieta de aigua i hortalisses (riques en fibra), per fer transitar el contingut intestinal.

A la roña y infladura.

Per la cura de la “ronya” i de la inflamació del coll (concretament de la zona laríngea) es recomanava frotar sal amb farina. Nosaltres hem pensat que es tracta un possible problema de tiroides (goll), ja que la sal és típica de administrar en aquests casos.

Si han menjat Iosquiam o Sicuta.

En cas que els veiessin menjar Iosquiam, antigament anomenada fava de porc, o Sicuta, totes dues plantes verinoses, es prepararà ràpidament un producte a partir de la cocció de cogombres silvestres ja que aquests tenien la característica de provocar el vòmit. Una vegada començaven a vomitar, ja no havia perill que els porcs s'intoxiquessin.

Per la set dels porcs.

En dies caniculars, no acostumaven a donar molta aigua per beure sino que els deixaven tranquils, al seu gust.

Greix de porch per postemas. Per buas.

El greix de porc tenia moltes utilitats, una de aquestes era la d'unar carros, carretes per que les rodes d'aquestes estiguessin ben lubricades. A més, també tenia utilitat en la curació de malalties domèstiques, com ara les ampolles (butllofes), cremades. La mètode d'aplicació era tòpicament amb una barreja d'aquesta llard de porc amb pols de Aglans de Alzina i cendra de farina d'Ordi.

Salar la carn del porch.

Per conservar els derivats del porc, la pràctica més habitual era salar-los. Aquest procediment es feia des d'abans de matar el porc, perquè just el dia abans, el porc havia de beure molta aigua durant tot el dia.

Una vegada sacrificat, el porc se li haurà de treure la màxima quantitat d'ossos que podem ja que així millorarem el procés de salat.

Després es tallarà en trossos i es posaran a la salera, a sobre d'un llit de sal grossa. Es posarà la primera capa de trossos de carn i a sobre es posarà sal un altre cop. A sobre de la primera capa de carn, es posarà una altra... fins que arribaven a un nivell concret. Quan s'arriba a aquest nivell i la salera està plena, s'acabarà d'omplir de sal. Així es deixarà el temps que sigui necessari fins al moment de menjar-s'ho.

CONCLUSIONS

Al segle XVII, la vida en el camp no era pas fàcil. Tots els treballs implicaven un treball físic continu i els rendiments econòmics sempre estaven subjectes a les condicions ambientals. No sempre eren els desitjats, per suposat.

Dins aquest panorama, els animals van agafar una importància capital dins l'alimentació i el comerç. A la casa pairal, la masia, el bestiar era importantíssim degut a que proporcionaven aliment d'origen animal (proteïna) a la gent agricultora, que només tenien que treure de les seves collites i pastures, l'aliment per poder alimentar aquests animals.

Dins el bestiar, potser, el porc és l'animal que típicament, cadascun tenia a la masia per a consum propi. Del porc, se n'aprofitava gairebé tot i els seus productes derivats, en forma d'embotits duraven tot l'any fins que arribava la següent matança.

Degut a l'estima que hi havia per aquest assortit de productes derivats, no és d'estranyar que aquests animals fossin tractats amb molt de "carinyo". Hem vist que hi havia d'haver una persona dedicada exclusivament a la cria dels porcs en cas que se'n volguessin criar molts.

Fossin molts o pocs, les condicions de producció d'aquests animals estaven clarament definides. Llocs nets i neteja freqüent, aliment en abundància i que fos variat, vigilància constant perquè no contraguessin malalties i si n'agafaven, ràpidament procedir al seu guariment i/o al seu aïllament... Eren algunes de les principals tasques que s'havien de realitzar, diàriament, sense descans, per tal d'obtenir bons rendiments.

Respecte a la veterinària, només dir que com a totes les espècies (inclosa la humana), la medicina es basava en tractaments amb herbes medicinals i amb altres productes entre els quals trobem sempre el vi, la sal, vinagre... Els rendiments d'aquests tractaments semblen que eren prou evidents a l'època ja que sempre ho feien així.

Vist des del segle XXI, alguns d'aquests tractaments que s'aplicaven als porcs ens causen un cert escepticisme. Encara i així, n'hi ha d'altres que encara que amb poca eficàcia, sens dubte provocaven una millora en els animals tractats, fins arribar a la curació, parcial o total.

Per acabar, dir que el bestiar porcí, juntament amb l'aviram, ha estat l'espècie que ha patit un canvi més important en el sistema de producció en aquests quatre segles. Al segle XVII, era un sistema pràcticament extensiu i ara és l'espècie que està sotmesa al sistema més intensiu, després de les aus.

SECRETS DE LES OVELLES MOLTONS Y ANYELLS.

La diligència del bestiar de llana.

El bestiar de llana, al segle XVII era considerat el bestiar que més profit se'n treia de la seva producció en la “Casa Rústica”. Aquests animals, però, donaven molt de treball a l'home de la casa.

Aquestes tasques de manteniment es basaven en preservar els animals de les condicions ambientals desfavorables, però també havien d'evitar que aquests animals contraguessin malalties. Entre les malalties a evitar, estaven la Ronya i el mal de la sang, que més tard intentarem explicar què es.

Aquestes tasques, diu l'autor, no són res “...*en comparació de las cosas singulares, y vtils a la Draperia que se fa en aquest Principat de Catalunya, Rossello, y Serdanya...*” referint-se a la diferent gamma de peces de roba que es fabricava a partir del couro y de la llana de les ovelles. A més, segueix nomenant productes derivats i diu “... *y dels preciosos Formatges, y axi dela delicada carn del Molto...*”.

En resum, era uns dels animals que més importància tenia degut a la gran quantitat i qualitat dels productes bàsics que produïa.

Pastor de bon natural.

La primera condició per havia de tenir un pastor, per ser escollit com a tal, era que fos bona persona i honesta, característiques que semblen escases en aquell temps. Així ho indica i aconsella l'autor al “Pare de família” de la casa pairal que vulgui deixar el seu rebany d'ovelles en mans d'un pastor bó.

Senyals de las bonas ouelles.

Les característiques fenotípiques de las ouelles estaven perfectament establertes, així, per que una ovella fos triada, no tenia que tenir la llana gruixuda, ni que fossin de diferent color. Una ovella havia de tenir dos anys amb un cos gran, coll llarg, llana llarga, ventre gran i recobert de llana, i, cames i cua llargues.

Actualment, les ouelles, les característiques més importants que se'ls hi busca és que siguin prolífiques i siguin bones mares. A més, no es busca en una ovella el que tingui molta llana ja que la llana en les últimes dècades ha perdut molta importància al món tèxtil i la paguen molt malament. Ara potser es busca més lo contrari per tal de no tenir que “esquilar” les ouelles, la llana serà important per protegir a la ovella en llocs molt freds.

Senyals dels bons moltons.

Havien de ser alts i llargs, el ventre el tenien gran i recobert de llana. És clar que per demostrar que eren uns bons mascles: “...*ab los collons grossos...*”. La esquena la havien de tenir llarga, les orelles cobertes de llana del mateix color, amb unes bones banyes i que aquestes fossin una mica tortes i corbes.

Moltons amb banyes / Moltons sense banyes.

L'autor diu que els marrans amb banyes, el problema que tenien és que es senten més forts i ataquen a les femelles, es barallen amb els mascles i donen molts problemes. En canvi, els no cornuts, no tenen aquesta fúria.

Corregir la furia del molto.

Per tal de treure aquesta fúria als marrans, una de les pràctiques més habituals era la de amputar-li les banyes amb un ferro calent. Hi havia altra possibilitat que era la de foradar la banya a prop de l'orella per tal que la malícia sortís pel forat.

Forma del corral.

El lloc on havien de guardar-se les ovelles, havia de tenir una sèrie de característiques. Una era que fes pendent cap a la sortida per tal de que l'orina i les femtes fossin més fàcils de netejar. També, el terra havia d'estar cobert per sorra. Una última característica era que el lloc on estigués situat no fos molt calorós ni fred.

Les ovelles y moltons temen lo fret y calor.

Les ovelles, són animals que produeixen molt malament en condicions de fred i calor importants. Per aquestes dues incompatibilitats amb l'ambient, el corral on s'hagin de quedar les ovelles, s'haurà de fer d'una manera determinada.

Haurà de ser ample, baix i llarg. La menjadora haurà d'estar situada a un palm i mig d'altura. Dins l'instal.lació, haurà d'haver tanques per tal de separar les femelles, els mascles, les que estaran a punt de parir i als anyells.

La edat de les ouelles per anyellar, y del molto per a muntarles. Lo temps de donar lo mascle a les ouelles y quant de temps aportan.

Era costum, llavors, de cubrir les femelles a partir dels dos anys i la seva vida reproductiva no durava més dels cinc anys. A partir d'aquesta edat, segons el llibre, "...no retenien...", és a dir, que no es quedaven prenyades, no eren fèrtils. Una ovella, avui, pot durar més de 8 anys i quedar prenyada cada any. Això és degut a que sel's hi dedica més atencions i es donen millor de menjar, a més dels avenços que hi ha hagut a la veterinària pel que fa al diagnòstic, prevenció i curació de patologies diverses.

Els mascles, la seva vida reproductiva era desde dels 3 anys fins als 8. Una vegada muntades i cobertes les ouelles, aquestes, portaran el fetus durant 5 mesos per tal de nèixer la Primavera.

Lo treball de la ouella en fer lo anyell.

A l'hora del part, el pastor havia de estar junt amb les ouelles de part. Així, al llibre del secrets... trobem una sèrie d'indicacions que ha de fer hom en el moment del part d'una ovella:

"Quant la Ouella se trobara ab dolor de anyellar ha de ser diligent en ajudarli en tirar fora de la mare lo anyell enter, si ve de traues, o que no pugar exir, perque aquest animal, sent molt lo treball en fer lo anyell, axi com la dona en parir lo fill, y exit lo anyell conue rentarlo, y tenirlo net, apres acostarlo a la mamella de la Ouella per auesarlo a mamar de la sua mare, perono abans que primer, no li hajau premuda la sua primera llet, la qual podria fer dany al anyell..."

Cal dir que això no ha variat massa en aquests 4 darrers segles, ja que encara es recomana acabar d'ajudar a sortir al fetus així com tenir la mare parint en un lloc net, i netejar el neonat. Aquí comenta una cosa curiosa que és que era important no donar-li la primera llet ja que li podria fer mal, sabem avui que la primera llet és la més important, degut a que confereix immunitat al lactant contra els microorganismes que l'envolten. Pot ser, en aquest paràgraf es referia al primer raig de llet, en aquest cas no estaria pas malament.

Com se ha de tractar lo anyell.

Explica el text, quins eren les coses que el pastor havia de tenir en compte amb els anyells. Durant els primers dies era d'importància capital el que mare i fill estiguessin junt per tal el petit animal no pasés fred i per que es reconguin, cosa fonamental per la supervivència del anyell. A més, el pastor el que feia era mantenir l'animal dins un cobert que fos calent i obscur. D'aquest tancat, s'havia, però, de deixar anar un parell de vegades al dia per tal que la ovella el pogués alletar. Això havia de

Fer-se mentre l'anyell no era capaç de saltar, diu el llibre. Això només vo dir que s'havien de tancar fins que fossin prou forts per acompanyar a les seves mares a la campanya.

Després que hagués passat un primer temps per agafar forces i créixer, durant el temps que espera a la seva mare, que està a la campanya pasturant, li començaven a donar una mica de sègol "... pera entretenirlo..."

Los anyells per fer ramada.

Escollien com a exemplars per a la reposició del ramat, als anyells que eren més robusts i forts, que donaven més garanties que passarien l'hivern. A més, tenien la precaució d'escollir més de la conta per si de cas hi havia una enfermetat inesperada en algun d'ells. La resta d'animals, els més petits, es destinaven a la venda en les ciutats o pobles.

Menjar de les ovelles i moltons.

El menjar que donaven en aquell temps era relativament variat. A l'hivern solien donar de menjar el que el llibre anomena "...*Palla de la casa...*" que suposem era les herbes que creixien al voltant dels horts, als lindars dels camins, en els camps que envoltaven la casa pairal. En aquest temps, el que sí feien era netejar sovint la menjadora i l'utilitzaven per fer el llit de les vaques i cavalls.

En el cas que no tinguessin palla, el que donaven a les ovelles era Hom i Freixa, prèviament recollit en el seu temps. Altra opció era la Veça i les restes de les plantes que criexen als horts. L'última opció per donar de menjar a les ovelles eren les llegums.

Temps de conduyr las ouellas, y moltons a pasturar.

Les ovelles, durant l’Hivern i Primavera, no les deixaven anar a pasturar al matí fins que no desaparegues la gelada que s’havia format a sobre de la herba. Segons la gent d’aquell temps, si les ovelles menjaven d’aquesta herba freda, gelada, ”...los engendra mal de cap i relaxació del cos...”.

Durant l’Estiu el que feien era conduï r el ramat a primera hora del dia a les zones fresques on es podia trobar la herba coberta per la rosada. Al mig dia, es buscarà portar les ovelles cap a les valls o bé a l’ombra de algun grup d’Alzines o arbres grans per tal de protegir-les del sol.

Abeurar las ouellas y moltons.

En temps freds, com era l’Hivern i principis de primavera, només donaven de beure una vegada al dia. A l’Estiu eren dues les vegades. Una, era quatre hores després d’haver sortir el sol (cap allà les onze del matí) i l’altre era al vespre, quant ja havia passat la calor.

Lo pastor ha de governar los animals ab amor.

Com ja hem comentat abans, el pastor de les ovelles havia de ser bona persona i honesta. Doncs, el llibre hi dedica altre paràgraf sobre la figura del pastor ideal i diu que aquest havia de governar el ramat sobretot amb “amor”. Explica que no havia de pegar mai les ovelles, mai llençar-les el bastó, sí que les havia de xisclar i cridar pero no més.

Mai havia d'estar parat, sempre caminant. En cas que estigués parat, es posaria en un lloc alt per tal de vigilar totes les ovelles. Ha de vigilar que no es separin les menys fortes, les prenyades, les joves o les petites.

En quines terres ha de pasturar.

Les terres que intentaven sempre pasturar els bestiar oví eren terres de conreu ja que aquestes són planes i ningú podia sorprendre al pastor i prendre-li una o més ovelles.

Tampoc era convenient pasturar en llocs on hi havia matorralls baixos o espinosos ja que feien malbé la llana.

Corral de pastors de estiu.

A l'estiu, com que fa bon temps, no calia tornar les ovelles cada dia abaix al poble i construïen uns corrals a la campanya per tal que a l'endemà de ser tancats, no haguessin de fer un camí tan llarg i a més poguessin aprofitar més hores menjant a la campanya.

Aquest corral havia d'estar fet per branques, troncs d'arbre i espines. Tenien forma quadrada i a cada una d'aquestes, a la nit, el pastor lligava els seus gossos per tal de defensar els bestiar de possibles agressors, ja fossin llops, gossos o lladres de ganat.

Netejar lo corral.

El corral que feien servir durant tot l'any, el netejaven una vegada a l'any i coincidia quan el ramat sencer es trobava pasturant llarg temps a la campanya, és a

dir, al Juliol o a l'Agost. A l'hivern i a la tardor, tot aquest acúmulo de femtes i palla els hi servia de cama i els hi proporcionava un estrat on poder jeures calents. La matèria orgànica que es treia del corral quan es netejava, l'utilitzaven els agricultors per abonar els seus camps.

Una vegada buidat el corral de les ovelles, el perfumaven amb banya de cèrvol o ungles de cabra per fer fora les serps i altres animals no desitjables, que sovint es trobaven convivint amb el ramat. Quin efecte té el fum de unglot de cabra o banya de cèrvol sobre les serps no ho sabem, però suposem que deu fer molta mala olor.

Temps de tosquirar lo bestiar de llana.

Segons la situació geogràfica del ramat, les ovelles eren tondrades a diferents èpoques de l'any. Per exemple, si estaven en llocs càlids, acostumaven a tondrar a principis de la Primavera. En canvi, si estaven en llocs freds, aconsellaven tondrar a primers de Juliol. Mai tondraven a hivern o estiu. Sempre es feia de les vuit fins a les dotze del matí. A més havia de ser en època de Lluna creixent.

Després de rapar-les, s'untava amb oli tota la pell perquè així les confortaven. Això no té massa sentit però pot ser una mica d'oli per la pell no els hi feia notar tant el canvi de temperatura que suposava el ser tondrat.

Si alguna presentava alguna ferida a la pell, el que feien era posar-li cera per tal que no s'infectés i per que així la llana creixeria millor.

Conseruar la llana.

Tenien dieverses t cnique per tal de conservar la llana. Totes elles consistien en humidificar la llana amb un líquid. Aquest líquida solia ser vi amb llet o bé aigua amb sa.

Malalties del bestiar de llana.

Les malalties que m a freqüentment presentava el bestiar oví eren tres: una era la Ronya, una altra era la “tos del fang” i altra era la Pesta. Aquestes tres enfermetats les consideraven incurables i a més tenien consciència que es contagiaven d’unes ovelles a unes altres per la qual cosa recomanaven canviar els animals afetats de lloc per tal de que prengu s l’aire i per que no estigués amb les ovelles sanes. Trobem explicant tot això un paràgraf curiós:

“Aquestes tres vltimes malalties son incurable y contagiosas, de tal manera que la vna infectonada de aquest mal fa morir la altra, y a les hores conue ferlas mudar de ayre, y de corral, y en aquest interim ferlos netejar lo corral, y refrescarlo ab palla, ben alta y noua, y perfumar lo corral moltes voltes de Frigola, Puliol, y Majorana, Costo, Alfabaga, y altres herbas olorosas.”

Com de costum, per “purificar” y desinfectar el lloc on havia estat l’animal malalt, utilitzen les herbes aromàtiques.

Per la ronya del bestiar de llana.

Encara que la ronya era considerada incurable, tenien una pauta de tractament que potser proporcionava una millora a aquests animals. El tractament consistia en fabricar un unguent que estava compostat per Sofre, arrel de flors i

clares d'ous durs. Una vegada compostat, es refregava pel cos de l'animal durant tres dies seguits i al cap de tres dies, es rentava amb lexiu i posteriorment amb aigua clara.

La principi pel qual els animals milloraven (si ho feien) no ho sabem explicar, sino per l'acció "corrosiva" del Sofre.

Per la tos del bestiar.

En el cas que alguna ovella presentés tos, cosa no poc freqüent, se'ls hi feia beure a la força amb una banya d'animal com a utensili, oli d'Atmetlles amb una mica de vi blanc tebi. A més se'ls hi preparava palla fresca i es donava de menjar una herba especial que es l'anomenaven "ungla de cavall" ja que es una herba molt freqüent a la Primavera que és el temps en que es presentava la tos més frequentment. Si no hi havi disponibilitat d'aquesta herba, també era bó de donar Sinigrech y Tragea de cavall.

La herba Sentinodia es mala per lo bestiar.

En el cas que les ovelles menjessin una herba anomenada en llatí Polygonum (Sanguinaria o Centinodia en català antic), aquestes animalitrien produï nt se una afecció a nivell sistèmic. El ho descriu de la manera següent:

"...los enfeciona tot lo cos, que los es molt dolenta, y los fa vn humor fofil..."

Del tractament no n'hi havia cap mena de dubte:

"...y per açoconue traure la sanch de desota la cua de la part mes prop de las cuxas, y no sera manco de sagnarla de la vena del morro de deobre."

Com a tota malaltia que es pensava o es veia que afectava a tot el cos de l'animal, l'única "teràpia de xoc" que coneixien era lade sagnar l'animal per tal que per la sang s'anés la malaltia o l'agent causant d'aquest. La cosa més curiosa era veure cóm per cada malaltia convenia sagnar d'un lloc o d'un altre.

Per la dificultat del respirar.

Quan es presentaven ovelles o marrans amb dificultats respiratòria, el que convenia i feien era tallarli les orelles o ferlis el nas com una cavall (ampliarli els orificis nasals). Aquests tractaments no tenen cap base científica.

Per la febre.

Per eliminar la febre, el tractament d'elecció era treure sang del taló, de l'espai interdigital o de l'orella. Pero sens dubte, diu el llibre, el millot tractament per acabar amb la febre i altres moltes malalties era el coure un ventre de cabró i fer beure al animal amb febre el brou derivat.

Mal del Ciamorro del bestiar de llana y de caualls.

Els pagesos de l'època, parlaven d'una malaltia que patien les ovelles anomenada el "Mal del Ciamorro". Pels símptomes que es descriuen hem interpretat que és una malaltia parsitària i incurable. De les malalties parasitàries, pot ser, la que més s'assembla es una de les malalties anomenades miasis. Hi havia una d'aquestes miasis que les larves de les mosques migraven de les part més caudals de l'animal fins arribar a la part més dorsal, el llom.

Segons explica el llibre, aquestes ovelles, quan es veia que patien aquesta enfermetat, el q

s'havia de fer era sacrificarles per tal que la resta de animals no s'infectessin de les femtes de animals infectats (si fos cert que s'infectaven per les femtes, no seria miasis, però seguiria sent un malaltia parasitària). Deien que la malaltia estava dins els lloms.

Floroncos o clauells del bestiar de llana.

Quan els animals de llana presentaven els anomenats "*floroncos o clauells*", el tractament que s'instaurava era el de Alum (compost sobretot per sofre) i vinagre. A vegades també se li posava suc de Magrana i Nous picades. Tot això s'aplicava tòpicament.

Per foch volant.

Una altra malaltia habitual de les ovelles era el que encara s'escolta en algun poble de la Catalunya actual, que és el Foc de Sant Antoni. Per guarir aquesta malaltia, no hi havia res eficaç, per tant el que es recomanava era separar els animals afectats de la resta.

Lo mal de sanch.

Segons la descripció que dona l'autor sobre el mal de la sang, no ens queden masses dubtes sobre quina devia de ser aquesta malaltia. Els símptomes que presentaven els animals eren torneig, convulsions, salts, etc. Aquesta simptomatologia en ovelles és típica de una malaltia parasitària, la Coenurosis.

Els pastors, encara que avui dia sabem que no té cura, el que feien era sagnar l'animal ventralment a l'orifici nasal.

Per la pesta de las bestias de llana.

Les ovelles, igual que en el cas dels porcs, estaven predisposades a patir la “peste” degut a que acumulaven molta brutícia al seu corral. Degut a això, i a que és millor prevenir que curar, el millor era netejar i perfumar (amb herbes aromàtiques) el corral de les ovelles amb certa freqüència.

Si han beguda alguna sangonella.

Les sangonelles són uns “cucs” paràsits hematòfags que viuen a riarols semiestancats. En el cas, diu l'autor, que una ovella se'n begués una (cosa que ens sembla bastant difícil), el remei havia de ser immediat. Aquest constava de fer empassar l'animal vinagre calent o alls. Amb aquest tractament, no sabem si s'aconseguia alguna cosa, segurament no.

Per la postema.

Una postema era el nom que se li donava als tumors de pell, normalment abscesos. En cas de veure'n un, el que s'havia de fer era obrir-lo i drenar-lo. Posteriorment, a la ferida oberta, es posava sal (per tal de desinfectar) i posteriorment a la sal, es posava pega per tal de tancar la ferida a l'exterior.

La ouella prenys. Senyals de quina color seran los añells.

En aquell temps, per saber si l'anyell seria d'un color o un altre, només calia mirar la llengua de la mare quan aquesta estava en gestació. Si estava d'un color fosc o negre, l'anyell naixeria de color negre. Si la llengua estava de color clar, rosat, l'anyell naixeria de color blanc. Això, obviament, no té cap correlació i és

estrany que naixés d'una ciència empírica ja que segur que no manté cap relació estadística.

Per guardarlos del llop.

Al segle XVII encara hi havia llops. Entorn a aquest animal s'havi anat construïnt una sèrie de supersticions i mites del seu origen i la seva naturalesa. Els pastors, òbviament, li tenien bastant por a causa de les morts que, aparentment, causava durant tot l'any. Per tal d'evitar que s'apropés, hi havia moltes supersticions com ara les que es recomanen en aquest paràgraf següent:

“Lo Llop no fara ningun dany al bestiar de llana lligant al coll de la primera que va deuant les altres vna cabeça de All salvatge.”

“Si soterrau la cua de Llop, en la vila, casa, o corral prohibeix la entrada de Llop.”

“Si penjau la cua del Llop sobre la menjadora del bestiar de llana, o de las Vacas, no si acostara lo Llop fins lan hajau treta.”

Per los añells malalts.

Quan els anyells presentin febre, el que feien era separar-los de la mare i donar-li de beure la llet de la mare més la mateixa quantitat de aigua de pluja. L'aigua de pluja era considerada (i en teoria ho és) aigua pura per la qual cosa, en malalties que patien els animals, es creia que els “purificava” de la malaltia que tenien dins.

Per la ronya, y costras.

Les ovelles, quan presentaven ferides, úlceres o costres, el remei que empraven era el de fregar amb sal, vinagre i aïllar la ferida amb pega i greix de porc. Aquesta procediment, té bastanta lògica ja que la sal i el vingre són uns bons “desinfectants” tòpics naturals.

“Virtut del greix del anyell contra lo veri. La coradella, o lloms. Per la frenesia y mal de cap. Pera las buas y calls del talos. La pell del molto per rompedura, o macadura del cos. La llana del molto, o ouella per la dolor y bumor”.

Els productes derivats dels animals i les plantes al segle XVII eren destinats en una bona part al guariment de moltes dolències humanes. Actualment han caigut en desús degut a la seva provada ineficàcia o a l’aparició de productes molt més específics i esficaços contra aquests mals.

Dels productes derivats de les ovelles, per exemple, era molt utilitzat el greix dels anyells com a remei contra els verins que haguessin pogut estat ingerits o “picats”.

El llom del marrà, si s’aplicava directament al cap, es creia que guaria els mals de cap. En canvi, el llom, però de l’ovella, guaria els calls i les ampolles dels peus.

Una de les creències més singulars era que la pell de l’ovella, aplicada sobre la pell del pacient, guaria les ferides de la pell o els traumatismes. Això sí, la pell no havia d’haver estat mossegada per un llop.

La llana també guaria el dolor de qualsevol lloc aplicant-la a sobre de la zona afectada. En cas que la llana o pell, hagués estat mossegada per un llop, el dolor de la zona augmentaria en comptes de disminuir.

DELS SECRETS DE LES CABRES.

De les cabres.

Les cabres eren animals que els homes consideraven criarlos millor a zones de muntanya que no pas a valls o planes. Només hi ha una indicació per tenirles en aquestes zones llanes i és per disfrutar dels seus productes. En aquest cas, només es tindran unes sis, diu el llibre.

Del pel de Cabra se fa lo Xamellot.

En zones de muntanya es criaven en gran número degut a que amb la seva pell es fabricava a Turquia una prenda de roba anomenada el Xamellot; llavors es podien vendre's aquestes pells. A més, se'n treia profit també de la venta dels cabrits pel consum humà

Corral de cabres.

El lloc on s'havien de tancar i resguardar les cabres, havia de tenir les mateixes característiques que hem comentat pel de les ovelles. L'única diferència era que el terra havia de ser de pedra.

Nodrint de la cabra.

Com ja se sap, i en aquell temps també, les cabres no són tant exigents com les ovelles i poden menjar gairebé tot tipus de planta i herba. A més, en treu més profit i rendiment que les ovelles.

Ofici del cabrer.

La persona que es dediqui a l'ofici de cabrer, haurà de netejar cada dia el corral, mantenint-lo sempre molt net.

Les qualitats del cabrer les descriu molt bé un paràgraf del llibre el qual escriuré directament:

“Ell deu esser home fort, ardit, diligent, pacient, y alegre, que vaja per los valls deserts, y maleses, y que no deixe may la llur companyia, (...), y que vaja axi de continuo y no ne ha de tenir en son ramat mes enlla de cinquanta en guarda, porque aquest animal es molt dissolut, y se allarga molt al contrari de les Ouelles, que estan ajustades, y no donan tant de treball al Pastor per la llur guarda.”

Una de les coses que havia de tenir en compte el pastor era el de no deixar les cabres en llocs freds ja que el fred és dolent per a aquests animals.

Lo temps de fer muntar les cabres, y de cabridar.

Les cabres es feien muntar al Desembre per la qual cosa, els parts s'esperaven als mesos de Primavera, quan les plantes comencen a brotar, i la disponibilitat d'aliment és major.

Ferlos abundar la llet.

Per tal de que les mares facin més llet pels seus cabrits, els pastors de cabres, donven de menjar unes plantes concretes. Aquestes plantes eren Quinquefolium i Dictamo.

Senyals de la cabra. Senyals del bon cabro.

La femella de cabra es buscava que fos bona de caràcter, lleugera de pes, de cos gran (cosa bastant incompatible amb la característica anterior), el pèl tupit, i amb les mames grans.

Els mascles havien de ser grans, amb les extremitats grosses, el coll curt, les orelles caigudes i grans, el cap petit, el pel de color fosc o negre i tupit. Era millor que no presentés banyes ja que en determinats moments podien resultar perilloses.

Formatge de cabra.

El producte derivat de les cabres més valorat i important era, i seguïx sent, el formatge de cabra. Aquest formatge es farà de la mateixa manera que s'elaborava el de vaca. A diferència de la llet de vaca, de la llet de cabra no se'n pot treure nata ja que no és tant greixosa.

Malalties de les cabres. Hidropesia.

Les malalties que més freqüentment presentaven les cabres eren l'hidropesia i el que ells anomenaven “...llassament apres de hauer cabridat...” i que nosaltres hem interpretat com hipocalcèmia postpart.

L'hidropesia era la paraula que ells utilitzaven per definir edemes suposem sucutanis... i el tractament era el de fer un tall sota l'espatlla per tal de que l'aigua que sobrava s'evaporés.

Lo vsar de menjar la carn de la cabra, fa venir mal de caure. Com se de menjar la carn de cabra.

La carn de cabra estava considerada com a una carn dolenta pel consum humà i només es consumia en temps de carència en que no hi hagués altra cosa. Una de les causes que donaven aquesta fama a la carn de cabra és que segons la gent del d'aquell temps, el menjar carn de cabra, provocava mal de caure (marejos) i mals de cap.

En el cas que no hi hagués cap altre remei que menjar d'aquesta carn, la manera de preparar-la era següent: la carn havia de ser cuïta a una olla destapada, amb molta aigua i amb moltes espècies. Posteriorment al cuinat, s'havia de consumir quan es refredés, no abans.

Utilitats dels productes derivats de la cabra sobre la salut de les persones.

Així com la carn de cabra no era gens apreciada, molts de les seves parts eren veneurades com a remeis casolans contra tota una sèrie de mals que afectaven en aquell temps a les persones.

Al llibre en descriu tota una llista d'aquestes fòrmules per una sèrie de guariments i que ara comentarem.

La llet de cabra era utilitzada (i es considerava molt bona) per aconseguir la duresa de la melsa. Per provocar aquest efecte, la cabra que donava la llet per aquest fi, havia d'haver estat alimentada amb fulles d'heura.

La sang de cabra (ja sigui mascle o femella) era molt bona per eliminar les diarrees, "*...lo flux del cos...*".

La sang de mascle, seca i apretada, era molt bona per eliminar càlculs. Els càlculs, ells els anomenen “...*les Arenes...*”.

Una banya de cabra, cremada i feta en pols, era molt utilitzada per blanquejar les dents.

Les femtes de cabra, si s’aplicaven en forma de cataplasma (tòpicament), resolia els bonys, la “*gota ciàtica*” i altra sèrie de ferides. Hi havia altra utilitat de les femtes i era la de curar la “...*itericia, eo groguessa...*” . El tractament consistia en prendre’s aquest “guariment” per via oral. S’havien de prendre cinc “...*pilotetes de la femta de cabra...*” amb una mica de vi blanc, cada matí durant vuit dies.

CONCLUSIONS

Així com el porc donava de menjar gràcies a les seves carns que s'embutien i conservaven tot l'any, de les ovelles i les cabres podem dir que vestien a tots els camperols i agricultors de les muntanyes.

Les ovelles, eren considerades llavors com un dels animals més profitosos que hom podia tenir de la seva possessió. Les ovelles, a més de tenir una molt bona carn de consum, donava un dels productes més importants dins l'economia de qualsevol zona geogràfica, la llana. La llana, a més, seria molt utilitzada sobretot dins la classe camperola, per la facilitat d'aconseguir-la enfront d'altre tipus de teixits.

A més de la llana, estava la llet d'ovella, magnífica per fer formatges suaus, aliment indispensable a qualsevol casa.

Les cabres, per la seva banda, no eren considerades bones per ser menjades ni tampoc donaven la llana per poder fer roba. Les cabres donaven la seva pell per a fabricar cuiró (sinó es venien per ser exportades a l'estranger, a Turquia) i de la seva llet es feien els formatges més apreciats dins la població.

Totes dues espècies de remugants tenien les seves avantatges i els seus inconvenients. Les ovelles, es podien vigilar amb menys pastors i tenir ramats de major número d'animals, però havien de pasturar en zones planes on hi hagués bona herba.

Les cabres pel seu compte, tenien l'inconvenient que els ramats havien de ser més petits perquè no es mantenien tant unides com les ovelles, cosa que portava

més feina al pastor. L'avantatge vers les ovelles era que podien menjar qualsevol herba .

Quan parlem de les ovelles i les cabres, és impossible no parlar del llop. Aquest carnívor salvatge era l'enemic número u del pagès, l'animal més odiat i temut pels pastors i que cada any es menjava tota una sèrie d'ovelles.

El maneig d'aquestes dues espècies era molt important. Les cases on es refugiaven i dormien, havien d'estar netes i ben cuidades. Una vegada a l'any, s'havia de buidar i netejar a fons per tal de que no s'acumulés massa brutícia dins.

Aquests animals, patien pot ser la més gran varietat de malalties a les quals, els pagesos ja tenien els seus remeis. El que sí que s'ha de comentar, és que moltes malalties eren agrupades dins d'una que ells anomenaven per un mot determinat. Això no és d'estranyar quan ells només veien els símptomes i no podien, com ara, fer diferents proves de diagnòstic.

Per acabar, dir, que pot ser, el sistema de producció d'aquests animals no ha variat tant des del segle XVII i en molts llocs de la nostra geografia encara trobem que a l'estiu treuen els ramats d'ovelles per dur-los a la campanya per pasturar i que després tornen al seu tancat.

SECRETS DELS CANS DE LA GVARDA. De casa y del bestiar.

Tres maneres de cans.

Els gossos es dividien en tres categories. Uns eren els gossos per cuidar els diferents tipus de bestiar que es tenia a la casa pairal i una de les seves funcions més importants era evitar que lladres i animals matessin o robessin animals. Hi havia una altra sèrie de gossos que la seva funció era la de defensar la casa pairal de possibles lladres. I finalment, hi havia els gossos destinats a la caça.

Cans de la guarda de la casa.

Els gossos que es destinaven a ser guardians de la casa havien de ser grans, de gran corpulència, “...mes quadrat que llarc...”, i amb el cap gran i gros. Les orelles havien de ser grans i caigudes, els ulls negres, les cames grosses i peludes, els peus i les ungles grans i grossos/es. Havien de ser ni massa agressius (ja que atacarien als de casa) ni massa poc (perque jugarien amb els lladres). A més, ha de ser de color negre per tal que no sigui vist a la nit pels estranys que s’apropin a la casa.

Diferencia dels cans del bestiar ab los de la guarda de la casa.

Els gossos dedicats a la vigilància del bestiar eren molt diferents dels que s’encarregaven de la guarda de la casa. Els cans de bestiar, havien de ser gorts i robustos, no pas grans i grossos com els altres. Havien de ser a la vegada, lleugers i que fossin veloços. El que fossin forts i veloços eren dues qualitats indispensables

per a la defensa de les ovelles, per exemple, ja que aquests gossos tard o d'hora se les havien de veure amb llops.

Una altra característica curiosa era que normalment, aquests gossos eren de color blanc. Aquesta característica tenia una finalitat molt clara i era que el pastor pogués diferenciarlo del llop quan estaven barallant-se o perseguint-se, i també diferenciar-lo del llop o altres gossos salvatges a les hores de poca llum.

Menjar dels cans de la guarda de casa y del bestiar.

El menjar que es donava als gossos es basava en pà, arròs, farina d'Ordi, xerigot de llet, brou tebi i fabes cuites.

Ajuntar lo ca ab la gossa.

Les gosses les feien cadellar no abans de que tinguessin un any d'edat i màxim deu anys. Els mascles tenien la mateixa vida reproductiva, desde l'any fins als deu anys.

Com se ha de governar los cadells.

La primera cadellada de la gossa no se la deixava que la cries (se suposa que els cadells es sacrificaven ja que depenen totalment de la mare els primers dies, sobretot). Això era degut a que deien que si la criava, sent jove i primerenca, no els nodriria bé i ella no creixeria del tot.

Una vegada que la femella paria, els cadells els mantenien amb la mare fins que aquests eren prou forts per seguirla.

Els cadells només havien de prendre llet de la seva mare i només en el cas que aquesta no pogués donar-els-hi, aquests cadells els alimentaven a base de llet de cabra, fins que complien els quatre mesos d'edat.

Els nom que havien de posar als cadells, es recomanava que no fos més llarg de dos síl.labes per tal que aquests poguessin reconèixe'l ràpidament.

Nervi de la cua dels cadells.

Un dels rituals que es feien durant el creixement del cadell era el prevenirlos de la rabia (mot que assignaven a més enfermetats que la pròpia ràbia en sí). Per prevenir-la el que feien era trencar la cua del cadell doblegant-la amb les mans, no pas tallant-la. Així, diu el llibre, es trencava un nervi que pasava per la cua, que pot ser es refereix a la mèdulla espinal. El que sí és segur, és la completa ineficàcia que tenia aquesta tècnica respecte la malaltia.

Per los cans rabiosos.

Si es presentava un gos que tenia la citada "ràbia" i per tal de guarir -los, sel's deixava un dia sense menjar. Posteriorment, es donava, juntament amb el seu menjar (pà de Ordi), una planta purgant. Hem de tornar a dir que aquest tractament no té cap tipus d'acció curativa sobre la enfermetat que nosaltres coneixem com a ràbia.

Perque los gossos vos seguecan.

Una de les coses més curioses que explica el llibre era la manera que havia de fer el pagès o pastor per tal que el seu gos el reconeixès. Encara que graciós no deixa de tenir el seu fonament.

Per tal que els gossos el reconeguessin els hi havia de donar de menjar pà. Aquesta pà, però, havi d'haver estat un temps sota l'aixella del pastor per tal que el pà agafés una mica de suor, i per tant la seva olor personal. Al menjar-se aquest pà, el gos reconeixia l'olor del seu amo.

Una altra tècnica era la de "untar" el pà en les restes de les calces del pagès, peça de roba que, si no es muda sovint, també adquireix una certa intensitat de l'olor corporal del pagès.

L'última part del cos en la qual es podia fregar el pà era, com no, els peus i les sabates.

Perque los gossos nous danyen.

Si a l'apartat anterior podem justificar l'actuació, en aquest ens és força impossible com ara es podrà llegir.

Quan un tenia gossos en aquella època, no era segur que no et mosseguessin els teus propis. Per assegurar-te que no ho farien hi havia uns processos.

Un era el de portar a la mà, un ull d'un gos de color negre. Aquest ull havi d'haver estat tret del gos, quan aquest estava viu. Altra possibilitat era, en comptes de portar un ull, portar un cor de llop, o la llengua d'una lloba, o com a últim recurs, que el cor fos d'un altre gos. Si portaves alguna d'aquestes coses a la mà estaven convençuts que els gossos fugirien.

Ens ha estat impossible determinar per què funcionava (si ho feia) i animem a tothom que ho llegeixi i se li ocorreixi alguna cosa a que ens ho digui.

No dexar menjar carn crua als cans.

No donaven mai de menjar carn crua als seus gossos per por a que s'costumessin i comencessin a agafar-ne carn crua però viva.

Malalties dels cans.

Les malalties que presentaven més freqüentment els gossos eren la ràbia, la esquinença, i la dolor de les cuixes. La ràbia, incluí a la que nosaltres coneixem com a tal però segur que també incluí a altres malalties. La esquinença eren els tumors de la regió de la laringe i a vegades s'utilitzava aquesta paraula per designar altra patologia que no té res a veure amb els tumors i que era el brom.

La dolor de les cuixes, es podrien referir a moltes patologies que actualment coneixem com ara la displàsia de cadera, panosteitis, artrosis, etc.

Per la ràbia.

La ràbia (o el conjunt d'enfermetats que aquest terme acollia), la patien els gossos els dies de més calor o dies de fred molt intens. Per prevenir a aquests gossos, en aquests dies concrets, sel's haurà de beure molta aigua. En cas dels cadells, ja hem parlat el remei i era trencant "el nervi" que passa "pel nus de la cua". Altra tècnica era tallar-els el que ells anomenaven "nervi de sota la llengua". Amb això, l'únic que es feia era pot ser estimular el sistema immunitari en front de un

ferida controlada i per tant una infecció. Pot ser, aquesta estimulació predisposava menys a un determinat gos a patir una enfermetat.

Per la esquinencia.

Per guarir la esquinença i el mal de cuixa, el que es solia fer era donar de beure oli tebi i sagnar el gos a la part de la cuixa.

Per les nafres de les orelles.

En el cas que els gossos presentessin ferides a les orelles, el millor remei era fregarles amb ametlles picades.

Per matar les pucas.

Per acabar amb les puces, el millor, banyar-los amb aigua de mar o en el seu defecte, salmorra.

CONCLUSIONS

El paper que tenien els gossos en aquest segle i a més al camp era el d'un treballador més. Les seves funcions eren bàsicament les de defensa. Podien vigilar el bestiar o bé la casa del pagès.

Sobre aquests animals, es pot dir que encara existia la selecció natural i que només vivien els gossos més forts, tan físicament com immunològicament.

Encara que els gossos treballaven pels pagesos i eren fidels a ells, no eren tan ben cuidats ni alimentats com els animals de producció. Tot i així, l'afecte que hi havia entre el pastor i el gos era molt fort.

Sobre la patologia dels gossos, val a dir que deuria ser molt menys freqüent per allò que només vivien els gossos més resistents a la malaltia. Una de les malalties de les que més es parla en el llibre és de la ràbia. Aquesta és de suposar que en alguns casos es refereix a la ràbia que nosaltres coneixem com a tal, però també hi havia incloses altres enfermetats amb símptomes més o menys semblants.

Pensem això perquè hi havia tractaments, que una vegada aplicats, curaven al gos. Algun d'aquests tractaments era un simple dieta amb la que el gos sanava, possiblement el ca que patia ràbia tingués algun procés digestiu que el fes més agressiu a la manipulació.

Abans hem parlat del llop que atacava les ovelles, doncs bé, els gossos eren els encarregats de defensar-les. Moltes vegades eren ells els que eren menjats. Tot per la fidelitat al seu amo i un tros de pa sucat amb una mica de brou per menjar al dia.

Molt diferent és avui dia pels gossos en general. Són cuidats com gairebé una persona. A l'àmbit rural, però, el gos segueix sent en molt casos una "eina" de treball, encara que potser una mica més cuidada que els seus avantpassats.

SECRETS DELS CAVALLS, EVGVAS, Y pollins, ab les malalties, y menefcalia pera curarlas, la qual tambe ferveix per a curar lo beftiar Mulati, y altres befties de treball.

Entre els antics pobles germànics el càrrec de Manescal era assignat al responsable de dotze cavalls i la seva soldada es fixaba en 40 sous d'or. El menescal, en la organització social de l'època medieval, conservaba el govern del cavall, era encarregat de cuidar-lo i de la seva salut. Però ell no executaba per sí mateix el tractament dels cavalls malalts o ferits; tenia malgrat tot, la direcció i responsabilitat. Algunes vegades també exercia de veterinari, encara que les operacions manuals les fes un ajudant o "palafrenero". Els menescals així com els albeytars es redueixen a tractar les malalties dels èquids, en definitiva son professionals que només es dediquen a la cura dels cavalls.

La codicio del mofo de caualls. Ofici del mofo de caualls

El responsable de cuidar els cavalls no només s'encarregava de raspallar-los, donar-los de beure i menjar...sino que havia de conèixer l'ofici del seller i menescal, també havia de conèixer l'art de ferrar i diagnosticar possibles coixeres, així com el tractament adequat d'aquestes. Avui dia podríem dir que era un tècnic especialitzat i amb dedicació exclusiva.

Per lo paladar

“ A la primauera quant te lo paladar inflat...” es tractava de **sagnar el paladar al cavall** amb una banya de cérvol, petita i punxeguda. Quan apareixien quadres de tos els tractaments escollits eren els de maneig i els dietètics. En quant a maneig es tractava de mantenir als animals el més protegits possible així com la neteja de l'estable amb certa

frequència . La actuació dietètica consistia en fer-los menjar “*Sinigrech, o Anis, mefclat ab la palla...*”

Lo mofo de cavalls ha de dormir al e ùable

El cuidant dels cavalls haurà de dormir amb aquests, per evitar possibles accidents així com tenir-los preparats a primera hora per quan es faci menester.

El cuidat del cavall les vint-i-quatre hores demostra la gran importància que té respecte a les altres bèsties.

El cuidant ha de mantenir a les femelles així com els animals accidentats separats de la resta.

Per corregir los caualls quat tenen algu vici

Els cavalls amb vicis com no deixar-se montar, no voler travessar algun pas...” *li penjareu dintre de una orella una petita pedra, y fi aço noy bafta, li cobrireu los ulls, o los pofareu fota la cua algun manat de Fe...y fi fe empigna, lo tirareu amenafant..., y fi ell fe para; li pegareu ab la verga...*”.

En aquest paràgraf Miquel Agustí descriu el que és una realitat; els cavalls són animals amb una idiosincràcia especial, s’han de tractar amb valor, sense por, perquè ells ho saben...S’han de dominar desde el principi.

Les eugas aporta 12 me òs lo polli

Degut a una gestació de 12 mesos, en el llibre s’aconsella que les cubricions es facin “*entorn de mig mars...*” d’aquesta manera el pollí neix quan més aliment disponible hi ha.

Lo temps del cauall pera las eugas. Temps de las eugas per cauallir

Es coneix bé quan és el millor moment perquè el mascle pugui cobrir(3 anys) així com la euga per a ser cuberta(2 anys). Es descriu també la importància del maneig en el mascle, “*cauall lo temps que haura de montar deu effer ben nodrit, y quant fe acoftara lo temps, fe deu engreixar ab ordi: porque puga millor fatisfer a las eugas.*”.

Si lo cauall de les eugas no es ben reòlut. Si la euga no òfre lo mascle

En aquest paràgraf veiem com, subjectivament, feien una selecció genètica dels millors cavalls, “*Perque quan fera mes fort, y refolut a muntar, mes forts feran los pollins...*”. Quan el mascle no responia a l’acte (debilitat), el tractament consistia en intentar excitar-lo amb l’olor de la natura de la femella. Quan era la femella la que no volia ser cuberta “*conue picar una ceba, y fregarlin la natura, porque aço la efcalfara.*”.

La perfeccio de la euga per a auer raça bona

Les eugues gestants han de tenir una bona conformació, estar ben nodrides i s’aconsella fer-les parir cada 2 anys. També, durant la gestació, les cures vers l’euga seran més importants. “*...conue nodrirla be, y no ferla treballar, ni correr ni deixarla al fret*”. En definitiva, l’objectiu d’això és aconseguir un bon estat de nutrició per al nounat.

Treball del pollinar

Quan el part es complica, “*conue picar Polipodio...*”

Com se ha de governar lo polli

L' euga ha parit, el maneig del pollí serà molt important; es col·locarà en lloc calent i amb la mare. Als 18 mesos comença l' etapa d'amansament d'aquest...Als tres anys es considera que és el millor moment per domar-lo “ *y acomodarlo en aquell feruici que voldreu*” .

Señals de un bon polli, y de un bon cavall

La descripció que fa l'autor de quines són les característiques que ha de cumplir un cavall sense tares, són les mateixes que es farien avui dia. L'animal no ha de presentar cap tipus d'anomalia, es farà una inspecció acurada de cadascuna de les regions anatòmiques.

Com se coneixen les edats del cauall

Desde fa segles, reconèixer l'edat d'un cavall segueix principalment la mateixa pràctica, l'estudi de les estructures dentàries “ *quant lo cauall es de dos anys y mig, les dents de mig de dalt cauen... Quant lo cavall te quatre anys, les dents que se anomenen canines cauen...Lo fete any tot es ple...Defpres de aqueft temps nos pot ben coneixer la llur edat*”. A mesura que l'animal es fa mes gran, sobre “ *lo deze any, los polfos se li començan de abaixar...*”

Abfirtus perque los pollins naixen de varius colors. Perque lo cauall no anille de tot el dia

Sense una explicació científica, en aquesta època es creia que el color dels pollins era quelcom que un podia escollir abans del part.” *ella eftara cuberta de un drap de varius*

colors...los ulls del cauall que miraran los colors, fens dupte lo polli tindra aquelles colors” Aquesta no era una pràctica exclusiva en el món dels èquids sinó que també es podia aplicar el mateix a altres animals.

Perquè el cavall no estigui cridant tot el dia, “*fi li untau los narils ab oli.*”.

Com ò te de governar lo cauall quat e òa òi perque no ò fa òi malalt

Les mesures preventives perquè els cavalls no emmalalteixin consisteixen en donar-los cereals d'alta qualitat (que no els hi falti) així com el raspatllat “*per totlo cos, majorment fi es fegur que fia joue...*”.

Cauall malalt per pols o per auer menjada bruticia ab lo menjar

La causa de que els cavalls no caminin, encara que siguin colpejats, junt amb la presència de tos repetida, és la pols o el menjar amb brutícia. El tractament a aquest problema és molt variat: “*pora effer traureli fanch dels coftats..., mefclant la fua dita fanch ab vi, y oli de oliva*” durant 5 dies, rera aquests dies prendran una barreja de diferents components mesclats amb hidromel i “*vi vermell molt bo y molt potent.*” Altres tractaments inclouen barreges de plantes i altres amb poca base científica “*ferlin enviar fanch de un gofet de deu dias*”.

Cauall malalt per auer menjat herbes dolentes

La intoxicació per ingesta d'herbes se soluciona amb la ingesta d'una barreja de “***pell interior del ventrell de tres pollastres...***” i altres compostos amb vi.

Si ha menjat alguns animals verinòs

El remei que es presenta degut a la ingesta d'animallets verinosos, com escorpins, aranyes...consisteix en **fer suar a l'animal** i tot seguit **treure-li sang del paladar**, fer-li beure i donar-li per menjar porros i blat de bona qualitat.

Mal de les genives y dents. Si fa ùnc p la boca

El mal de les genives i de les dents es tractaran amb barreges de terra argilosa i vinagre que es fregaran sobre el lloc afectat. Quan surti sang per la boca s'administraran barreges de diferents suc de plantes diverses, així com lleixiu, oli i vi.

Perla tos dels animals

Els remeis per solucionar problemes de tos son variats, essent el millor “***fendre lo nas al animal***”. Si l'animal no millora es donarà una “***beuenda***” feta a base de diferents plantes, resines i altres ingredients dels que es farà una infusió. Juntament amb la infusió es donarà oli rosat. Durant alguns dies es recomanable que no deixin de prendre la “***Goma de Diadragant ab oli dols***”. **Està contraindicat treure sang**, en aquesta situació.

Altres solucions són l'administració de vi, oli... farina de faves, sinigrech...en forma líquida durant tres dies. Els animals més afectats prendran faves fregides, greix de cabra, mantega...”(***tot sense fal***)” durant tres dies.

Sanch per lo nas

Per solucionar problemes d'epistaxis es col·locarà el cap del cavall en aigua freda “*pofanthi una poca de fal...*”. L'efecte de l'aigua freda provocarà la constricció de les venes, evitant així la sortida de sang.

Vorm dels animals

Encara que no es tenia coneixença de l'etiologia del vorm (muermo), sí sabien que era una malaltia important, contagiosa. I això explica el tractament que feien a base de trisulfur d'arsènic i sofre en forma de bafs.

Suficio y tacas dels ulls

L'escolament i les taques dels ulls es solucionen principalment amb eura (yedra). Ja sigui en forma de coliri o de suc de gra o de fulles picades, això sí, sempre aconsellat que s'acompanyi de vi. També s'aplicarà “*dins lo ull, **pols de os de Gipia**, o gra de ruca tot enter..*” fins que els signes vagin desapareixent.

Ull macat y calculos. Cicatrices dels ulls

Per ulls amb contusions “*fe guareix ab un coliri...*”

Les cicatrius “*fe guareixen fregantlos en deju, **ab faliua y fal**, o ab pols de os de Cipia picat y mefclat **amb fal picada**, o ab...,y pofada dintre de un drap, y pofat fobre del ull'*”

Dolor de ulls

Es tracta amb suc de plantes i mel.

Per lo cruel mal de cap, y rabia. Com ò coneix quat tenen mal de cap

Un animal amb mal de cap es reconeix per la sortida de líquids per la orella i per tenir el cap penjant. El tractament es basa en l'administració de diferents barreges de plantes i la **extracció de sang del cervell, o dels polsos (iugulars), o de tots dos llocs.**

Per lo mal de la gola dit de e àquinencia, e inflamació de la llengua

Pel mal de la gola i inflamació de la llengua es glopejarà la boca y la llengua amb aigua tebia, “*apres untarlay amb fel de bou, y...oli vell dos lliures, vi vermell...fen fara decoctio...fi ajufara salmitre ben molt...*” dos cops al dia. La dieta terapèutica consisteix en la ingesta d'ordi barrejat amb salmitre, “*y fi li trayeu fanch fia del paladar...*”.

Pera a las glanoletas eo viues, eo porcellanes

Segons descriu Miquel Agustí, la inflamació de les glàndules petites(quines??) i paròtides és originària de la presa d'aigua freda, és per això que la recomanació davant aquests problemes consisteix en l'aplicació de calor sobre la zona afectada, de forma que aquest farà “*moure les humors*”, també es donarà un “*emplastre, compost de farina de ordi...Raina...ab vi vermell bo*”. Seguidament amb una lanceta s'obrirà la zona per eliminar l'humor que conté en l'interior. En aquest paràgraf, es cita tant la semblança entre la inflamació de les glàndules petites(quines?), les paròtides i els tumors a nivell del coll, com el tractament, també similar, d'aquestes afeccions.

Si lo cavall eſta gaſtat a causa de la àlla

La cura de les lesions causades per la sella es solucionen amb el tractament tòpic sobre la zona afectada de clares d'ous, durant tres dies. Si la zona afectada està inflamada i endurida es tractaran amb diferents plantes, un producte càustic (*Alum picat*) i greix sobre el lloc afectat.

Cauall afadigat

Pels animals que estan cansats es tractaran amb oli i vi. **A l'hivern la dosis d'oli serà superior** a la de l'estiu.

Dolor de ventrell

Es tracta amb llavor de Ruda i vi calent que es donarà en forma líquida.

Defallimet y mal de cor. Pera tots los animals de treball afadigats de les cames y mebres

En les situacions que el cavall està totalment abatut es tractarà amb una barreja de diferents vegetals, sofre i encens “*y reduit en pols...que fera en quantitat de dos bones cullerades cada vegada...aygua, dos cullerades de mel...,fins lo cauall fe tropia millor...*”. Aquest tractament també es pot traslladar a altres bèsties que s'empren per treballar i que tenen les extremitats cansades.

Per a la deſlomadura per auer eſtat maà carregat

Degut a la gran importància que tenen els cavalls com a animals de treball, quan estan desllomats per sobrecàrrega s'han de tractar amb plantes variades, “*...fanch de*

drago...” i altres en forma d’emplastre , calent i sobre la zona ofesa. Se li deixarà

l’emplastre fins que s’aixequi sense dificultats.

Dolor colica

Per aquest tipus de dolor està indicat barreges de plantes i vi que l’animal prendrà en forma de beuratge. **Quan el dolor apareixi** en dies de treball, “*picareu tres, o quatre cullerades de fement de fonoll, amb vi” i es cobriran per **fer-los suar**.*

Per la ronya

La ronya, és el que actualment es coneix com sarna sarcòptica. Ja en aquella època la tractaven mitjançant la extracció de sang en els llocs convenients segons els llocs afectats i l’administració de diferents plantes , arrels i nitrats de potassi (salmitre), sempre amb vi, blanc en aquesta situació. Un cop eliminat els “*humors*” responsables, la pell es tractava amb sofre, pega i altres compostos que s’aplicaven en forma d’ungüent. Un dels remeis més efectius són els unguents a base de “*baladre cuyta ab oli...*”. Molt important és l’aplicació d’aquests tractaments a contrapèl.

Altre remey per la ronya

Altra solució per la sarna consisteix en raure la zona afectada fins que surti sang, posteriorment s’administrarà “*llexiu fet de una part de cals, dos parts de farina de faues, y tres parts de cendra de freixa...pofat en infufio, defpres...untar les parts ab unguent fet de argent viu, elebor, sofre...ungla de cauall (entre les fues virtuts , es fingular per confortar los lloms y les parts pectorals), y greix de porc*”.

Defenir los animals de les mosques

S'evitarà la molèstia provocada per les mosques a l'estiu amb l'aplicació continuada de suc de fulles de carbassa.

Etorxada de la pell

Les ferides a la pell es tracten amb faves cuites amb aigua bullint. Aquesta barreja s'aplicarà sobre les zones afectades, mentre el cavall resisteixi la temperatura del tractament. El problema es resoldrà en una nit.

Altres tractaments inclouen rovell d'ou, sal i vinagre, tot barrejat i aplicat sobre la zona lesionada.

Infladura vella y dura

Per les infladures, s'aplicarà sobre el lloc ofès un xarop a base de resines i oli entre d'altres.

Per a los cuchs o verms

Pel tractament enfront dels verms “fareu cendra de llenya de oliver, ho pols de donzell sec..., banya de ceruo una unça, y ab vi blanch...” tres cops al dia durant tres dies. Un cop passats aquests tres dies es farà un lavativa de...” hi pofareu **fel de bou**,...”.

Febre del cauall

La febre es guareix **traient sang de “la vena ques troba al mig de la cuixa quatre dits”**. En cas de que no fos possible l'extracció en aquesta vena **n'extraurem de les**

iugulars. Junt amb l'extracció es donarà una barreja de diferents plantes, resines i hidromel, en poca quantitat. Com reconèixer que el cavall té febre? Té les orelles fredes i "*suprefio de urina*".

Genoll inflat

Vinagre, sal, herbes, "*fang de drago*" tot barrejat i aplicat en la zona afectada tres cops al dia és el tractament més indicat.

Moïch de vipera o de escurço

"*es boniffin pedre un gall viu y ubrirlo per lo mig, y aplicarlo tot calent sobre lo mosech...donarli una beuenda de rael de lliri groch...,y beguda ab bon vi*".

Moïch de ca rabios

Abans de nou dies es donarà una barreja d'alfals amb gr eix, que s'aplicarà sobre la ferida. També el remei anterior pot barrejar-se amb vi i donar-se per beure. El vi es un bon remei pres junt amb l'aplicació d'arrel de romaguera en pols, sobre la ferida.

Remey contra tots generos de malalties dels animals

El remei consisteix en fer una mescla de gran nombre de plantes, espècies, encens, mantega que collocarem en un vas d'estany o vidre que es guardarà per casos de necessitat.

Malaltia ab febre. Malatia òns febre

El remei en presència de febre és l'administració d'aigua tebia amb oli de flors. Quan tenim malaltia sense febre s'aplicarà el mateix tractament que si tinguessin febre, però amb vi i durant bastant temps, fins que l'animal s'hagi desfet de la malaltia.

Cauall ma ò e òalfat

El remei consisteix en donar **oli**(dos cops a l'estiu i tres a l'hivern) amb vi.

Per la opilacio

Les obstruccions es solucionen amb la fabricació d'una solució feta duna mescla de: llavors de pastanagues, api, llobins i mel, tot bullit i colat. Això es farà durant vuit dies.

Per la dure ò, o e òretesa de cos

Els problemes d'estrenyiment es guareixen amb la presa d'una beguda o amb lavatives. La beguda es fa amb la barreja de diferents plantes, destacant la Ruda silvestre (en pols) i la mescla d'aquesta "ab vi vermell". Altres herbes també tenen efectes laxants, això sí, preses amb "bon vi vermell".

Les lavatives estàn composades de diferents plantes, fulles, arrels...Un cop feta la lavativa convé passejar el cavall durant un temps. Alguns menescals "*han experimentat per aqueft mal, lo eftercol de llebra,...mel...grans de pebre....fent de tot potio, y fe pofara en decoctio de cols rojas.*".

Per lo flux de cos que ò diu corren ò

Les solucions als quadres diarreics contemplen l'administració de xarops “*fet de pols de gall ab vi vermell...fi...proceheix de refredament, donauli fopas ab vi vermell dols...y fregauli los ronyons, y lo ventre, ab vi vermell, oli rofat, y un poch de sal.*”.

Per flux de sang per lo òs. Per desllomadura

Per solucionar aquest problema “*fareu fagnar lo animal dela vena del coftat, apres fareu decoctio de forment...,y lin donareu cada mati, fens ferlo gens treballar...tambe li fareu emplastre, a la esquena y ronyons...y de la mateixa fanch del animal tot mefclat ab vinagre fortiffim, o vi vermell molt fort...*)

Perla dificultat del orina

Els problemes de retenció urinària coneguts antigament com “*lo inflor de la vexiga, y lo entorn de la verga*” es tractaven amb “*vi ab all picat, y deu blanchs de ous, o...mefclat ab vi blanch...*”. A més se'n retirarà la dieta habitual i per menjar únicament es donarà herba i verdura del temps. “*Sera molt bo pofarlos en lo buch de la verga, coliri...ho una xinxa, ho mofca viua, ho pufa que tambe fia viua...aplicantli tambe sobre los ronyons y coftat, oli mefclat ab vi...*”

Altre remey pera fer urinar. Altre remey facil per fer urinar qual òuol be òia

Altre solució a la dificultat urinària consisteix “*de pendre finch, o nou cantarides (insectes coleòpters)...embolicarles ab un drap, lo qual aplicareu contra la cuixa del cauall..., pero guardauuos que no lin fafau pendre en pols, ni en crifteri, ni en*

beuenda...Tambe es bo fregarlos collons ab...creixens, morella roquera, y rael de porros.”.

Per afavorir la micció en altres bèsties un remei consisteix en untar la “*natura*” amb all picat.

Pera les befties que urinen fanc. Altre remey

La sang per orina es solucionarà fent sagnar “*la vena superior*” juntament amb l’elaboració d’un beuratge que contingui vi blanc dolç. Altres tractaments consisteixen en prendre “*farina de blat, y greix de porch, y pols de clouas de magrana..., y ab vi blanch...*”. A més, el cavall es sotmetrà a repòs absolut “*perque la vena uberta fe torne a confolidar: suceheix algunes vegades que les besties ab lo correr y faltat fe rompen algunes venes intrinfecas, y perço fe han de curar ab remeys confolidos*”.

Per los animals que tenen arrecats, o moguts los ronyons

La teràpia en aquesta situació consisteix en l’aplicació d’un emplastre a base principalment d’all principalment i altres plantes.

Per lo farfum q ve a les cames dels animals. Altre remey molt facil r los caualls(??)

“*Per lo farfum que ve als animals a les cames*” convé netejar el lloc afectat i després untar oli de ginebra durant quatre dies. Posteriorment “*donarhi talls, ab un rafor de llarch y de traues, pero aço es molt danyos als caualls*”. Un tractament alternatiu consta en oferir “*cardons*”, tants com l’animal vulgui menjar i en un termini de 2-3 setmanes el problema estarà resolt.

Si lo cauall te perellons als talons dels peus

Per tractar els “perellons” convé netejar la zona, afegir una barreja de plantes cuites, amb sofre i **seu de moltó**, tot ben espés. Un cop tret, s’afegirà un unguent a base de vinagre, **greix de moltó** i resines.

Per lo cauall q va coixo. Altres remeys

Pels cavalls que van coixos, en primer lloc es netejarà la zona afectada (quan tenen claus clavats) y seguidament “*rentarley ab bon vi fort, y ferli destilar dintre sofre fos, o umplir lo lloch de un unguent fet de trementina, cera, oli y mel.*”

Altres remeis inclouen l’aplicació d’herbes sobre el lloc afectat, “*fulles de verbafo de la femella picades entre dos pedres...,y defpres destillarhi defobre seu ab un ferro calt.*”.

Previament es netejaran els peus amb “*vi fort*”.

Si lo cauall ò nafra ab los peus de darrera

Primer, s’afeitarà la zona afectada, s’aplicarà sal, “y *lligareu defobre una petita llauna de plom molt fubtil, defpres quant len traureu ley rentareu ab vi.*”

Si voleu fer blanchs los pels negres. Si voleu fer negres los pels blanchs

Per canviar el color del pèl s’empren diferents tractaments a base de plantes, mel, seu de cabra, i que no són més que decolorants i tints, naturals ambdós.

Fer renaxer los pels

Per fer renàixer el pèl dels cavalls es cremarà “*fobre ferments una tortuga viua*” que es mesclarà amb “*alum cru, moll de seruina...y tot...ab vi...*”. Tot això aplicat sobre la zona alopècica.

Hi han altres remeis, essent l'última opció l'aplicació en calent de “*efficanardi; grans de panfes, parts yguals...trocejat ho coureu ab vinagre...*”.

SECRETS DEL ASE, Y DE LA BURRA

Secrets del ase. Llet de burra per la etiguesa, y pera fer bella la carn de la dona

L'ase és un animal que encara que tingui poc valor, és molt important en una casa rústica. La feina d'aquest, entre d'altres, és portar el blat al molí i llaurar terres lleugeres.

A més de la feina que fa en la casa rústica, un dels secrets més importants és que la llet d'una burra té propietats medicinals, essent molt efectiva en malalties que duren molt temps (“*etichs*”), així com propietats hidratants i recomfortants en la pell de la dona.

Una avantatge d'aquests animals respecte als èquids és que són fàcilment governables, són menys delicats en quant a l'alimentació i són molt resistents a les malalties.

Per auer bona raça de afens

Per tenir animals en condicions òptimes cal que les femelles siguin cubertes a mig de juny, no abans dels tres anys. Els pollins estaràn amb la mare fins els dos anys, els quals es nodriràn de llet de la mare o d'euga. La edat idònea per començar a treballar són els tres anys, i no abans, perquè el rendiment posterior d'aquests no serà l'esperat.

Lo repos del afe lo fa perefos y graue

Convé que l'ase no deixi de treballar, perquè es torna peresós.

La cura de les malalties del afe

Com ja s'ha esmentat anteriorment, l'ase és un animal que necessita poques cures i a més és molt resistent a les malalties. Malgrat tot, quan emmalalteixen, s'en seguiran els mateixos tractaments emprats en la cura dels cavalls.

SECRETS DEL BESTIAR MULATI

Utilitat de les mules. Lo govern del bestiar mulati es conforme al del cauall

Les mules, un encreuament entre un cavall-burra o euga-ase, són de gran utilitat en aquelles cases rústiques que no tenen cavalls per llaurar i per tirar de la carreta.

El maneig d'aquests animals és molt similar a l'emprat pels cavalls. Les malalties també són comunes als èquids i l'alimentació no és tan important qualitativament parlant, com sí passa en els cavalls.

Diverŕtat de la generacio beŕiar mulati

Els millors encreuaments, per a la obtenció d'un bon bestiar mulatí, són els que impliquen un bon ase amb una euga que sigui “*de deu anys en avall de edat, gran, bella, y ben membrada, porque portia facilmente la fement difcordat del feu ventre...*”

La burra porta 12 meŕs ŕn polli

La durada de la gestació per engendrar una mula, és la mateixa que en els cavalls.

Malalties de matxos y mulas

Aquest bestiar presenta les mateixes malalties que els cavalls, amb algunes excepcions particulars.

Per la febre. Quant sospira

La febre es tracta a base de cols crues.

Quant sospiren i mengen poc, **se'ls extreu sang** i se'ls hi fa beure "vi, *ab mija onça de enfens*, oli y *fuch de marrubi*".

Per buas y ronya

Les pústules i la sarna es tracten amb "*farina de ordi*, y *ubrir la poftema*."

Si son magres y llaguts. Per dolor de ventre y tos

Quan el bestiar mulatí està molt prim se'ls prepararà un beuratge a base de sofre, mirra un ou cru i vi. El mateix tractament servirà per problemes de tos i dolor de ventre.

CONCLUSIONS

Els manescals van limitar l'activitat professional exclusivament als èquids per raons econòmiques: els èquids eren els únics animals que, independentment del valor comercial, representaven en la indústria, el camp, l'exèrcit, ... factors de forta estimació insubstituïbles. Els cavalls descalços o malalts mancaven d'aprofitament beneficiós la menescalia justificava la seva existència solucionant aquests problemes.

Miquel Agustí cita algunos autors, que van viure en l'edat d'or de Grècia, on la medicina va sorgir d'un passat supersticiós o marcadament religiós, per entrar en la nova era de l'empirisme. Aquestes teories van continuar vigents fins el segle XIX. La malaltia era considerada com un fenomen sobrenatural.

En el llibre dels secrets, el cavall és una eina insubstituïble pels treballs en el camp. Es coneixen molts tractaments, molts d'ells amb un fons místic. L'empirisme és el tractament emprat per a resoldre tot tipus de patologies. Les plantes, resines, herbes juguen un paper molt important en la cura d'aquestes bèsties. Voldríem destacar el paper fonamental del vi en pràcticament el 90% de les patologies descrites. També juguen un paper no menyspreable l'oli, el vinagre, la mel, els greixos i l'ou.

Altres tractaments són els esmentats místics, més propers a obres de bruixeria que a principis científics. Les sangries també formen part del tractament de algunes malalties, perquè " això depura la sang de tot allò que està creant el dany".

El maneig dels cavalls ha de ser per part dels mossos.

Les patologies que s'esmenten en el llibre, per aparells o sistemes i per ordre d'importància (volum en el llibre) son :

1. Aparell digestiu: 12.5%

2. Sistema tegumentari: 10.4%
3. Aparell reproductor: 10.4%
4. Aparell urinari: 8.3%
5. Aparell locomotor: 8.3%
6. Patologies oculars: 6.25%
7. Aparell respiratori: 4.1%
8. Intoxicacions: 4.1%
9. Infeccioses: 2.1%

Això demostra la importància de l'aparell digestiu, el tegumentari i el reproductor.

El 33% de les patologies restants, per no seguir un patró gaire clar les hem inclòs en un apartat a part.

Fent un estudi dels diferents tractaments, per ordre d'importància quantitativa, s'empraven:

1. Plantes i herbes (algunes medicinals): 50.2%
2. Místics, bruixeria: 15.2%
3. Vi: 10.9%
4. Oli: 7.4%
5. Greixos, mantegues: 5.4%
6. Mel: 3.9%
7. Vinagre: 2.7%
8. Sagnats: 2.3%
9. Ou: 1.95%

El cavall, al ser una eina fonamental en el camp i ser l'animal on més s'invertia, apareixen tot tipus de tractaments, destacant les plantes quantitativament parlant i el vi com a paper qualitatiu.

Els burros i les mules són també animals de gran importància en aquelles cases on no tenen cavalls, perquè el cavall només se'l poden permetre els rics, d'aquí que el terme cavaller s'hagi associat sempre a la gent de gran poder adquisitiu (els "pijos" de l'època). Els burros, com descriu Miquel Agustí, son animals molt resistents a les malalties, poques coses es tenien a fer. Les mules enmalalteixen com els cavalls, per tant es sotmetran als mateixos tractaments que aquestos.

DELS SECRETS DE LES ABELLES.

Abelles.

En aquesta introducció a les abelles, l'autor explica que aquests animallets i els seus productes venen a ser un "luxe" dins la casa pairal i un dels productes de l'alimentació més gratificants que pot tenir una família de camp: "... *puch afirmar que lo nodriment mes fructificant per la casa del Pare de familia, es aquell de les Abelles.*". Alhora, cita les qualitats de la cera i de la mèl.

Tanmateix cita breument les condicions que aquests insectes exigeixen, com són ara, haber de posar-les juntes, mantenir-les, alimentar-les, protegir-les, netejar-les i tot una sèrie de tasques que comentarem detenidament més endavant.

Siti de les abelles.

Explica com el "*Pare de familia*" ha de buscar a consciència un lloc adient per a la col·locació del eixam d'abelles amb els seus ruscs.

"Lo Pare de familia pera nodrir les sues Abelles, fara electio de vn lloch en lo hort ben a proposit, y quiet en la fondaria de algun vall, y a reces del vent de la Tremontana, si es possible, porque mes facilmente pogan volar en alt a cercar llur pastura, y quant seran carregades puguem mes facilmente tornar a baix ab lo pes."

Aquest lloc s'haurà de situar dins o a prop d'un lloc on hi hagi presència abundant de flors adequades per a la producció de mel i també haurà de ser una vall o un lloc on hi hagi una depressió ampla del terreny. Això té tres finalitats, una és que les abelles estiguin a prop de les flors, la segona és que els ruscs estiguin a resguard de les codicions

climàtiques com ara el vent de Tremontana, i la tercera és que les abelles, carregades amb els productes que han recollit de les flors, els hi costi menys treball arribar fins al rusc.

També comenta que en aquest lloc privilegiat, haurà de tocar el Sol durant mig dia per tal de que no hi fagi ni fred ni calor.

Les herbes que fan bona mel.

La mel és un producte que varia molt les seves característiques organolèptiques. Aquestes variacions són degudes a la presència de polens de diferents plantes a la seva composició. Segons el polen d'aquestes herbes, la mel pot agafar sabors molt gratificants però també pot presentar sabors amargants i desagradables pel nostre paladar.

Aquest llibre indica al pagès quines herbes són les apropiades per que les abelles les utilitzin per fer mel, aquestes son: “...*Frigola, Orenja, Satureja, Elra, Serpillo, Romani, Salvia, Clauells, Lliri blau, Violes, Lliri blanc, Lliri vermell, Gelosias, Alfabegas, Safra, y altres herbes y flos oloroses...*”

A més, també hi ha una sèrie d'arbres, els quals contribueixen també a que la mel tingui un gust i olor agradable. Aquests arbres són per exemple el Xiprer, Taronger, Palmeres, Pins i Llentrisca.

Les herbes que augmenta la cera.

Així com n'hi ha herbes per millorar les qualitats organolèptiques de la mel, també n'hi ha per augmentar la producció de cera als ruscs. Les principals són arbres fruiters, com l'Atmetller, Preseguer, Pomer, Perer i Cirerer, i plantes de l'hort com el Rabe, Endivia, Dormidores i Pastanaga.

La ginesta no es bona per fer mel.

Les plantes que, havent estat “visitades” per les abelles i posteriorment incloses en la mel, proporcionen característiques negatives a la mel, són la Ginesta i el Boix. Aquestes dues plantes presenten substàncies amargants. La Ginesta en concret presenta l'alcaloid esparteïna. Per altra banda, el boix també presenta a la seva composició una sèrie de tanins entre els quals trobem la buxina, parabuxina, la buxidina, la parabuxidina i la buxinamina. Totes aquestes substàncies conferiran a la mel un sabor molt amarg, cosa que farà no profitosa la seva consumició.

Altra sèrie de plantes que no convenen a les abelles són l'Hom i la Lleteresa. Aquestes dues plantes provoquen a les abelles un síndrome que el denomina “...lo fluix del cos...”, aparentment una diarrea, deguda a que totes dues són plantes caracteritzades pels seus efectes purgants.

Males olors son dañoses a les Abelles.

L'escriptor d'aquesta obra també recomana que la situació dels ruscs han d'ésser lluny de qualsevol lloc que presenti males olors. Per tant, s'hauran d'evitar zones amb presència de femps, basses d'aigua estancada, zones enfangades... Al contrari, s'haurà d'intentar que les abelles tinguin a prop aigua corrent com ara riarols nets, alguna font... i en aquests llocs, recomana aquest escrit, s'haurà de col·locar algun arbre, arbust o branques d'arbre per tal que les abelles puguin reposar a prop de l'aigua clara.

DE LA FORMA, Y CITVACIO DE LES Ca•es de les Abelles.

Cases de les Abelles.

Les cases de les abelles, és a dir, els ruscs, han de tenir una arquitectura i disposicions adequades. El rusc, arquitectònicament ha de ser ample per la base i ha d'anar fent-se més estret fins acabar en una punta que serà la part més alta de la estructura. Haurà de tenir dos pams d'amplada i quatre d'altura. Haurà de ser feta de escorça d'arbre, i es recomana que sigui escorça de Salç. Aquesta casa d'abelles haurà de ser reforçada per diferents capes de calç barrejada amb fempta de bou per tal de que duri més en el temps.

Les cases s'hauran de posar a sobre d'un pedestal de tres pams d'altura aproximadament i tres pams de amplada. L'objectiu de que estigui a una certa altura és que els depredadors potencials de les abelles, com són les serps i els lluerts, no puguin accedir-hi tant fàcilment.

Altre detall és el forat d'entrada. Aquest haurà de ser molt petit, que només pugui passar una abella. Amb això el que aconseguen era que no entressin sargantanes, ni vespes i que tampoc ho faci el fred en gran mesura, ja que les abelles suporten millor el calor que el fred tal com queda reflectit en els dos paràgrafs següents.

“...la calor nols es tan danyosa, com lo fret, per aço es necessari que les cases de les Abelles sien posades a reparo de la Tremontana, y axi les posareu contra alguna paret, o en baxura, o montanya a carà de mig jorn, y de hiuern estiguen a cara de Sol hixent: Perque les Abelles al mati en exir senten la calor del Sol...”

“... perquè lo fret les fa tornar graues y ruynes. Perçò lo forat de les llurs cases per hont entren y hixen, ha de ser molt petit: Perque noy entre lo fret, que basta que vna abella sola hi puga passar...”

La entrada del rusc haurà de tenir el forat exterior més abaix que el forat interior per tal que quan plogui no entri aigua ni vent cap en dins. Per protegir les abelles de la pluja, el calor i el vent, s’haurà d’intentar posar a sobre del rusc, unes teules o lloses.

Una altra mesura contra els depredadors és que no només hagi una entrada sino que n’hi hagi més d’una allunyades entre elles, per que en cas que un depredador es quedi esperant en una sortida i es vagi menjant les abelles, aquestes puguin sortir per altres forats.

Tanmateix hi ha una sèrie d’indicacions pel que no s’ha de utilitzar ni fer en la construcció d’una casa d’abelles. La primera és que un rusc no haurà d’estar construït ni per palla ni per fusta. El motiu és que la palla és fàcil que arribi a cremar-se i que la fusta, a més de poder cremar-se, és molt difícil de moure de lloc en cas que així ho decidim. La segona és que mai s’hauran d’utilitzar ruscs fets de terra cuita ja que a l’hivern són molt freds i a l’estiu acumulen massa calor, fets que produeixen la mort de les abelles.

COM DEHVEN ESSER LES ABELLES.

Com han de esser les Abelles.

Es recomana que si el pagés volgués agafar les abelles de qualsevol bosc, en comptes de comprarles, s’haurà de fixar que aquestes abelles presentin una sèrie de característiques indicadores de “qualitat”.

Les bones abelles són “...*petites, llarguetes, no peloses, netes, dorades, relluents y sintallants com or; mosquejades desobre; dolces, y placeuols...*”.

En cas que presentes totes aquestes característiques menys la de ser plàcida, també es consideren abelles bones ja que la ferocitat de les abelles és fàcil d’arreglar, i és anant sovint a visitar-les per tal que s’acostumin a la presència del cuidador.

Aduertiments en lo comprar exams.

A l’hora de decidir-se a comprar un eixam d’abelles, el comprador haurà de mirar, avans de fixar el preu, dins el rusc. Per tal de calificar-lo com a bon eixam, el rusc haurà d’estar ben poblat i en el cas de no poder obrir el rusc, s’escoltarà el rumor provocat per les abelles dins. L’autor planteja, inclús, el cas en que totes les abelles estiguin quietes dins la casa; en aquest cas, per valorar quantes abelles n’hi ha, s’haurà de bufar per un forat d’entrada i les abelles començaran a volar i fer soroll.

També s’haurà d’intentar comprar els eixams que siguin de procedència lo més propera a la masia on s’instal·laran, el motiu el descriu l’autor: “... *comprar de les mes vehines a vostra casa, si es possible per la mudança del ayre...*”.

En el cas que el “Pare de Família” es decideixi per comprar un eixam que sigui de unes terres llunyanes s’haurà de realitzar una sèrie d’acondicionaments a les abelles.

La millor època per fer la mudança de les abelles és a la Primavera, sent la pitjor l’Hivern. Per tal que les abelles no s’estressessin, l’autor recomanava fer el trasllat durant la nit, deixant tot el dia vinent reposar (amb les sortides tancades) les abelles dins el rusc, fins a la matinada següent. Altre mètode complementari que s’utilitzava per tal de tranquilitzar les abelles era el de posar unes gotes de licor dolç dins el rusc, a més, diu que també es podran nodrir d’aquest licor.

Com se poden conèixer les Abelles en los bochs.

Per buscar on s'amaguen les abelles en un bosc s'ha de buscar llocs on hi hagi molta aigua clara i herbes altes. En aquests llocs, les abelles van a reposar i beure-hi aigua.

Després haurem de seguir-les fins on s'amaguen.

Una vegada se sap on són, es procedirà a refregar un producte a base de Torongina (*Melissa officinalis*, planta herbàcea que despren una forta olor a llimona) i Farigola per totes les parts de la casa que haguem construït per a les abelles. Després d'això s'haurà de netejar la casa i "s'untarà" una mica de mel per tot el rusc. Es deixarà a prop de la font d'aigua on s'havien localitzat en un inici les abelles, i quan el rusc estigui ple s'enduran a casa. Aquest era el modo d'ajuntar eixams d'abelles.

Vergili.

Al segle XVI, encara no es coneixien ben bé els cicles reproductius dels animals, no se sabia ben bé d'on sortien la reproducció, és a dir, la vida. La ciència era molt empírica, ¿encara romanien les teories de la generació espontània?. Tot això conduïa a mètodes, receptes pràctiques per fer "crear" en aquest cas abelles. S'ha de dir que per una part, aquestes "tècniques de producció" son totalment infundades científicament, però també s'ha de dir que funcionaven per altres causes que obiament no eren les que es pensaven. En referència a això trobem aquest paràgraf:

“ Tractare lo modo com se poden engendrar las Abelles, en llur semblant, com veyem dels altres animals, que es per la putrefactio, com ho escriu Virgili. Perso si en lo siti de la casa de la Agricultura sera acomodada de las herbas, y arbres aptes de la cria de les Abelles, com dalt ses dit, tindreu vn nou modo de fer naxer tres cents

axams poch mes, o menos bons, y aptes per fer mel, y sera com los demes ab la forma seguent.”.

Lo modo de ferne naxer tres cents axams poch mes o menos en una cambra a la casade la campanya.

El procés es descriu de la següent manera. Primer, el lloc on es vol fer “crear” les abelles será una cambra de la casa pairal. Aquesta habitació ha de ser quadrada i amb un bon sistema de aï llament, és a dir, una bona porta, bones finestres... que tanquin bé. A les parets d’aquesta cambra, es col·locaran tres centes estaques de fusta separades entre elles uns dos pams.

A primers de Març, s’agafarà un vedell mascle viu d’uns sis mesos d’edat. Es portarà a la cambra que hem preparat. Se li lligaran les potes i es posarà pega a tots els forats corporals (narines, anus, ulls, boca...). Una vegada preparat el vedell, se li començarà a donar cops amb una bastó de fusta fins a matar-lo i assegurar-se de que no queda cap os que no estigui trencat.

Fins ara, tot sembla un ritual satànic però al final del procés i del raonament que es dóna, s’arriba a mig entendre perquè ho feien així.

Posteriorment, es tanquen molt bé totes les finestres i la porta de la habitació, per que sigui més segur el seu aï llament, totes les juntes de les finestres, seran tapades per guix. Amb això es buscava que no entrés aire.

Es deixarà tot això tres setmanes. Al cap de tres setmanes, s’obriran les finestres durant tres hores. S’haurà, però, de girar el vedell de tal manera que la part que tocava terra ara estigui a la part dorsal. Al cap de les tres hores, es tornarà a tancar les finestres amb guix i la porta ben closa.

Es tornarà a deixar tres setmanes en aquest estat. Complert aquest temps, es començarà a sentir una remor que serà deguda a les abelles.

A l'obrir la porta de la habitació es trobarà que en les tres centes estaques que s'havien clavats, hi ha "crescut" eixams d'abelles. L'explicació d'aquest fenomen de "creació d'abelles", es raona en aquell temps de la següent manera:

"...sentireu dins la gran remor, que les Abelles faran, que seran criades, de la putrefaccio del dit vedell, y le mares del molls dels ossos, y se seran posats los Exams, com vns rayms penjats, en les estaques conduydes per les parets de la cambra, no si trobara sino los ossos esquifits, y los pegats sens pel ni carn, que axi dela creacio, com del que ellas hauran menjat apres de ser criades noy resta cosa."

En definitiva, que les abelles creixeran a partir de la putrefacció de la carn i les abelles reina creixeran del moll dels ossos.

Després de veure tot el procés, podem donar una sèrie de explicacions sobre el "protocol" que s'ha de seguir per "crearles".

Primer, ara s'enten perquè es matava el vedell a cops de pal fins a trencar tots els ossos, i és per que es creia que les abelles mare (les reines) creixien a partir del moll de l'os.

La causa de que aquesta tècnica funcionés, no és per que les abelles creïessin de la carn i apareguessin per art de màgia, sino per que quan es deixava les finestres obertes durant tres hores, l'estat de putrefacció en que es trobava el vedell, atreïa les abelles i aquestes entraven. Quan es tornava a tancar l'habitació, les abelles que habien quedat dins, no els hi quedava més remei que alimentar-se de la massa de carn en descomposició que hi havia allà i començaven a fer cera i mel a les estaques de les parets.

En aquest llibre també es recomana que a aquestes “abelles noves”, se’ls hi haurà de preparar una rusc per a les abelles de cada estaca. Aquests ruscs, com ja s’havia comentat anteriorment, s’haurà de “untar” amb suc de llimona, Frigola... per tal que les abelles entrin i es “sentin bé”. També s’haurà de sembrar blat negre a prop on s’instal·li la casa d’abelles perquè aquest blat floreix i grana diverses vegades en una estació i així, les abelles faran molts viatges i tindran un bon recurs per reforçar les seves bresques.

A més, es recomana no treure la mel ni les bresques (cera) el primer any perquè es considera que són abelles joves i més “dèbils” i així podran més fàcilment passar l’hivern.

Com se han de governar les abelles domesticas.

Les abelles han de rebre un tracte i maneig especial, per tant, a la Casa Pairal, haurà d’haver un home només dedicat a la producció apícola.

“...un home que les govern ab cuidado y diligencia, millor del que los altres Pastors governan los altres animals: Porque axi com la Abella es la mes sauia, y mes industriosa de tots los altres animals, tenint vna prudencia que se acostà à la inteligencia humana, axi requeran de esser ab major cuydado tractades, y gobernades.”

L’encarregat d’aquesta tasca ha de ser llavors, un home sincer, net i que no sigui negligent, ja que, segons el text, les abelles no els hi agrada ser governades bruscament ni falsament. Aquest cuidador haurà d’acoplarse el màxim al amanager de viure de les abelles i n’haurà de conèixer els seus costums i gustos.

És interessant com descriu les abelles, reflexe clar de com les veien en aquell temps. Primer, tenen un Rey, masculí, el qual és el centre de totes les vides de les altres abelles, cuidant-lo quan és malalt, donant-li de menjar...

És curiós i bonic a la vegada el paràgraf que descriu com són les abelles de treballadores i diligents, i que a continuació s'exposa:

“Ninguna de les viues està ociosa, quiscuna se ocupa en algun treball, les vnes porten flor y fulles oloroses, les altres fan la mel, altres se ocupen en alguna altra obra, y son tant diligentes en lo llur treball, que no poden tollerar en llur compañía, ninguna que no treball: Elles auorreixen, sobre totes les coses les dolentes olors, ni volen may carn, ni greix, sino que se accontenten, solament de les fulles, y flors que tenen such odorifero.”

Lo govern de les Abelles tot lany.

Les tasques que haurà de desenvolupar el cuidador són bàsicament, tenir cura del menjar de les abelles i controlar periòdicament els diferents ruscs que estan sota la seva responsabilitat. Aquesta segona tasca és molt important ja que sempre apareix algun problema entorn aquestes cases, el qual s'haurà de resoldre ràpidament, *“...perque noy ha temps del any, que à elles nols faltia alguna cosa, y si elles son ben governades, duran deu anys...”*.

Així doncs, hi ha una sèrie de coses que s'han de fer com ara netejar les cases per dins treient tota la brutícia que es pugui trobar. Això es farà cap al mes de Març. Després d'haver netejat bé el rusc per dins, s'haurà de perfumar per que les abelles, com sempre, es trobin a gust dins.

Les Abelles volen que lo qui les governa sia cast, sobrio, y polit.

“...que manejareu les cases de les Abelles tindreu cuydado q aquell dia no hajau tocada dona, y moderat de beure vi, y que no vos hi acosteu que primer no vos siau rentat, y netejat, axi mateix que se abstinga de tot menjar agre, com tambe de totes les saladures, Salmorra, y de totes coses que espiran à All, Cebes, y altres semblants.”

Com es pot apreciar, es tenia en ment que les abelles eren sers molt susceptibles de ser maltractats, de ser manejats per un cuidador que no es cuidés ell mateix. I havent males pràctiques amb elles, deixaven immediatament de fer mel a gust i treballaven pitjor, és per això que els dies de treball directe amb els ruscs, hom havia de curar-se de no menjar especias o molt condimentoses, pràctica que, avui en dia, no té cap tipus de lògica científica; excepte el fet que les abelles s’alteren en presència d’olors àgries i fortes a l’ambient.

Cap al Març, le abelles, a més, comencen a multiplicar-se fent eixams nous. Aquestes abelles joves, intentaran fugir del rusc amb el seu propi “rei” (reina al nostre segle). Per tal que no fugin, el procediment indicat al segle XVI era el de tallar o arrencar les ales a la reina. També pot passar que els dos o més grups d’abelles dins els rusc es divideixin degut a que donen suport a reines determinades i comencin en que en aquest llibre s’anomena “guerra”.

Si volem evitar aquesta “guerra entre reis” (més típic dels homes en aquell segle, que de membres de la natura), el que haurem de fer és localitzar les abelles agrupades en torn a la seva reina , buscar-la i matar-la (s’intentarà, aconsella l’autor, matar la que congregui a més abelles, ja que és aquesta la culpable de la revolta).

Batalla de Exams.

Ja se sabia que freqüentment les abelles “entraven en guerra” i que la solució per tal que els dos eixams estiguessin ben avinguts era la de matar una de les reines. Existia, però, la possibilitat de intentar amansir-les espolvorejant vi dolç o vi amb mel. Això es creia que les tranquilitzava.

Per conèixer lo llur Rey.

Les característiques que diferencien la abella reina de les obreres estan clarament descrites en aquestes línies:

“...Poreu conèixer lo Rey de las altras, porque son vn poch mes grossos, y mes llarchs ab les cames mes dretas, las alas menors de bell color net y polit, sense pel y fiblo.”

Els experts en “apicultura” d’aquest temps reconeixien que existia la possibilitat de que trobar una reina amb un pel a la part ventral més gros del normal que semblava l’agulló pero que no ho era. També es podria trobar una reina d’un color molt fosc i amb molt de “pèl”. En aquests dos casos, l’opció era matar la reina de seguida ja que *eren “...los pijors, (deueulos matar), porque noy haja guerra ab los nous Exams.”*

Lo vntar de les casetes.

Així, tot es resumia en lo següent: quan es volia canviar unes abelles de casa, aquesta havia de ver untada amb un suc fet per llimona, mel i Farigola entre altres. Després, per juntar dos eixams o evitar que un fugís de un rusc, havia que matar la reina d’un d’ells. Per exemple, després del’Hivern, moltes abelles havien mort pel fred, de velles i potser de gana. Per recuperar “l’estat de salut” de l’eixam, el que es

solia fer era canviar de caseta, fregar-la amb l'unguent de rutina i posar un eixam nou (d'abelles joves) previament mort la seva reina.

A l'estiu, la neteja de les cases s'haurà de fer de deu en deu dies. El procediment serà el mateix però s'aprofitarà per refrescar el rusc per dintre mullant les parets amb una mica d'aigua fresca.

A la tardor, el dia escollit per netejar serà el dia que ens sembli més calent i assoleït.

L'hivern és l'estació de l'any clau per a la supervivència de l'eixam. Ja s'ha comentat que les abelles suporten més bé la calor que el fred. Són llavor aquests mesos els que més s'haurà d'esforçar el cuidador ja que si les abelles patien massa les condicions desfavorables de dita estació, podien haber moltíssimes baixes dins l'eixam. En aquella època es recomanava una sèrie de coses:

Primer, era realitzar una sèrie de mesures contra el fred. Aquestes mesures es basaven òbviament en molestarles lo menys possible: no obrir el rusc, no remenarlo, cobrir-lo amb branques, canyes, palla, etc per tal de guarir-lo una mica més del fred. S'havia de recobrir el rusc amb fangi femtes, amb la qual cosa es creava una capa aïllant del fred. S'havia però d'anar en compte de deixar un forat per que entres aire i no s'ofeguessin, el forat d'entrada i sortida del rusc.

“... no conue tocarles, ni obrirles, sino tenirles tancades per tot lo entorn, ab fanch y fempta de bou mesclat tot junt y no deixarhi sino lo foradet, de la entrada y exida, encara que la casa estiga en cubert, conue axi mateix cobrirles de canyes, y fulles tant quant serà possible, per defensarles del fret, y vent...”

Una vegada aïllades de l'exterior, el que interesava era que no es morissin de gana. Per evitar això, a més de no treure mel ni cera a l'hivern, fet que ja hem

comentat avans, es recomanava posar una mica de licor dolç dins el rusc, cosa que sembla ser que a les abelles els hi agradava (o agrada). A més es solia posar una certa quantitat de fruits secs, normalment figues i panses seques ruixades per vi cuï t. Amb això es pretenia que les abelles s'alimentessin d'aquests productes durant l'hivern i poguessin arribar sense cap tipus de problema a la anyorada primavera.

“... y dintre deixar liquor, que sia agradable à les Abelles, conue mullar llana pura, y neta de algun licor dols, sobre la qual les Abelles xuclaran lo dit liquor, y perque no patescan fam de hiuern, o que ellas nos menjen la mel, sera bo donarlos en la entrada de la caseta, en vn vas figas secas picades y destrempades ab aygua, o ab vi cuyt, y tambe panses picades y ruixades, o destrempades ab aygua, o ab vi cuyt, ho per lo foradet de la caseta, llansarlos alguna liquor dolsa dintre ab vna xaringa, per sustentarles en la carestia, y pobreza del temps, fins a la primauera.”

Malalties de les Abelles y llur curacio de pesta.

Les dues malalties més comunes en les abelles en aquell temps (i aparentment les dues més comunes a tots els animals) eren “...la pesta...” i “...lo flux del cos...”. Al segle XVI, el terme pesta, com a malaltia, es referia a tota aquella que tenia presentació del que avui en dia coneixeríem com epidemia, és a dir, que afectava a molts animals en poc espai de temps. A més solia tenir presentació a nivell de tot el cos. “Lo flux del cos” és evident que era un síndrome diarreic que patien les abelles. Totes dues malalties eren freqüents a l'inici de la primavera.

La pesta tenia fàcil solució, aparentment, i era la de emportar-se lluny de la zona afectada, els ruscs sans. La diarrea era deguda a que les abelles anaven amb

excesiva freqüència a les flors de Lleteresa i de l'Om. Com ja hem comentat avans, aquestes dues plantes contenen a la seva llista de qualitats, la de ser purgants.

Per solucionar aquest problema existia un compost que es donava de menjar a les abelles. Aquest compost estava fet de escorça o grans de Magranes picades, es “pasava” per estamenya (una mena de sedàs per filtrarlo), i es barrejava amb mel i ruixat de vi de qualitat.

A més de aquestes dues “enfermetats”, es considerava que les abelles eren massa treballadores i que moltes vegades, de tant treballar no feien bé la seva tasca de reproduir-se i criar noves abelles joves.

“Les Abelles son algunes vegades malaltes, quant alguns anys hi ha continuament copia de flor: Les Abelles entenen mes en fer mel q en criar, y ne moren moltes per lo massa treball, y pateixen totes aquelles que resten, per no ser refrescades y poblades de jouens.”

Així, en anys en que hi havia un excés de plantes en flor i que duraven en el temps, es creia que les abelles de tant treball que tenien, no creaven noves abelles (que eren el seu reforç ja que eren més joves) i llavors eren cada vegada un eixam més vell i menys treballador. Es procedia, llavors, en aquestes èpoques tan florides, a tancar els forats del rusc cada tres dies. En aquesta situació, les abelles es dedicaven a “fer” abelles noves.

“Quant los prats y camps la primavera son carregats de flors, serà bo de tres en tres dies tapar los forats de la entrada y exida, que sols reste vn petit espirall, sols les Abelles no pugan exir, porque se detingan de fer mel, y quant veuran no podran humplir tota la cera de mel, se posaran à fer Abelles jouens.”

Això no es que tingui una base molt sòlida als nostres dies ja que se sap que l'abella que posca els ous és la reina i les altres són purament obreres. En aquell temps es tenia una visió diferent que era que “el Rei” era qui ordenava a les abelles qué fer i vivia d'elles. Les abelles en canvi, habien de treballar, fer mel i cera i, a més, reproduï rse.

Contra las Arnas.

Una altra malaltia freqüent era la sarna. Avui en dia, encara existeix una malaltia que afecta a les abelles deguda al parasitisme de *Barroa jackobsoni*, àcar paràsit. Malauradament no hi ha dades suficients que aquesta anomenada “arna” sigui la mateixa d'avui en dia. Aquesta es pensava que era causada per la brutícia que acumulava el rusc. Per eliminar-la, s'havia de fer un perfum de rames de Magraner i Figuera salvatge, i “perfumar-les” amb aquest.

Contra les vespas.

Un dels enemics més difícils de combatre eren les vespes. Aquestes es ficaven dins els ruscs i mataven les abelles. Per evitar-ho el que es feia era disposar un vas fondo i estret amb un ciri encés dins. Aquest artilugi es feia servir cap allà al vespre. Les vespes s'apropaven a la llum i es cremaven amb la flama de tal manera que morien cremades o bé quedaven lo suficientment ferides com per no volar molt bé i no poder així desplaçar-se amb comoditat.

Contra los bugots.

Els bugots formen part del eixam. Són d'aparença igual a les abelles però no tenen agulló i per tant es poden "remenar" sense cap temor a ser picats. La funció seva dins l'eixam és tenir cura de les larves d'abella que s'estan criant. La seva funció és important però en aquell temps, no se les veia com molt treballadores en tant que no produïen mel però sí que en menjaven. En hivern era una pràctica habitual el matar uns quants bugots per tal que no acabessin amb totes les reserves d'aliment.

De la mateixa manera, a la primavera o estiu, quan es veia que havia masses bugots, hi havia una tècnica per reduir el seu nombre. Aquesta tècnica consistia en posar un recipient ple d'aigua prop del rusc. Els bugots, que havien estat menjant mel, tenien molta sed i anirien a veure aigua, ofegant-se en el recipient, adequat ja perquè els insectes caiguessin dins, o bé el cuidador esperarà a que s'apropin per a matar-los ell mateix (sense por a ser picats que no tenen "fibla").

Recullida de la mel.

El temps de recollida de la mel era al principi i al final de la Primavera i al principi de la Tardor. Mai recollien la mel a l'hivern pel motiu ja esmentat de que havien d'alimentar-se de aquesta i dels altres aliments que els hi posaven.

Coneixer lo temps de traure la mel.

Si es treia la mel avans de temps, és a dir, avans de que el ruscs estigués a la seva màxima capacitat, els pagesos observaven que la producció de mel del rusc, disminuïa. Això ho atribuïen en a que les abelles s'enfadaven i deixaven de treballar degut a la set que tenien.

Els cuidadors sabien quan era el moment just per treure la mel. Aquest moment es sabia per que les abelles no bugonen fortament sino que ho fan d'una manera especial, s'ecoltava un brunzit que en aquells temps el qualificaven com "*plasent*".

Sigui el dia que sigui, recomanaven fer-ho al matí ja que no consideraven adequat molestar-les a mig dia, amb el màxim calor.

S'utilitzaven diversos utensilis per treure les bresques. Normalment era una serra per serrar les bresques, i un "*cultell*" que s'utilitzava per ajudar-se a treure la bresca del rusc. Aquestes eines es solien netejar amb aigua sovintment amb la finalitat de que no s'enganxés la cera en el procés.

La quantitat de les bresques que se han de traure dels buchs.

Respecte a la quantitat de mel que s'havia de treure a l'hora de buidar els ruscs, no hi havia dubtes:

"No conue del tot buydar lo buch, ni pendre tot lo fruyt, antes conue dexarni la desena part, o com altres diuhen, la quinta part, tant en la primavera, com en lo estiu, y de hiuern les dos parts, y pendren la tercera part solament, porque de aquesta manera ellas no sen anugen, y tindran que menjar abundantment..."

Les coses de que sels ha de fer perfum, u vntarse per no ser picat.

Igual que es fa ara, la persona que va treure mel utilitza l'eina del fum per tranquilitzar les abelles i no ser picat per aquestes. Aquest fum serà el produït per la combustió de fempta de bou. Amb aquest bou, amés de crear desconcert entre les abelles, les farem sortir del ruscs, cosa que facilita el treball. Per no ser picats, preniem

una altra sèrie de mesures com ara fregar-se amb fum de malva selvàtica o amb el suc d'aquesta.

Una vegada tretes les bresques, les portaven directament al lloc destinat a procesar la mel, lloc que havia de tenir ben tancades les finestres i portes ja que sino, la mel atreia a totes les abelles dels voltants.

Per fer la mel i la cera.

El procés que seguien en l'elaboració de la mel s'havia de fer el mateix dia en que es recollia les bresques, mentre la mel encara estava "tebia". Primer posaven totes les bresques de mel una sobre l'altra dins un paner de vi, i sota d'aquest, col·locaven un recipient. Aquestes bresques havien d'haver estat netejades prèviament de restes d'abelles, d'abelles petites... Es deixava així el temps necessari per que tota la mel caigués i quedés recollida dins el recipient.

Posteriorment, quan ja no rajava mel de la panera, es posava el producte obtingut en altre recipient, aquest cop, de ceràmica, on remania un cert temps a foc lent fins que bull.

Aquesta mel obtinguda es considerava la mel bona.

Després, per aprofitar al màxim aquest dolç recurs, s'agafaven les bresques i "s'exprimien" per tal d'acabar de treure la mel que encara quedava dins i que la força de la gravetat no era suficient per treure-la. Aquesta mel, però, no era considerada de tan bona qualitat com la altra i ho demostrava que no les juntaven mai.

Un producte importantíssim derivat de l'apicultura era la cera. L'elaboració d'aquesta començava posteriorment a l'extracció de totes dues mels. Es procedia a rentar les restes de les bresques amb aigua. Es posava dins un recipient amb aigua i es

posava a calentar a foc lent fins que tota la massa era fosa. Una vegada fosa, es vertia a un vas amb aigua i allà es tornava a calentar fins a que es fonia un altre cop. Quan era fosa per segona vegada, es posava en aigua un altre cop però aquesta vegada de la forma que es desitjava que es quedés la cera, ja que era l'últim pas del procés.

Senyals de la bona mel.

Les característiques que qualificaven a una mel com de bona qualitat, es podien dividir en característiques físiques, de color i de sabor. Les característiques que havia de tenir el color de la mel *eren "...color rossa, pura, neta, y lluent en totes les parts..."* ,és a dir, de color ros, dorat, que sigui homogènea (no tingui impureses ni canvis de color) i que llueixi al contacte amb el sol.

Respecte a les característiques organolèptiques, calia que *fos "... bona olor (...), dolça, y detectable al gust, y que no retinga vn poch de acrimonia (...),sobre tot q no senta àfrigola excessiuament, encara q se q alguns la tenen en gran compte."* .

Estava clar que els gustos respecte a la mel en aquell segle, segueixen sent els mateixos d'avui en dia. Havia de tenir bona olor, ser dolça i que no tingués massa gust a farigola. Aquest detall, però, sembla ser molt subjectiu del escriptor o bé de la zona de Banyoles ja que apunta a aquest fet, que coneixia la preferència d'algunes persones a la presència de gust de farigola a la mel.

Les característiques físiques de una bona mel es mesuraven amb una sèrie de pautes. La mel havia de tenir una consistència entre líquida i espesa. Per observar aquesta característica s'agafava una mica de mel i s'alçava en alt. Al caure, aquesta mel havia de fer un fil prim continu, cosa que confirmava la textura correcta. Altra característica física que havia de tenir era que al caure, no fes molta espuma.

“... de vna consistencia mediocra entre liquit, y espes, y per lo restant axi be vnit ab ell mateix q alsantla en alt vaja seguint en forma de vna ralla dreta, fense interromprese, perq tal interrompiment demostra massa gran espesitut, o claresa, o mistura ygal en la mel q no es llarga de coure, y q cohent fasa poca escuma...”.

A més, es sabia per norma que la mel recollida a la Primavera o a l'Estiu era millor que la recollida al Hivern.

Mel blanca.

Existia una varietat de mel que l'anomenaven nel blanca. L'autor apunta que aquesta mel no ha de ser pitjor que la rossa. Aquesta mel blanca tenia el que avui anomenem denominació d'origen ja que era típica de Salfas, d'Opol i del País de Narbona, mel de la qual era considerada la millor de totes les existents.

La mel fresca es millor que la vella.

El text ho diu tot:

“Quant es mes fresca, es millor, al contrari del vi, q es mes estimat quant es vell...”

També diu que la mel més bona és la que jau al fons del recipient on s'enmagatzema la mel.

Virtuts de la mel.

Entre les virtuts més detacades de la mel a aquells temps, podem trobar la de allargar la vida a vells i als de complexió dèbil. Sobre aquesta qualitat posa un exemple curiós:

“...allarga la vida à la gent vella y als de coplexio freda, q sia axi se veu ab les Abelles q es petit animal debil, y viu fins a deu anys per nodrirse de mel...”

Altra funció de la mel ençà era la de fer desaparèixer les ferides, o llagues de la boca mitjançant gargarismes.

Si es separava l'aigua de la mel i es fregava en la pell, tenia la virtut de fer renaixer els pels caiguts a qualsevol part del cos.

Preparar diuerses maneres de mel.

La mel es preparava de firentes maneres entre les quals, les més típiques eren les der fer mel morada, rossa, mel de Romaní, de Murtra i de Buglosa.

Mel violat, Rosat, de Buglosa.

La recepta per fer aquests tres tipus de mel era la següent:

- una lliura (aproximadament 400 grams) de roses .
- deu lliures de mel blanca cuita (4000 g aprox).
- bullir-ho tot junt a foc lent.
- quan comenci a bullir, afegir 4 lliures mes de roses fresque però que encara estiguin verdas.
- deixar bullir fins que el suc que es veu s'evapori.
- quan estigui preparat, ficar-ho tot en un recipient i tancar-lo fins que sigui l'hora de consumir-lo.
- aquesta mel es considerava que quan més temps pasava, més bona era.

Altres receptes hi havia, però, per elaborar diferents mels. Una consistia en picar roses fresques en un morter. Afegir-hi mel, barrejar i deixar-ho al Sol durant 3 mesos. Passat aquest temps, es cola i es cou.

Una última recepta consistia en barrejar parts iguals de mel i d'infusió de roses fresques i coure-ho tot a foc lent. Quan més quantitat afegessin d'infusió de roses, més agradable a l'hora de prendre-s'ho, era però una valoració subjectiva.

Mel de Murtra.

La mel de Murtra era ben senzilla de fer. S'afegia una lliura de suc de Murtra i dos lliuras de mel i es deixava coure a foc lent.

Senyals de la bona cera y la manera de prepararla.

Consideraven com a bona cera la que era “...color molt groga, odorifera, grassa, lleugera, pura, ferma, be unida, neta y purificada de tota bruticia.” . No queden dubtes, doncs, de quines eren aquestes qualitats.

Cera negra, verda y vermella.

En aquest temps s'utilitzava, a part de la cera natural, una cera artificial. La elaboració d'aquesta cera artificial es basava en la matèria primera de la cera natural. Es fabricaven ceres artificial de diferents colors. Era fàcil de fer, en quant s'havia d'afegir només una substància “colorant” a la cera natural. Per fer la cera negra, s'afegia parer cremat (en pols), per fer la verda s'utilitzava un extracte de una substància verda que no explica com es fabricava, i per elaborar la vermella, bé s'afegia arrel de Anchusa

CONCLUSIONS

Una vegada hem pogut llegir el magnífic apartat dels “Secrets de les Abelles”, m’arriscaria a dir que les abelles eren els animals que portaven l’alegria a la vida dels pagesos.

La mel i la cera els podriem qualificar com a productes de “luxe”. Així com la resta de bestiar era el pilar de l’alimentació juntament amb l’agricultura, la mel era de les substàncies més cotitzades a la cuina degut a la gran varietat de productes “d’hosteleria” que es podien elaborar amb ella. Es podria dir que era la guinda que adornava la casa pairal.

Encara que la mel no era indispensable per a la vida, la producció d’aquesta estava subjecta a una dedicació exclusiva i constant.

Altre tema és la cera que també s’obtenia del rusc. Aquesta cera tenia molta importància ja que a falta d’electricitat era el que il·luminava les cases (encara que sovint tenien llumeners alimentats per greix d’animals). La cera, però, sempre era important, i segons quina, era molt valorada entre la gent adinerada o amb poder d’aquell segle. Així trobem que les grans esglésies demanaven cera blanca per donar llum i dedicar-les als seus sants. Per altra part, els nobles, no tenien pas llumeners a les seves mansions, sinó ciris fets de la cera dels ruscs del pagesos.

Sovint, aquests insectes eren vistos com a persones. Amb això ens referim a que moltes vegades els seus problemes de jerarquia eren interpretats i explicats com els problemes que els homes també tenien a aquell segle. Així trobem com les abelles tenien grans guerres pel poder d’un rei o un altre.

Així també llegim les explicacions de com patien les abelles. A elles, segons l'autor, no els agradaven certes flors, s'enfadaven si no eren tractades i alimentades correctament durant l'hivern... tenien sentiments i pensaven gairebé com les persones.

Aquesta imatge de les abelles va provocar que hi hagués cap a elles un gran respecte, fruit del qual podem veure el maneig a que estaven subjectes per part de l'encarregat. Les abelles eren vigilades cada dia, la seva casa era construïda amb un estudi previ increïble (construïda contra el fred, la calor i els depredadors), eren alimentades durant l'hivern, i els moments de treure-hi mel mai havien de perjudicar la vida de l'eixam.

Aquest tracte només el podien rebre animals que eren molt ben considerats i/o que produïssin un producte molt valios, com és el cas.

Avui en dia, no podem dir que hagi canviat molt l'apicultura, ja que les abelles necessiten seguir fent la mel dins un rusc. El que sí ha avançat ha estat el coneixement d'aquest animal, tant en la seva biologia com en les seves malalties. També s'han perfeccionat les tècniques de recollida de la mel i per suposat el tractament de la mel post-recollida. Encara, però, és freqüent trobar ruscs "particulars" als camps catalans que responen a la voluntat d'un pagès o afició d'un particular que, com a "hobby", segueix mantenint el rusc i poder, com al segle XVII, seguir tastant un producte tan singular com és la mel.

SECRETS DE LES CVQUES DE FILAR SEDA y de la vtilitat que donen, ab llurs malalties y remeys.

Cofectio al Kermes.

Al segle on està situada esta obra, la seda era un dels productes tèxtils més valorats en quant donava prestigi a qui la vestia “...y honra y posa los homeus en gran pompa, aquells que se estimen, y glorien de anar ben vestits: Axi q veyem los Reys, Princeps, Nobles, y Gentils homens, y altres persones notables, anar vestits del treball de aquestos animallets.”.

La persona adient, en aquella època, per a la producció de les cuques de seda, era la dona. La “mare de familia” , en tant que era la persona que sempre estava a casa, tenia temps per cuidar-se’n d’aquests cucs, a més d’elaborar i procesar el producte derivat, la seda.

El procés de producció i procesament posterior de la seda, a més de tenir les seves utilitats tèxtils, també tenia altra utilitat, important a l’època, que era la de lluitar contra l’aburriment, la tristesa i la melancolia que sovint solia patir la dona pel fet d’estar sempre a casa.

“*Que no tant solament serveix la Seda per apareixer be los homens qe della van vestits, pero encara que es vn remey singular per confortar lo cor trist, y malalt, y per recrearlo enteniment trist, y malencolich, com pode coneixer per la cofectio noble y Real, anomenada per los Metges Alkermes...*”.

La paraula “kermes” també es referia a aquests cucs (**Kermes**: Fam. Quermésids. Gènere de homòpters que inclou una sèrie de cohinilles, que viuen a les branques de diferents arbres.).

Quines han de ser les instàncies pera tenir les cuques dela Seda.

Les cuques eren i segueixen sent uns animals delicats, els quals s’havien de produir en unes condicions determinades. No cal recordar que son animals que no son originaris de aquestes terres, i encara que ja fa molts segles que van ser introduïdes de l’Orient, no estan adaptades per a la vida en “llibertat” a les nostres latituds.

“... lo qui les governa ha de tenir gra compte en lo temps, porque estos animals son molt delicats en tot temps.”.

Així doncs, el que feien era disposar d’una cambra a la casa per a aquest animallets. El lloc adient era un lloc més aviat alt que no baix, que hi hagués aire fresc, sense corrents ni humitat, que estigui aprop de finestres per tal que les “toqui” el Sol tant al matí com al Vespre.

A més, les finestres hauran de tenir la possibilitat de tancar-se bé per quan hi ha pluja, vent o fred.

No es descuidaven dels depredadors, que al igual que passava amb les abelles, podien causar grans baixes dins aquests insectes. Per evitar la predació per part de rates, oronetes, lluerts i altra serie d’ocells, es cobrien les finestres amb reixes o rets.

Les cuques de seda so amigas de bons olors.

Per acollir les cuques, s'havia de disposar de pilars a la cambra desitjada, entre aquests pilars es posaven unes "traveseres" i a sobre d'aquestes es posaven una mena de safates. Aquestes safates o taules, avans de posar-hi cuques, el que feien era refregar-les amb vinagre i posteriorment amb herbes aromàtiques. A se sap que en aquell temps les herbes aromàtiques, el vinagre i el vi blanc eren substàncies quasipurificadores, curatives i no feien mai cap mal a qui les prenia. Així doncs, es solia fregar amb herbes aromàtiques ja que les cuques, segons ells, els hi agradava les bones olors. Fins feia poc temps, hi havia llocs al Sud de la Península Ibèrica on es produï en cucs de ferseda i una de les pràctiques habituals era la de afegir a les safates on estaven els cucs, herbes aromàtiques com ara romaní, romer...

Lo govern de les cuques de fer seda.

La dona que s'encarregui de les cuques de seda, havia de fixar-se molt en el creixement de les fulles de la morera, principal font d'aliment d'aquestes cuques. Així quan veia que en aquests arbres morers començaven a brotar les fulles, s'havia de donar presa a treure els ous de les cuques de seda que hauria d'haber guardat durant tot l'hivern.

En cas que veiés que els morers es retrasaven, faria abonar-los possant femtes a les arrels d'aquests arbres a la Lluna Nova de Març per tal que el arbre sortís aviat de la seva hibernació. Això no té cap mena de fonament científic ja que la lluna i les femtes no faran que els arbres rebrotin més aviat.

En el cas extrem de que quan ja no es pogués esperar més temps i neixessin els cucs sense que hi hagués morera per menjar, se'ls hi donarà altres plantes sent

conscients que no és el seu menjar i que en quant brotin els moreres se'ls hi donarà morera. Aquestes plantes substitutives eren om (fulles) i ortigues principalment.

Posar la llauor a couar.

Quan es decidia el moment de fer nèixer els cucs, el primer pas era el de posar a coure els ous (“la llauor”). Els ous no havien de tenir més d’un any, és a dir, havien de ser de la posta de la temporada pasada. S’havia, doncs, de posar a banyar en vi blanc (al foc) i els ous més bons eren els que s’enfonsaven i no els que flotaven a la superfície. Això és fàcil d’interpretar, ja que els que estaven a la superfície eren els que possiblement s’havien fet malbé durant l’hivern i s’havia evaporat assecat l’interior dels ous.

El moment en que s’havia de fer aquest procés estava assenyalat pels astres i els mesos. Així trobem aquest paràgraf:

“...lo temps de ferla couar es en lo mes de Abril, de quatre fins al deze dia de la Lluna noua, y no may en Lluna vella, porque à les hores fan la Seda en quatre vingudes, y los qui naixeran en Lluna creixent seran les botges mes grans, mes dures, y mes fines de pel, que no aquelles que seran produides en Lluna vella porque sempre son tostemp trencadises, y sens profit algu.”.

En fi, que el tenir cucs forts i bons o no tenir-los depenia totalment de la Lluna i els astres.

Lo modo de fer naixer la llauor.

Després d’haver-les posat en vi blanc al foc, les posaven al calor, a prop del foc. Després es posaven entre dos coixins de ploma per tal de que sentissin una mica de calor.

Altra manera de donar escalfor a les futures cuques era la següent (tècnica que podem assegurar que actualment està totalment erradicada del món civilitzat):

“...vn poch calents, o entre les Mamelles de les dones (ab que elles no tinguen de llur flor, si voleu la llauor sia naixent),...”

Així, en el moment en que eclosionin els ous, se’ls hi posaran fulles de morera juntament amb ells a les caixes per a dit fi. Com hem esmentat anteriorment, aquestes safates havien estat refregades amb herbes aromàtiques, algunes d’aquestes herbes no dites abans son el Donzell i l’Abrotano (o Broyda).

Lo modo de donar a menjar a les cuques de seda.

Als estadis primers de les cuques, es donarà de menjar dues vegades al dia. Al matí i a la tarda. Els hi donaven fulles de morera i s’anava augmentant la quantitat de fulles segons anaven creixent les cuques (lògic). Quan les cuques arribaven a la quarta muda, es pasava a donar menjar tres vegades al dia.

Quina te de esser la fulla.

Es recomanava donar de menjar poc a poc. Donar sempre les fulles més tendres de l’arbre per tal que les cuques puguin trencar-les amb la seva boca. A més, les fulles no havien d’estar marxites, ni humides, ni mullades ja que poden provocar la

mort de l'animal. L'aigua que necessiten les cuques de seda, l'aprofiten de les cèl·lules de la fulla de morera.

En quin temps se ha de collir la fulla.

En el cas que trobem les fulles humides o mullades, les haurem d'eixugar. Per tal de no trobar les fulles mullades, s'agafaven d'arbres que els hi donava tot el dia el Sol, i mai anar a collir-les a primera hora del matí sino quan el Sol ja ha passat el mig dia. Una pràctica comú també era la d'agafar fulles de les moreres velles.

Quan es recollien les fulles, no s'havien de manipular amb les mans ja que amb això es danyaven les fulles. Es pot veure, doncs, com es consideraven aquests animals de delicats, que fins i tot s'evitava manipular les fulles per tal de no fer-les malbé mínimament i, per tant, no ser menjades per les cuques de fer seda.

Un altre requisit indispensable per la cria de les cuques de seda és la neteja, condició indispensable, també, actualment. Les safates s'havien de netejar de totes les femtes de les cuques, una vegada cada tres dies. Quan es procedia a això, s'aprofitava per perfumar les caixes amb encens, alls, cebes, puerros, o llard fosa al foc. Aquest perfumat servia, segons la creència popular d'aquell temps, per alegrar la vida a les cuques, posar-les contentes, a més de donar-les força en cas que estiguessin malaltes.

Controlaven que totes les cuques haguessin “dormit” quatre vegades. La veritat és que no dormen. L'aparença de dormir la donen quan estan mudant, com molt bé ells apreciaven:

“...Aueu tambe de aduertir que ells dormen quatre vegades, principalment quant muden y se despullen la pell...”.

Si es veia que unes cuques no mudaven i només feien que menjar, s'havien d'apartar per tal d'obligar-les a fer-ho.

Senyals ab lo cap de quina color sera la seda.

Després d'haver mudat per quarta vegada, aproximadament tres després, les cuques començaven a treure una mica del fil que donara posteriorment. Per saber, però, quin color tindrà la seda, es fixaven en el cap de la cuca:

“Si tenen lo cap com si fos de color de argent, la seda serà blanca, si vn tant roset la seda serà roseta, si de color de or, la seda sera groga...”.

Tenien llavors, la capacitat de produir tres tipus de color de seda.

Llavors, en un moment donat, la cuca es separava a un racó de la caixa on pugui agafar bé la seva seda. El capoll trigarà en fer-se dos dies mes o menys. Abans que es possin a fer el capoll, s'havia de tenir en compte un detall de moltíssima importància. Aquest era posar diferents branquetes de diferents arbres o arbusts. Els més adients o freqüents eren la ginesta, mogererers, vinya, rams de roure, castanyer i altres. A més de l'importància del gènere de planta, tant o més era d'important el que fossin seques i gens d'humides, fet que perjudica molt a les cuques. Aquestes branquetes, al igual que avui en dia, tenen dues funcions: una és donar suport a la cuca per tal que s'aferra bé i pugui tenir estabilitat per fer el seu capoll i la segona és donar un cert olor a herbes aromàtiques a la seda del capoll.

En el procés de anar-se'n i fer el capoll, s'havia de vigilar que totes les cuques fossin a les branques i cap caigués a terra, que si es donés el cas, hauríem de recollir-la i posar-la a una branca un altre cop.

Una vegada fet el capoll, la cuca restarà mudant dins durant uns vint dies aproximadament.

Lo triar de les botjes per la seda.

La millor seda considerada era de color groc, la segona era la rosa i la tercera era la de color blanc.

Les bones botjes per llauor.

Els millors capolls eren els simples ja que pensaven que els dobles estaven dins

la femella i el mascle i que quan la femella sortís, després de posar ous, tornaria

amb el mascle. Així els millors eren els simples ja que es creia que la seda estava millor feta.

Quins cuchs son millors per auer bona llauor.

Quan es refereixen als cucs que surten del capoll, creiem que segueixen referint-se a les papallones ja que el cicle vital del cuc de seda així ho indica, i a més perquè les papallones pràcticament no volen per la qual cosa no sabem si en aquell temps els hi donava sensació de papallona.

Doncs bé, per tal de fer-los criar la descendència, els millors cucs eren els que eren més grossos i més ben alimentats, els quals, indubtablement, farien millor seda.

Senyals dels mascles y femelles.

Es considerava que era millor triar les femelles que els mascles. Els uns del altres, es diferenciaven per que les femelles eren més petites i dèbils que els mascles. (Avui en dia se sap que les femelles solen ser les que presenten tamany més gran que els mascles). Les femelles es posaran sobre un paper de color blanc i es deixaran fins que possin els ous.

Les malalties ab los remeys de les cuques de fer seda.

Les malalties que afecten a les cuques de fer seda són degudes sobretot a un mal maneig d'aquests animals. Com ja han estat esmentades anteriorment, les condicions en que han d'estar les cuques de seda son que no hi hagi humitat, aire fresc, calor (moderada), netedat i amb presència de menjar fresc.

“Aquestos animallets de cuques de fer seda son subjectes en algunes malalties, ço es quant la persona que les cria es negligenta en netejarles, o que lo vent fret de Aquilo, o el calor del Sol de mig dia, les haja molestades, o que hagen massa menjat, totes aquestes coses les enmalalteixen: Perço es menester tenirles ben netes, y tenir les finetres y forats ben tapats, porque los vents frets noy entren...”

Una de les coses que es solien posar dins la cambra on es criaven era un braser per tal de tenir una certa garantia de que no pasarien fred. A més, quan estaven malaltes es que es feia era afegir al braser herbes tals com ceba, encens, Malvesia o aiguardent porque es creia que el fum d'aquestes curaven les malalties de les cuques. En el cas que haguessin estat massa temps al Sol o que haguessin acumulat molta calor a la safata on estan, es solia ruixar-les amb una mica d'aigua per tal de refrescar-les lleugerament.

“... y tenirlos en llur estancia vn braser de brases de carbo ben enseces sense fum, y posar sobre les brases, Ensens, o seba tallada à rodellas, (perque elles amen tant aquest olor que aço les guareix) tambe los llançareu ruixant vn poch de Maluesia, o de Ayguardent: Si elles estaran molestades de la masa gran calor del Sol de mig dia, les haueu de ruixar ab vn poch de Ayguaros...”

Existia la possibilitat de que s’haguessin atipat massa de menjar, situació en que res millor que una bona dieta d’uns pocs dies per solucionar el problema.

“ Y si es que hajan menjat masa, les guarireu ab dieta, fentles estar tres, o quatre dias sense pastura.”

En cas que algunes presentessin alguna malaltia que semblés molt danyina o contagiada, o es veiés que hi ha supuracions al cos de les cuques, es recomanava apartar les afectades de les sanes.

“ Y si ni ha algunes que sien tocadés de vna color vermella, o rossa, y que tenen sobre lo ventre certa humor, que las banya, es menester traureles prest de la companya de las altrés, y apartarles fora.”

CONCLUSIONS

Les cases pairals sovint també criaven els cucs de fer seda sense propòsit de fer-ne molta. Aquests animallets, misteriosos a l'època, eren resultat de l'avorriment que podien tenir certes dones a l'estar lligades a les feines de la casa.

Aquestes dones, buscaven en aquests animals, omplir el temps que tenien buit i a més poder obtenir certa quantitat de seda que es podia vendre posteriorment al mercat o podien utilitzar-la per a confeccionar certes peces de roba, si la quantitat de seda era suficient, és clar.

La avantatge que tenia aquesta producció era que es podia realitzar dins de casa i no necessitava més feina que la d'anar a buscar fulles de morera i vigilar quan anaven a fer el capoll per tal de posar-hi branquetes d'herbes aromàtiques. Potser el treball més dur era quan havien d'escollir quins capolls es quedaven per fer criar (i així tenir ous de cucs per l'any vinent) i quines les "sacrificaven" i per aprofitar-ne la seda.

La producció, però, tenia els seus moments claus i perillosos, com per exemple, quan els cucs s'avançaven a néixer i les moreres no havien despuntat, situació que la dona havia de resoldre ràpidament amb l'aport d'altra fulla que no fos morera, sabent que no poden estar massa temps menjant d'això perquè no és el seu aliment... Tot això i altres situacions "d'estrés" demandaven una certa responsabilitat i saber fer.

El fruit d'aquesta producció era la seda, òbviament. Per tots és sabut, el valor que tenia la seda en aquest segle, i més entre la gent del camp, acostumada a vestir roba feta de llana. També hem de dir que la quantitat que es pogués aconseguir de

seda per una masia, possiblement no fos suficient per a l'elaboració pròpia de cap peça de roba, a més la tecnologia tèxtil i els diversos tractaments de la seda, no estaven a l'abast de la gent d'aquella època.

DISCVRS BREV DEL QUE LO PARE DE FAMILIA DE LA AGRICULTURA, Y CAFA RUFTICA, TE DE TENIR CONEIXENÇA, COM FON DELS MOUIMENTS DE LA LLUNA, Y DEL SOL, Y DE LES FACULTATS Y EFECTES DELLS EN LES COFES DELA AGRICULTURA, Y CAFA RUFTICA.

Sol y la lluna grans lluminars del mon.

L'autor dóna a entendre que, tot i que sembli lògic que la coneixença i observació dels moviments i efectes del Sol i la Lluna correspongui als astròlegs, el simple treballador també les ha de conèixer per treure el màxim profit de les seves terres i animals.

"... com la major part de las materias Rufticas, com fon animals, plantas, arbres, y herbes, preuenen de llur generacio, nodridura, creixêfa, y entera perfeccio, per la vital inſpiracio, accio, radiacio, y mouiment admirable deſtos dos principals lluminars del mon..."

De la lluna.

La Lluna, de entre la resta de planetes i estels, és la que està més a prop de les coses terrestres. La resplandor de la Lluna es deu al Sol, i dóna més o menys reflexions a la Terra segons estigui més o menys aprop d'ell.

Lo creixent y menguant de la lluna.

Quan es diu que la Lluna creix o minva, no és per que creixi i disminueixi, sinó que solament creix i disminueix en la claretat sobre la Terra. I aquesta resplandor, segons la Lluna creix o minva, farà que tingui més o menys força *"en nodrir els humors de les coses naturals"*, executant els seus efectes, *"... axi tant mes aqueſta claror va augmentant, axi la humor de lles cofes multiplica, y fe eſpargeix, per les parts exteriors, com tambe al*

contrari, tant quant mes ella defminueix, la humor natural fe retira, y eftreny de les parts interiors,..."

Per tot aquest raonament, es deia que la Lluna era la mare, nudridora, regidora i governadora de totes les humitats que són en les coses terrestres.

Lo temps de matar les besties de menjar.

El "Pare de Familia de la casa Rústica" havia d'estar avisat que no podia matar cap animal en temps de Lluna minvant, ni porcs, ni cabres, ni bous, ni vaques, ni altres bèsties de carn. Per que la carn morta, quan la Lluna està minvant, disminueix d'un dia per l'altre i cap més temps per coure-la. Enllaçant amb l'explicació que es dona en l'apartat anterior: pensaven que la carn després del sacrifici es tornava més dura i seca degut a que l'humor natural es retirava i s'estrenyia l'interior.

Lo temps de fer muntarles Eugaus y altres besties.

No era recomanable cubrir a les femelles en temps de Lluna minvant, perquè els pollins i altres cries eren més prims i dèbils, no creixien tant, i la seva carn no era tant bona quan es mataven.

Lo temps de pefcar los estanys, mar, y viuers.

No es pescava mai en els estanys, ni mars, en el minvant de la Lluna ja que els peixos, i altres animals aquàtics, principalment aquells que són vestits i coberts de grosses escates, es troben molt prims "..., y magres en llur fufancia...". Al contrari, quan la lluna creix "... es forta i plena..." els peixos són grossos, grassos i "plens".

Les besties subjectes al mal dels vlls.

El cavall i altres bèsties que pateixen malalties dels ulls, es trobaven millor quan la Lluna era minvant que quan era creient o plena.

Lo temps de fer volarlos aufells de prefa pera caçar.

El “Falconer” acostumava a triar el temps en que la Lluna era plena per a fer volar els ocells de presa per a caçar, perquè es pensava que els ocells eren més lleugers i tenien més força i vigor que en altra temps.

Lo temps de tofquirar les ouelles y moltons.

El temps d'esquilar les ouelles i els moltons era en temps de Lluna creixent, i concretament es recomanava esquilar al matí fins al mig dia, quan el sol va pujant, per que era quan la llana creixia més i es feia més llarga.

Lo temps de fer prouifio del greix y molls dels ofos.

Com ja s'ha comentat en altres capítols, era força interessant fer provisió de moll d'òs, de fel i de greixos animals perquè aquests tenien gran poder medicinal i de sustentació per a la família. Aquest aprovisionament s'havia de realitzar quan la Lluna era plena, i mai en altre temps.

Lo castrar los verros, vadells, y altres.

El temps de castrar els verros, vedells, toros, cabrits, i altres animals, era quan la Lluna anava minvant.

Lo temps de pofar los ous a couar.

Es recomanva posar a covar els ous de les gallines, i d'altres "*bcells volàtils*", en la Lluna nova, i principalment en el primer quart del creixent.

Lo temps de pofar la llauor de fer feda a naixer.

La "*grana de les cuques de feda*" s'havia de posar dos dies després que s'haguès girat per fer coincidir el seu neixement amb el creixent de la Lluna. D'aquesta manera els cucs i les botges eren més grosses i dures, i més fines de pèl que no pas aquelles produïdes en Lluna minvant que eren sempre més dèbils i sense cap profit.

Lo temps de plantar los arbres de fruyta.

Els fruiters s'empeltaven dos dies després que s'havia girat la Lluna, perquè convenia que el primer any tinguessin un bon creixement per ésser uns bons arbres fruiters.

Els plantaven el dia abans del "girat de la lluna" perquè quan més poca força tenien els arbres de fruita eran de més llarga durada i més fructificants. I si es volia que es fessin molt grans, calia plantar-los quatre dies després d'haver girat la lluna.

Lo temps pera tallar la fufta pera cremar, y la de obrar.

Si el que es volia era obtenir fusta per cremar al foc, aquesta s'havia de tallar després d'haver girat la lluna. Pel contrari, si el que es volia era fusta per a treballar i per a abastir la casa, era millor tallar-la de mig dia en endavant, quan el Sol va baixant.

Plantar les vinyes.

Les vinyes es plantaven en temps de Lluna creixent. També en aquests temps es podaven les vinyes magres i les que eren plantades en terres dolentes, en canvi, la resta eren podades en el minvant de la Lluna. Totes aquestes recomanacions es feien amb el convenciment de millorar la producció de raï m: "... *produyrâ mes rayms que no aquelles que feran podades en Lluna creixent, per lo que les amolleix, y las engreixa, que es caufa de abundancia de pampols y fulles...*"

La tasca de podar es realitzava cap al mes de març, en Lluna minvant, ja que la fusta "*fe restreny*" i dóna fruit en abundància.

Efporgar los arbres de fruyta.

Els fruiters s'esporgaven i netejaven al minvant de la Lluna, perquè es pensaven que així "carregaven més de fruita".

Cullir les fruytes de feruar.

Les pomes, peres, i altres fruites de "*feruar*" es collien en el minvant de la Lluna vella, en dia clar i sec.

Veremar les vinyes.

El temps de veremar era en el minvant de la Lluna. L'explicació era el convenciment de que sortien millors vins i que es conservaven més temps.

Regla general de les cofes de durada.

L'autor generalitza a totes aquelles coses que es volien conservar llarg temps, que s'havien de collir i portar a la casa en temps de Lluna minvant.

Sembrar, fegar, batre, y molre los blats y forments, llegums, y altres.

Se sembrava els blats i altres grans en Lluna creixent. I si segava, batia i molia el gra en Lluna minvant, i al fi de la Lluna. Es pensava que el pa s'aprofitava millor si es molia en Lluna creixent, i éssent nova.

Arrencar lo canem, lli, y llegums.

Es collia el cànem, lli, i les diferents llegums en el minvant de la Lluna, ja que es pensava que eren més fàcil de coure.

Sêbrar les herbes. Cullir les herbes. Cullir les fruytes de les herbes. Collir les cabeces de les rael de les herbes.

Quan les herbes eren sembrades en Lluna nova es collien quan la Lluna era *forta y ab major virtut*", i no quan va minvant.

En aquest mateix temps es collien els cogombres, carbasses, melons, albudeques, cigrons i totes les arrels que fan bulbs com els alls, els naps i els porros, els caps de lliri i de safrà i altres semblants. Per contra, les cebes es feien molt més grosses, fortes, agres i picants quan se sembraven i trasplantaven al minvant de la Lluna i sobre la la fi d'aquesta.

Dallar los prats. Femar les terres. Regar los prats.

Els prats per aliment dels animals es dallaven en Lluna nova.

Es “femava” i “engreixava” la terra en Lluna creixent ja que era el temps en que es donava menys força als fems per adobar la terra, i feia brotar millor a les sements i als arbres. Es regaven els prats en Lluna minvant.

De la influencia del Sol en les cofes Ruftiques.

El Sol era l'altre gran instrument de l'Univers, el qual feia la major part dels seus efectes durant el dia, així com la Lluna ho feia més per les nits.

El Sol donava a les "coses terrestres" certes facultats i virtuts, les quals eren produïdes per certs moviments d'aquest, en quatre estacions de l'any, és el temps en que el Sol "*fa fon difcurs enter*".

El treballador havia de conèixer i tenir sempre en compte les quatre estacions de l'any. La raó l'explica de la següent manera: "*... A fi que fegons lo mouiment, y virtut del Sol, en estes quatre fahons, ell tracte, maneje, y gouerne les cofes Ruftiques, conforme tinch dir particularment en lo primer capitol del llibre dels Fecrets de Agricultura, folio fete, en les cofes que te de fer lo treballador per quifcun mes del any.*"

SECRETS DE LES XINXES, PVCES, YLLADEGUES, MOSQUES; QUE PICAN,

PER LA POLICIA DE LA CAFA RUFTICA PER LA MARE DE FAMILIA.

Remeds per matar les xinxes.

En aquest apartat del llibre de Miquel Agustí descriu tot un seguit de fórmules per a matar les xinxes.

Les xinxes dels llits es mataven amb pega fosa barrejada amb suc de cogombres silvestres, impregnar tots els llocs de la cambra. El mateix es feia fregant amb una esponja impregnada de la barreja de ceba marina molt ben picada i vinagre molt fort.

Un altre remei amb el mateix efecte consistia en impregnar els llits i les parets amb la cocció de fulles de taronger i oli, o bé amb la fel de bou o de boc barrejat amb vinagre molt fort. Altres substàncies utilitzades per a matar les xinxes fregant-ne els llits i les parets, eren l'oli vell barrejat amb sofre picat, o bé l'aigua de la cocció del peix, o bé el solatge de l'oli cuit amb fel de bou i oli, o també amb el suc de fulles d'eura i de tàperes picades i barrejades amb oli.

També es mataven les xinxes si es fumava amb perfum d'oronetes, o bé amb el fum de l'herba assecada anomenada “*Efcolapêdra*” (*Herniaria cinerea*).

Una altre recepta per a matar les xinxes consistia en: coure en llexiu un manat de “Donzell” (Absinai o Absenta) i una onça (33 g.) de “*Elebor blanch*” (Hel.lèbor), fins que es consumien dos tercers parts del líquid; aquest s'aplicava untant els llits i les parets.

Si es lligaven els peus d'una llebra o d'un cèrvol als peus del llit, no deixaven néixer a les xinxes. A més, si posaven un got ple d'aigua freda sota del llit, aquest no

les deixava apropar-se mentre dormien. Aquest últim remei, Fra Miquel Agustí el recomana per quan calia dormir en hostals a l'estiu.

Per matar les puces.

Es mataven les puces si s'agafava "Baladre" i es picava molt bé, i aquest es depositava en un forat en la cambra on hi hagin puces, i llavors totes acudirán i el Baladre les matarà.

Tambè les matava el perfum de l'herba "Puliol" (o Poliol), tenint ben tancada la cambra. Feia el mateix efecte agafant sement de Mostassa i Baladre, fer-ho bullir tot junt amb aigua, i després llençar-lo per tota l'instància a on hi havien puces.

Si es feia un forat sota el llit i es posava sang de cabra, aviat s'ajuntaven allà totes les puces de la cambra i les que estaven a la roba i es podien matar més fàcilment.

Per matar les lladelles.

L'autor descriu dos mètodes per acabar amb les lladelles. El primer l'explica de la següent manera: "... les lladelles matareu prenent fis dines, o vn fou de vermello entir y lo efcalfareu molt groferament, y lo pofareu en vna efcalfeta fobre vn poch de foch, perfumant lo lloch de les lladelles per debaix la camifa, y en altres parts fols no fia als vlls, y es cofa molt neta y prouada..."

L'altre remei que proposa per a matar les lladelles consistia en untar les parets de la barreja feta a partir d'argent viu i greix dolç, o bé utilitzant el fum del "vermello", el mateix que abans hem comentat.

Per defenfarfe dels mofquits, e o rantells que pican.

Els mosquits no picaven si a l'hora d'anar al llit es fregaven la cara amb comí i vi blanc. I si fregaven les portes i les finestres amb aquests no entraven a la cambra.

Tampoc picaven si es posaven a prop un manat de cànem florit.

Si es volia que no entresin a la cambra, es prenia suc de ruda barrejat amb una mica d'aigua i es ruixava la cambra , portes i finestres. I si es prenien pels de cavall i els posaven estesos a prop de la porta i finestres de la cambra i per la sala, no entraven els mosquits.

Tampoc picaven els mosquits ni els rantells, si es rentaven la cara amb vinagre a l'hora d'anar al llit, o bé posant-se al cap i als peus una esponja xopada de vinagre.

SECRETS PER A PESCAR PEXOS.

Modo de pescar tota manera de peixos.

Explica que en aquesta època, a reflexe de la nostra, existien múltiples arts de pesca segons els peixos que es volien pescar. Per aquest motiu, només s'explica breument les arts i trucs per pescar en aiga dolça.

Per pescar en aigua dolça existia l'art de pesca en llinya i amb ret. La primera, diu l'autor, que és més enginyosa pero pesca menys que la de ret.

Temps de pescar. En la tardor.

A la tardor, la millor estona per pescar és a partir del moment més càlid del dia i fins que el Sol va de cap a caiguda. En aquest espai de temps, els peixos dormen i poden ser pescats fent llum amb torxes.

En lo hiuern.

En aquesta estació lo millor és pescar al migdia.

Primauera.

A la primavera es podia pescar durant tot el dia ja que era la millor època de l'any des del punt de vista de la temperatura, tant de l'aire com de l'aigua. L'aigua, a l'estar tèbia, incita al peix a sortir del seu amagatall d'hivern i moure's tant cap a la superfície com al fons del riu o llac. Hi havia, però, una estona preferida que era la d'avans de sortir el Sol, a l'alba.

Lo temps mes dolent per pescar.

La pitjor temporada per pescar és l'estiu, principalment en els dies Caniculars, diu l'autor. En aquests dies, explica el llibre, el calor que hi ha a l'ambient, provoca la mort dels peixos. El moment idoni per practicar la pesca a l'estiu era durant la nit.

En lo pescar se ha de tenir compte als vents.

Dóna explicacions de cómo s'hade practicar la pesca segons el tipus de vent que hi hagi. Per exemple, si havia vent de marinada, les rets les havien de posar a favor del vent ja que si no aquest no la faria desplegar. Tot lo contrari era el cas del vent de Safiro, que les rets s'havien de posar en contra del vent de llevant; i quan hi hagi vent de llevant, les rets hauran d'estar en contra del vent de Safiro.

Pendren peix facilment.

De les coses més importants a l'hora d'asegurar-se una bona pesca era la de tenir un bon esquer. Un bon esquer haurà de tenir quatre característiques:

La primera és que desprengui olor, que sigui molt olorós per tal que atragui bé als peixos. Un producte molt utilitzat per provocar aquesta olor al esquer era l'Anís.

La segona característica era que tingués bon gust, per tal de que agradés als peixos, és clar. S'utilitzava molt la sang de porc, formatge de cabra i pa de ferment.

Una tercera característica era que fos fort de gust per tal que enmascarés el verí que havia dins i que faria, finalment aturdir o morir als peixos. Per exemple, aiguardent.

La quarta i característica final era que fos verinós. Aquesta buscava atordir, marejar, "...tornar los peixos borratxos...", matarlos... i així poder-los agafar amb

facilitat. Una d'aquestes substàncies eren per exemple la calç, extracte ("such") de Lleteresa.

CONCLUSIONS

En una zona de muntanya, on les tasques principals eren la ramaderia i l'agricultura, la pesca no tenia molta importància econòmica. La pesca la desenvolupaven persones particulars que trobant-se sense res a fer en un temps determinat, es decidien per practicar-la.

Així, aquest llibre només ha comentat la pesca d'aigua dolça, és a dir, en els rius i llacs. Aquesta pesca era molt poc fructífera i sovint no donava més que per satisfer el sopar d'un o dos dies.

Les tècniques són les que coneixem avui en dia també per a la pesca de riu: el que l'autor anomena fils. Aquest art de pesca es basa en lligar un fil més o menys llarg a una canya d'un extrem i a un ham de l'altre. A l'ham només havien de posar algun animallet per que els peixos volguin mossegar la trampa.

Tot i així, els pescadors coneixien maneres de fer que el temps que estaven "tirant la canya" fos més fructífer. Coneixien substàncies derivaades d'herbes i altres que llençant-les a l'aigua, atordien els animals, deixant-se agafar més fàcilment.

Tambè es veu reflexat al llibre de manera indirecta com era de secundària la pràctica de la pesca. Això ho veiem clarament quan explica quines són les millors hores per a la pesca (obviament, aquestes millors hores eren també pel pescador): quan no feia tan fred, quan era més agradable pescar... cosa que no era possible, per exemple, a la ramaderia, si plovia, plovia i si feia calor, feia calor, el que s'havia de fer es feia, independentment de les condicions climàtiques.

Es podria dir finalment que potser, la pesca al segle XVII a l'alta muntanya, ja s'apropava al "hobbie".

CONCLUSIONS FINALS

El ‘Llibre dels Secrets d’Agricultura, Casa Rústica i Pastoril’ no deixa de ser un manual d’agricultura, medicina veterinària... adreçada al home rural del segle XVII, del que se’n deriva gran part d’aquestes conclusions que esmentarem tot seguit.

Cal recordar que l’autor del llibre, Fra Miquel Agustí, és un frare català que es limita a recollir informació d’altres autors contemporanis (dos metges francesos com Estienne i Liébault) i autors clàssics grecs i romans (Aristòtil, Ciceró, Plató...) acostant-ho amb un llenguatge senzill i planer al poble.

D’aquestes dues grans idees en treiem els grans trets d’aquest text. Per una banda, la forma en que està escrit, en el que d’una forma molt esquemàtica parla d’una malaltia i en dona la simptomatologia i el seu tractament. A més, divideix el llibre en les diferents espècies que es podien trobar a la vida del camp. Dins de cada espècie, separa clarament els paràgrafs dedicats als aspectes de la producció i maneig, dels paràgrafs dedicats a les patologies i els seus guariments, el que dona una clara idea del que pretenia Miquel Agustí, que no era més que crear un manual útil pel pagès i pastor de l’època.

Per altra banda, tenim la segona gran característica d’aquest text, que és la que ens ha donat més problemes a l’hora d’entendre’l i d’interpretar-lo, i és l’empirisme amb el que està escrit el text. Tot i així, la descripció que fa Fra Miquel d’algunes afeccions, ens dona a entendre que moltes coses que es coneixen avui en dia ja estaven assolides aleshores.

Parlem d’afeccions i no de malalties perquè hem observat que el concepte de malaltia com a conjunt de diferents símptomes, no existeix. El que sí hi havia era la l’observació i descripció d’uns determinats símptomes i el posterior tractament.

Degut al desconeixement microbiològic i parasitari de l'època, moltes de les malalties que cursen amb símptomes semblants, eren anomenades de la mateixa forma. Podriem esmentar, per exemple, que la malaltia que anomenaven "rabia", inclouï a la que actualment coneixem com a tal i moltes altres patologies que provocaven un estat de nerviosisme al gos que el feia mossegar.

En quan a les patologies classificades per sistemes, cal destacar la importància de les genitourinàries, tegumentàries i oculars. Cal destacar, però, en aquest punt les afeccions relacionades amb l'aparell locomotor, en el que observem que són les més importants en vaca i en canvi, Fra Miquel Agustí els hi dóna molt poca importància en el cavall. D'això concluí m el que hem dit varies vegades en aquest treball, i és el fet que aquest llibre va adreçat allà on no arriba la veterinària de l'època (albeiteria). Amb el que tots els tractaments de cavalls, que es donen en aquest llibre, són aquells que no necessiten de la presència d'un menescal. Ja, que, hem observat en llibres d'albeiteria de l'època que el sistema locomotor en el cavall tenia tanta o més importància, en aquell temps, com la que té avui en dia.

És un llibre molt pràctic en quan als tractaments. Per una part, trobem les receptes casolanes, en les quals s'empraven diferents productes, entre els que destaquen diverses plantes, resines, herbes i alguns altres d'origen animal, com ara la mantega, el formatge, la mel i el greixos animals.

Aquests remeis i receptes, representaven la base de la medicina i les seves propietats curatives eren dotades d'un gran prestigi popular i folklòric. I només, algunes patologies es complementaven amb altres pràctiques com ara el sagnat, o alguna intervenció quirúrgica simple.

Aquest modus de “medicinar” requeria d’una gran coneixença de la flora del bosc d’una comarca, sabiduria que acostumava a passar de generació en generació com una part més de la cultura popular. D’aquest fet i de la intenció de Fra Miquel Agustí d’arribar a gent d’arreu se’n deriva que expliqui tractaments alternatius per una mateixa patologia. Ja que diferents zones de Catalunya tradicionalment utilitzaven diferents tipus de plantes, ja sigui pel fet d’utilitzar productes molt autòctons d’una determinada zona o per l’estacionalitat de moltes d’elles.

Així doncs, no és d’estranyar que, encara avui en dia, haguem sentit parlar d’algun d’aquests remeis cassolans. Fins i tot, alguns, encara s’utilitzen actualment a medicina humana degut a la tendència al retorn a la medicina natural d’alguns sectors de la població.

Cal dir que en aquella època els tractaments que es feien, a part de tenir una base empírica, es fonamentaven en la idea d’almenys no empitjorar les coses. És a dir, allò que es feia podia funcionar o no, però el que sí tenien del cert, en la majoria dels tractaments, és que no feien cap mal.

Del fet que en aquell temps es desconeixien les etiologies de pràcticament totes les patologies que descrivien se’n deriva que els tractaments d’ús extern, com ara cataplasmes, emplastres, fregues o aplicació d’ungüents, predominen sobre els tractaments interns, molt emprats en problemes digestius i constipats. I és que com hem dit en un altre punt, ells anaven a atacar els símptomes que podien veure. I lògicament la majoria d’aquest símptomes tenien una expressió externa (sarnes, llagimeig, coixeres, ferides penetrants...)

Una de les coses que més ens ha sobtat en quan als tractaments és l’utilització pràcticament constant del vi com a terapèutic, en la que hem vist que tot i ser important en totes les espècies, ho és especialment en el cavall. A aquest respecte considerem que el fet que el vi sigui més emprat en els èquids que en altres espècies és per l’alt valor econòmic

que tenia en aquella època aquesta bèstia, considerada amb diferència la més valuosa de totes: “*Puix lo cavall es lo mes noble de totes les bèsties.....*”

Una teoria que explicaria perquè el vi és tan emprat en moltes patologies, és la fermentació, que el converteix en una beguda molt més segura. En la baixa edat mitjana, per exemple, la diferència entre viure molts anys o morir jove era una bona alimentació, fonamentada en dietes riques en carn i beure vi, que era el que prenien els senyors i el que feia que no patissin les epidèmies que sí patia el poble. Al segle XVII això ja es coneixia, i els metges recomanaven als malalts de prendre vi per no empitjorar la malaltia amb una aigua en males condicions. D'aquesta mateixa desconfiança per l'aigua i del fet que Miquel Agustí pren com a fonts importants dos metges francesos pensem que se'n deriva la utilització tan recomanada del vi, ja sigui per beure, d'ús tòpic o per fer-ne decocions. Tot plegat deriva de la desconfiança de l'home de l'època en l'aigua, i es farà un major o menor ús del vi segons la importància de l'animal en qüestió, començant pel cavall i cap a baix.

Per altra banda, l'explicació mèdica de la utilització del vi en quan a les seves característiques com a terapèutic van dirigides a un parell d'idees que cal remarcar. Primer de tot, el que ja hem dit en quan a la seva utilització com a antisséptic, ja que no deixa de ser alcohol. Però a més és un bon producte pels meteorismes del remugants, ja que és un bon agent tensioactiu i hipotensor. En quan a la seva utilització tòpica només té una explicació i és la d'aportar escalfor a la zona afectada, utilitzant a vegades una barreja d'argila i vi calent per aguantar durant més estona.

Així doncs, tenim que l'efecte que es busca és bàsicament calòric, de reanimació de la zona afectada i en ocasions de tot l'animal. (recordar per exemple el que sempre s'ha anomenat esperit de vi i s'utilitzava com agent recuperador.)

En quan a la utilització d'altres substàncies com ara els olis, la saliva i l'orina

només hem vit elements de certa lògica en alguns tractaments en els que s'utilitzava l'oli, per exemple pels meteorismes, al ser un element tensioactiu important o per lubricar les narius del èquids, que evitava el que es manifesta amb un esbufec pràcticament continu. De la utilització de l'orina i la saliva, apart d'un mínim efecte lubricant i de temperatura (sempre i quan estigui a temperatures elevades (37°)) no veiem cap cas en el que es pugui fonamentar en una explicació científica. Pensem que encara avui en dia hi ha qui defensa que beure's la seva pròpia orina rejoyeneix.

Aspectes que també ens han cridat molt l'atenció és el fet d'usar molts cops la sangria com a tractament, i a vegades inclús com a tractament d'urgència. Per exemple a vegades els animals entraven en un shock en el que s'anomena la febre de l'excés de treball, en el que a l'animal de cop i volta li costava molt respirar i augmentava de cop la seva temperatura corporal. Es recomana en el llibre el fer una sangria d'urgència i sabem per un ramader del Pirineu (Felip Moga -75 anys, de Vielha) que fins fa cinquanta anys no només s'aconsellava, sinó que es feia i funcionava. Bàsicament la seva utilització la fonamentem en dos principis. Quan s'emprava en un cas com el que acabem d'explicar en el que l'estat general de l'animal està alterat el que busca és trencar amb aquesta situació que afecta a l'animal, que està en un cercle viciós. Sangrant el que aconseguien era, en certa animal, tornar l'animal a un equilibri. A més, es veu que controlaven molt bé la sang que podien treure-li a la bèstia sense produir-li cap mal. Deien que sí un bou es bebia una galleda d'aigua de vuit litres mai se li podia treure més de vuit litres de sang. I salvant les distàncies això és el que fem encara avui, però en comptes de sangrar fem perdre els líquids amb la utilització de diurètics.

Quan la patologia que afectava a l'animal era molt més local la sangria es feia servir més pel seu caràcter antiinflamatori, fins al punt que recomanen treure la sang de determinats llocs depenent de la zona on es trobrés el mal.

Tot i així, encara que poguem trobar-li una utilitat a la sangria no sempre es poden justificar, i a vegades inclús cometien errors de pes. Com per exemple en el cas de la cenurosis en les ovelles pensant que el moviment en cercles era degut a una inflamació cerebral sagnaven a nivell de les iugulars.

Havent-hi a més les creences populars de sempre, com una que deia que almenys un cop l'any s'havia de sagnar al bou (es feia per Setmana Santa) per tal que no tingués problemes de coixeres o la febre per excés de treball.

Tornant al que ens va dir Felip Moga també volíem destacar quelcom que hem estat dient durant tot el treball en quan a diferenciar el que és la veterinària (Menescalía-Albeiteria) i les "arts veterinàries", que és el que tracta Fra Miquel Agustí, que fins fa quatre dies el veterinari era un ésser desconegut en gran part de la Vall d'Aran.

Cal comentar també la importància que tenen els tractaments que podriem relacionar més amb rituals místics que amb la veritable pràctica veterinària. Citem com a exemple els següents casos:

1- Per mossegades de serp aconsellava agafar un gall viu i obrir-lo pel mig aplicant-lo tot seguit, tal qual rajava, sobre la mossegada.

2- En cas que un porc presentés dificultat per respirar, el procediment indicat era el de tallar-li una orel·la, posteriorment, si no es veia clara milloria, tallar-li l'altra.

I no només se servien del misticisme en els tractaments, sinó que l'hem pogut veure en moltes altres situacions. Com ara la creació de les abelles, en les que descriu una tècnica que consistia en portar un vedell de pocs messos de vida a les golfes de la casa pairal. Una

vegada allí, el vedell es lligava i es matava a cops de bastó fins assegurar-se que li havien trencat tots els ossos. Es tancaven totes les finestres i les portes durant tres setmanes. Després s'obrien les finestres durant tres hores. Es tornaven a tancar i després al cap de pocs dies es podia sentir el soroll de la gran quantitat d'abelles que havien crescut a partir de la putrefacció de la carn. Les abelles reina per la seva banda naixien de la mèdulla òssia del vedell.

Així mateix creien que podien decidir el color d'un pollí cobrint a la mare just en el moment abans del part amb un drap del color que volien el poltre. Aquesta pràctica, a més, no era exclusiva del món dels èquids, sinó que s'emprava en moltes altres espècies.

I podriem estar esmentant situacions com aquestes durant pàgines i pàgines, però seria absurd tenint en compte que moltes d'elles ja han estat comentades al llarg d'aquest treball, i tampoc és qüestió ara de repetir-se en coses que ja s'han dit.

Pensem, així mateix, que l'ús de tantes herbes i plantes, moltes d'elles preparades en forma d'emplastres, decoccions, infusions... té com a objectiu el tractar l'animal amb baixes dosis del principi actiu, que és la característica diferencial més important dels vegetals envers els fàrmacs de la medicina occidental actual. I tot i que avui en dia es porta molt la síntesis de fàrmacs, moltes empreses farmacèutiques busquen en els remeis antics, com els que presenta Fra Miquel Agustí, el futur de la medicina actual. Pel que tot i que desconeixem molts dels efectes reals dels productes que esmenta Agustí és probable que molts d'ells tinguin efectes que algun dia siguin útils a la humanitat. L'últim cas és la utilització de l'herba de Sant Joan que s'ha descobert que és un antidepressiu molt potent, amb pocs efectes secundaris, el que ha fet que l'empresa ROCHE inverteixi molt milions per cultivar-la al territori espanyol, d'on és autòctona, i aquesta herba els antics ja la feien servir en forma d'infusió.

Cal dir que independentment de la planta que s'utilitzi per a fer una infusió, el seu ús en problemes digestius i deshidratacions té molt de sentit per les característiques d'aquest tipus de preparat. Ja que és una de les poques maneres que tenien a l'època per aconseguir un líquid isotònic, és a dir, el Ringer-Lactat del segle XVII. I tan és així que fins fa uns anys en producció es deia que si no es tenien herbes per fer una infusió se li donés a la vaca una feta amb alfals o el que es tingués a mà. Simplement perquè se sabia de la importància d'utilitzar un líquid isotònic, independentment de la seva composició exacta.

En algun moment del llibre el propi autor diu que per identificar la febre en un animal se li han de palpar les orelles, que es trobaran fredes. Però cal dir que això és una veritat a mitges, ja que depenent del moment febril en el que es trobi l'animal les orelles estaran fredes o calentes. És per això que altres autors de l'època defensen que la febre s'identifica quan les orelles estan calentes. Nosaltres, la veritat, donem les dues posicions com a vàlides, ja que la febre és en realitat una descompensació del centre regulador de la temperatura corporal i comporta períodes de tremolors i fred intercalats amb altes temperatures i suor, i això és reflexa a les parts acres de l'organisme.

Naturalment no podem deixar de banda un dels aspectes més curiosos, (i per què no?) també interessants d'aquest llibre. I és la gran importància que dóna a la influència dels astres sobre pràcticament tot, des del creixement d'una simple planta fins a quan s'han de castrar els vedells. A aquest respecte cal dir que moltes coses no tenen cap sentit però d'altres potser sí. Per exemple una investigació que es va fer no fa gaire va donar explicació a un fet que els homes del camp havien defensat sempre i que ningú havia estat capaç de raonar científicament. Es veu que s'havia observat que en èpoques de tempesta (tardes d'agost, setembre) les febres vitulàries en vaques eren més freqüents que en dies solejats. L'explicació científica que hi havia darrera de tot això tenia molt a veure amb la fisiologia

de la vaca. En aquest animal el metabolisme del calci està controlat pel sistema parasimpàtic, i al mateix temps el nervi vago és sensible a la baixada de les pressions. De tal forma que els dies de tempesta les vaques patien una hipocalcèmia.

Cal dir que la menció quasi bé constant de les fases de la lluna es fa perquè en aquella època el calendari no es regia tant per mesos com pel calendari llunar.

Per finalitzar amb aquestes conclusions generals voldriem mencionar un punt que ens ha cridat molt l'atenció. Nosaltres som fills de finals del segle XX i ha estat com a conseqüència d'aquest treball, tant en el que implica al llibre de Fra Miquel Agustí com el fet d'haver entrat en contacte amb gent que es dedica a aquest món desde fa molts anys, que hem vist la gran importància de l'època en la que vivim en quan a l'evolució de la veterinària de producció. Fins al punt que trobem pràcticament més diferències en el que es fa ara respecte el que es feia fa cinquanta anys, que el que es feia llavors respecte al que explica Fra Miquel Agustí en el seu llibre.

Ara repasarem aquelles conclusions més específiques de cada espècie animal, que el lector trobarà per duplicat després de l'anàlisi que se'n fa de cada una d'elles:

BÒVIDS

L'espècie bovina desde sempre ha tingut un paper econòmic força important en la pagesia catalana. Era gairebé indispensable la tinença d'algun bou per llaurar les terres i els conreus, així com el fet de comptar amb vaques de llet per poder-les munyir i obtenir llet fresca per consum diari de tota la família, per fer formatges i mantega i assegurar així el consum de llet durant tot l'any, o bé una font d'ingressos al vendre els productes làctics al mercat.

També suposava una font econòmica important el produir vedells d'engreix que a certa edat es sacrificaven i es venien com a carn. La importància d'aquesta espècie animal en la pagesia catalana queda reflectida al llibre de Fra Miquel Agustí en quant a nombre de pàgines dedicades; són disset en total, el que respresenta un 20.45% del total en el tercer llibre dels secret... I és, per tant, la primera espècie en importància.

El nombre de pàgines dedicades a la producció i maneig de l'espècie bovina és substancialment superior al nombre de pàgines destinades a comentaris sobre remeis per les diferents malalties que pateixen aquest tipus de bèsties.

Concretament són quatre les pàgines dedicades a la producció i maneig de les vaques de llet, i sis les dedicades al maneig de bous, vaques i vedells per treballar el camp i per engreixar; respecte les set pàgines que tracten de les patologies d'aquests animals.

L'autor explica amb tota mena de detalls tot allò que fa referència a la producció i maneig d'aquestes bèsties. Cal destacar l'extremada semblança amb les pràctiques de fins fa gairebé 50 anys a les àrees de muntanya del principat de Catalunya, allunyant-se moltíssim de la realitat d'avui dia en les produccions intensives tant de vaques de llet com de vedells d'engreix.

Destaquem, en aquest aspecte, el càrrec del "Bouer". Aquest personatge era, talment com descriu l'autor al llibre, el que s'encarregava de la neteja i confort dels animals a l'estable, de l'alimentació i de la domesticació dels bous per treballar el camp. També era l'encarregat de vigilar als animals quan es posaven malalts i de "medicinar i curar diligentment" en tot el que convingués. Una tasca del "Bouer" era castrar als vedells que no eren destinats a sementals per a cobrir les vaques. Cal pensar que, com hem dit anteriorment en el treball, tenia la mateixa consideració que un metge, de tal forma que el menescal en

realitat no feia cap “feina bruta”. Era el bouer el que ho feia i en moltes ocasions era ell qui feia totes les feines típiques del menescal, i més encara en zones d’alta muntanya.

L’autor fa esment, al final, d’un seguit de cites de diferents personatges sobre el maneig d’aquests animals. Aquestes cites son:

Alberto sobre: "*Bou malalt*";

Aristòtil en el llibre dels Animals sobre: "*Fer feguir los vadells o vacas*";

Cardano sobre: "*Per engrexar preft qualfevols Animals de quatre peus*", sobre: "*Preferuar los bous de malalties*", i sobre: "*Per engrexar, o nodrir lo bou*";

Vacrero sobre: "*Perque les befties no mêjen*" i sobre: "*Perque lo bou nos llafe treballant*", entre altres.

Pel que fa a la part destinada a patologia de bous, vaques i vedells, cal destacar el caràcter pràctic a l’hora de proposar remeis i receptes diverses per tal de curar les malalties i minvar els seus símptomes.

També ens ha sobtat no trobar cap indicati d’informació sobre pronòstics, resultats dels tractaments, epidemiologia...

Una vegada més ens adonem, a partir de la lectura d’aquest capítol, de la gran desconeixença sobre les malalties dels animals i els seus símptomes. Fet que no és d’estranyar ja que és del tot extrapolable a la situació de la medicina humana d’aquesta época.

L’autor inclou en aquest capítol: "*Menescalia per cvrar les malalties dels bous, vaques, y vadells*", varies cites, també cap al final del capítol. Les primeres són de Democrito sobre: "*Nafras dels bous. Los lloms. Per la ronya*", sobre: "*Madurar las poftemas*", sobre: "*Per mofec de ferp, efcorpit, ca rabios, o de calapet*", sobre: "*Per la febre del animal*" i sobre: "*Si lo bou eftallafat, enanit, vacuo, y efrôcat*".

L’última cita és d’Africano sobre: "*Per les mofques dels bous*".

Per alleujar i guarir determinades malalties es prepareven bullits i infusions de certes flors, fulles o fruites de plantes amb propietats terapèutiques tradicionals.

Les patologies que s'esmenten en el llibre, per aparells o sistemes, i per ordre d'importància (volum dedicat en el llibre) són:

- 1) Aparell locomotor (unglats, extremitats) ----25%
- 2) Aparell urinari i reproductor---11,5%
- 3) Patologies oculars---11,5%
- 4) Problemes de pell---9,6%
- 5) Problemes parasitaris (sarna, polls, mosques, sangonera) i mossegada de serp, escorpit, gos rabiós o calapet---9,6%
- 6) Aparell digestiu---7,7%
- 7) Dolor a diferents parts del cos---7,7%
- 8) Aparell respiratori---3,8%
- 9) Altres:
  - “Madurar poftema”---1,9%
  - “lo mal del anticor”---1,9%
  - “mal de inflamació” ---1.9%
  - “bou llafat, enanit, vacuo, efroncat”---1.9%
  - “febre per excès de treball”---1.9%
  - “nafras i úlceres”---1.9%
  - “anorexia”-----1.9%

Aproximadament en el 70% (69,2%) dels tractaments intervenen les plantes medicinals. D'aquest 70%, més del 30% (30,74%) es basen exclusivament en aquestes, sense intervenció de cap més substància.

Cal destacar la importància quantitativa del vi i de l'oli, els quals s'utilitzen en gran part de les receptes que apareixen al llibre; els seus percentatges són 30,7% i 26,9% respectivament.

També eren ampliament emprats els diferents productes d'origen animal, i en especial la fel, el moll de l'òs i els greixos animals, els quals s'utilitzaven en el 34,6% del total de les receptes descrites al llibre. Aquest fet no és d'estranyar ja que els greixos animals sempre s'han utilitzat com a base per fer els diferents emplastres i cremes d'ús tòpic.

Altres substàncies emprades són la mel (19,2%), la sal (13,4%), l'all (11,5%) i la ceba, ous i diferents farines (3,8%).

En el llibre també es proposen petites intervencions quirúrgiques, que es realitzaven en un baix percentatge (15,4%) respecte al total dels remeis proposats per l'autor. Aquestes intervencions inclouen la castració dels vedells (pàg.165), tallar la "barba o carnositat" sota la llengua (pàg.168), extreure càlculs vesicals i urinaris (pàg.169), el tractament pel "peu picat amb un clau" o per la coixera "per fred als peus" (pàg. 169), pel tractament de fractures i luxacions de les extremitats (pàg.169) i pel tractament dels polls (pàg. 170).

Cal destacar el paper de la Trementina pel tractament de la majoria dels postoperatoris i en ferides obertes. Aquesta és una resina semifluida que exuden els pins, i s'usava com a unguent tòpic per tal d'impermeabilitzar les ferides o cicatrius.

És important remarcar la idea de que gairebé 3/4 dels tractaments (71,15%) eren tòpics a modus d'emplastres, fregues i unguents, respecte el 21,15% de tractaments d'ús intern a modus de begudes de decoccions i infusions, o bé de donar de menjar barreges de diferents herbes a l'animal (el que actualment anomenariem: dieta terapèutica). Només en un 7,7% es donaven tractaments mixtes.

La sangria era una pràctica relativament habitual, considerada en molts casos indispensable per a curar i fins i tot per evitar la mort de l'animal. Es treia sang de determinades venes o zones del cos de l'animal relacionades amb llur malaltia, i molts cops l'autor justifica aquest mètode amb l'antiga creença sobre la teoria dels humors descompensats.

Així doncs, la sangria apareix en el 15,4% dels tractaments descrits al llibre, i són els següents:

- per quan no pot orinar
- copa coll inflada/coll encordat
- "catarro" i ull inflat
- espatlla cascada
- mal de ronyons
- febre per excés de treball
- còlics
- paladar inflat.

La utilització de la pròpia saliva i orina de l'animal malalt també era una pràctica força estesa, fins i tot a medicina humana. Concretament la saliva s'havia descrit per evitar la picadura de les mosques als bous.

Per contra, l'orina s'emprava per les coixeres dels bous, pel tractament del mal de ronyons i per "madurar las poftemas" (és a dir, el líquid purulent).

A part de l'aprofitament de la carn, de la llet i dels treballs al camp, dels bous també s'aprofitava el moll de l'òs, la fel, la "pedra de la fel" i la femta dels bous per benefici de la família.

El moll de l'òs del bou es feia servir per "*mollificar los homors*", la fel del bou s'utilitzava per curar les ferides, el "*rumor de les orelles*" i per matar els paràsits intestinals dels nens. La "*pedra de la fel*" s'usava per combatre "*la efquinencia i per tenyr color Grogà*", també "*empedeix lo flux que fe fa fobre los vlls i aquieta lo exces de la Apoplexia*".

La femta del bou guaria la mossegada de les abelles, resolia qualsevol tipus d'inflamació, mitigava la "*Gota Siatica*" i disminuïa molt les "*Porcellanes i Efcrofolas*".

AUS

En èpoques passades, de la mateixa manera que passa en la actualitat, la clínica d'aus no era un negoci pels professionals que es dedicaven a la cura dels animals. El valor d'aquests animals era pràcticament nul. El ramader, abans de recórrer a buscar remeis de les seves dolències, els sacrificava per cobrar el valor de la peça.

En aquest apartat dedicat a les aus, Miquel Agustí pràcticament no fa referència a les malalties. El més important sens dubte era tot allò que envolta a la producció com a tal, essent el maneig el factor més important. És també important la neteja del galliner, dels abeuradors, mantenir la relació 1:10 entre el gall i la gallina, etc.

Les cures místiques son presents, però això és quelcom comú en aquesta època.

Es dona molta importància a tot allò que envolta a la producció, maneig i conservació dels ous.

De totes les aus esmentades, la més representativa i amb més pes és la gallina, les altres tenen més o menys importància, però molt ben acceptades a la casa rústica.

Un altre profit que podem extreure de les aus en aquella època és que la obtenció de brous, els ous batuts, les cendres de closca, les femtes, la llengua s' utilitzaven per guarir

diferents patologies humanes. Cal dir que aquest apartat juga un paper molt important en les descripcions del llibre.

Com hem comentat anteriorment, el pes de la producció vers la clínica és molt superior, però cal dir que actualment passa el mateix. El veterinari té un paper de tècnic especialitzat en millorar tot el que són els problemes de maneig.

Analitzant el capítol dedicat a les gallines podem observar quines són les diferències entre producció i clínica: 85% vs 15%. Les patologies que s'inclouen són les oculars, respiratòries, digestives, parasitàries i altres. Però com ja hem dit, la importància d'aquest tipus de producció no sembla centrar-se en les malalties.

Per solucionar els problemes patològics s'empren plantes, mel oli, vi i el que anomenem tractaments místics.

La majoria de les altres aus es tenen com un luxe, o perquè l'alçada del vol és presagi del temps i la pluja, o perquè són tan prolífiques que la venda és rentable(parlem per tant de producció).

CONILLS

En aquest capítol Fra Miquel Agustí explica la importància que poden tenir els conills en l'economia de la família pagesa catalana, el que actualment coneixem i justifiquem per ser un animal que es distingeix de la resta dels mamífers domèstics per la seva gran capacitat de transformació alimentària. Tambè explica amb força detall la manera d'organitzar un corral o cunillera i de com treure el màxim profit d'aquest.

L'autor remarca amb relativa insistència la fòbia dels conills en vers la humitat de les terres i la presència d'aigua, així com tota mena de manipul.lació en els seus caus i amb les seves cries.

L'estressabilitat era, doncs, un fet del tot conegut, així com l'elevada fecunditat de les femelles. Tant era així, que pensaven que tant els mascles com les femelles concebien i engendraven, però Fra Miquel Agustí ho desmenteix i assegura que aquesta tasca era exclusivament de la femella i no del mascle.

L'autor recomana un mascle per cada 8 ó 9 femelles. I alerta al lector sobre la mania dels mascles per devorar les cries, i explica les mesures que s'han de prendre per evitar-ho.

Per acabar el capítol fa una reflexió sobre l'aspecte negatiu dels conills, capaços de crear verdaderes plagues i les pèsimes conseqüències que se'n deriven sobre la terra, arbres i herbes d'una comarca. Per explicar tal idea l'autor posa com a exemple una cita d' Estrabo: *"... alguns pobles foren confreñits al temps de Tiberio, y de Augufto, de enuiar Embaixadors en Roma per tenir adjuntori contra la importunitat, y dany que en llurs terres rebien de la influencia de aqueftos animalets."*

El tipus de producció d'aquestes bèsties en tancats amplis on visquessin amb relativa llibertat, s'allunya substancialment de l'actual sistema de producció intensiva de conills.

Aquest sistema de producció es remonta a temps de Varrón (116-27 a.C.). el qual recomanava guardar els conills en els "leporaria", parcs tancats per albergar llebres o "conills salvatges", així com altres espècies salvatges destinades a la captura.

Aquests "leporaria" constituïren l'origen de les deveses o "Parcos" que es desenvoluparen a l' Edat Mitjana, i són aquestes de les que parla en le llibre de Fra Miquel Agustí.

De fet, els monjos tenien la costum de consumir el conill sota la forma de fetus o de neonat amb el nom de "*laurices*" en temps de quaresma perquè es tractava d'una exquisidesa.

La conservació dels conill en les deveses es va convertir en el país veí, França, en un dret senyorial. Es caçaven pocs, però es capturaven sobre tot amb llaços, xarxes i tramps.

Fra Miquel Agustí en el seu llibre explica com es capturaven els conills a Catalunya; existien dos mètodes: amb llaços, o bé amb gossos, i amb la fura.

La cria controlada, i la consegüent domesticació, data cap a finals de l'Edat Mitjana. El seu perfeccionament es devia essencialment al treball dels monjos amb l'objectiu d'aconseguir menjars delicats, cosa difícil partint d'animals massa salvatges.

A principis del segle XVII, la cria sembla distingir entre tres tipus de conills: el conill de camp, el conill "de devesa", criat en tancats (amb parets o tanques) i el conill de conillera. La carn d'aquest últim es qualificava d'insípida, mentre que la dels animals de camp o de devesa es considerava delicada. Aquesta idea queda perfectament reflectida en el capítol XI del llibre, en el que l'autor expressa *'la diferencia del conill de campanya ab lo conill del corral'* de la següent manera: *"... lo conill de duefa, o campanya te, ... , la carn millor y manco melancolica, que no la del conill del corral tancat, per lo que aqueft no gaudeix de la llibertat de correr, ni fa gran exercici, y perço es mes gros, y mes tofut, mes graue, y mes adurmentat, y manco gallart en correr que fi per cas fortuyt exia a la campanya com los faluatges,..."*

A principis del segle XIX, després de l'abolició del privilegi senyorial i des de les deveses, la cria del conill en conilleres es va començar a desenvolupar en el medi rural.

Per últim, es dedica l'apartat de *"Virtuts dels conills"* on es fa esment d'allò aprofitable per l'home, tal com el cervell i el greix del conill, per curar el dolor de la sortida de les dents dels nadons i els càlculs renals respectivament.

PORCS

Al segle XVII, la vida en el camp no era pas fàcil. Tots els treballs implicaven un treball físic continu i els rendiments econòmics sempre estaven subjectes a les condicions ambientals. No sempre eren els desitjats, per suposat.

Dins aquest panorama, els animals van agafar una importància capital dins l'alimentació i el comerç. A la casa pairal, la masia, el bestiar era importantíssim degut a que proporcionaven aliment d'origen animal (proteïna) a la gent agricultora, que només tenien que treure de les seves collites i pastures, l'aliment per poder alimentar aquests animals.

Dins el bestiar, potser, el porc és l'animal que típicament, cadascun tenia a la masia per a consum propi. Del porc, se n'aprofitava gairebé tot i els seus productes derivats, en forma d'embotits duraven tot l'any fins que arribava la següent matança.

Degut a l'estima que hi havia per aquest assortit de productes derivats, no és d'estranyar que aquests animals fossin tractats amb molt de "carinyo". Hem vist que hi havia d'haver una persona dedicada exclusivament a la cria dels porcs en cas que se'n vulguessin criar molts.

Fossin molts o pocs, les condicions de producció d'aquests animals estaven clarament definides. Llocs nets i neteja freqüent, aliment en abundància i que fos variat, vigilància constant perquè no contraguessin malalties i si n'agafaven, ràpidament procedir al seu guariment i/o al seu aïllament... Eren algunes de les principals tasques que s'havien de realitzar, diàriament, sense descans, per tal d'obtenir bons rendiments.

Respecte a la veterinària, només dir que com a totes les espècies (inclosa la humana), la medicina es basava en tractaments amb herbes medicinals i amb altres productes entre els quals trobem sempre el vi, la sal, vinagre... Els rendiments d'aquests tractaments semblen que eren prou evidents a l'època ja que sempre ho feien així.

Vist des del segle XXI, alguns d'aquests tractaments que s'aplicaven als porcs ens causen un cert escepticisme. Encara i així, n'hi ha d'altres que encara que amb poca eficàcia, sens dubte provocaven una millora en els animals tractats, fins arribar a la curació, parcial o total.

Per acabar, dir que el bestiar porcí, juntament amb l'aviram, ha estat l'espècie que ha patit un canvi més important en el sistema de producció en aquests quatre segles. Al segle XVII, era un sistema pràcticament extensiu i ara és l'espècie que està sotmesa al sistema més intensiu, després de les aus.

OVELLES I CABRES

Així com el porc donava de menjar gràcies a les seves carns que s'embutien i conservaven tot l'any, de les ovelles i les cabres podem dir que vestien a tots els camperols i agricultors de les muntanyes.

Les ovelles, eren considerades llavors com un dels animals més profitosos que hom podia tenir de la seva possessió. Les ovelles, a més de tenir una molt bona carn de consum, donava un dels productes més importants dins l'economia de qualsevol zona geogràfica, la llana. La llana, a més, seria molt utilitzada sobretot dins la classe camperola, per la facilitat d'aconseguir-la enfront d'altre tipus de teixits.

A més de la llana, estava la llet d'ovella, magnífica per fer formatges suaus, aliment indispensable a qualsevol casa.

Les cabres, per la seva banda, no eren considerades bones per ser menjades ni tampoc donaven la llana per poder fer roba. Les cabres donaven la seva pell per a fabricar cuiró (sinó es venien per ser exportades a l'estranger, a Turquia) i de la seva llet es feien els formatges més apreciats dins la població.

Totes dues espècies de remugants tenien les seves avantatges i els seus inconvenients. Les ovelles, es podien vigilar amb menys pastors i tenir ramats de major número d'animals, però havien de pasturar en zones planes on hi hagués bona herba.

Les cabres pel seu compte, tenien l'inconvenient que els ramats havien de ser més petits perquè no es mantenien tant unides com les ovelles, cosa que portava més feina al pastor. L'avantatge vers les ovelles era que podien menjar qualsevol herba .

Quan parlem de les ovelles i les cabres, és impossible no parlar del llop. Aquest carnívor salvatge era l'enemic número u del pagès, l'animal més odiat i temut pels pastors i que cada any es menjava tota una sèrie d'ovelles.

El maneig d'aquestes dues espècies era molt important. Les cases on es refugiaven i dormien, havien d'estar netes i ben cuidades. Una vegada a l'any, s'havia de buidar i netejar a fons per tal de que no s'acumulés massa brutícia dins.

Aquests animals, patien pot ser la més gran varietat de malalties a les quals, els pagesos ja tenien els seus remeis. El que sí que s'ha de comentar, és que moltes malalties eren agrupades dins d'una que ells anomenaven per un mot determinat. Això no és d'estranyar quan ells només veien els símptomes i no podien, com ara, fer diferents proves de diagnòstic.

Per acabar, dir, que pot ser, el sistema de producció d' aquests animals no ha variat tant des del segle XVII i en molts llocs de la nostra geografia encara trobem que a l'estiu treuen els ramats d'ovelles per dur-los a la campanya per pasturar i que després tornen al seu tancat.

GOSSOS

El paper que tenien els gossos en aquest segle i a més al camp era el d'un treballador més. Les seves funcions eren bàsicament les de defensa. Podien vigilar el bestiar o bé la casa del pagès.

Sobre aquests animals, es pot dir que encara existia la selecció natural i que només vivien els gossos més forts, tan físicament com immunològicament.

Encara que els gossos treballaven pels pagesos i eren fidels a ells, no eren tan ben cuidats ni alimentats com els animals de producció. Tot i així, l'afecte que hi havia entre el pastor i el gos era molt fort.

Sobre la patologia dels gossos, val a dir que deuria ser molt menys freqüent per allò que només vivien els gossos més resistents a la malaltia. Una de les malalties de les que més es parla en el llibre és de la ràbia. Aquesta és de suposar que en alguns casos es refereix a la ràbia que nosaltres coneixem com a tal, però també hi havia incloses altres enfermetats amb símptomes més o menys semblants.

Pensem això perquè hi havia tractaments, que una vegada aplicats, curaven al gos. Algun d'aquests tractaments era un simple dieta amb la que el gos sanava, possiblement el ca que patia ràbia tingués algun procés digestiu que el fes més agressiu a la manipulació.

Abans hem parlat del llop que atacava les ovelles, doncs bé, els gossos eren els encarregats de defensar-les. Moltes vegades eren ells els que eren menjats. Tot per la fidelitat al seu amo i un tros de pa sucacat amb una mica de brou per menjar al dia.

Molt diferent és avui dia pels gossos en general. Són cuidats com gairebé una persona. A l'àmbit rural, però, el gos segueix sent en molt casos una "eina" de treball, encara que potser una mica més cuidada que els seus avantpassats.

ÈQUIDS

Els manescals van limitar l'activitat professional exclusivament als èquids per raons econòmiques. Els èquids eren els únics animals que, independentment del valor comercial, representaven en la indústria, el camp, l'exèrcit... factors de forta estimació insubstituïbles. Els cavalls descalços o malalts mancaven d'aprofitament beneficiós; la menescalia justificava la seva existència solucionant aquests problemes.

Miquel Agustí cita algunos autors, que van viure en l'edat d'or de Grècia, on la medicina va sorgir d'un passat supersticiós o marcadament religiós, per entrar en la nova era de l'empirisme. Aquestes teories van continuar vigents fins el segle XIX. La malaltia era considerada com un fenomen sobrenatural.

En el llibre dels secrets, el cavall és una eina insubstituïble pels treballs en el camp. Es coneixen molts tractaments, molts d'ells amb un fons místic. L'empirisme és el tractament emprat per a resoldre tot tipus de patologies. Les plantes, resines, herbes juguen un paper molt important en la cura d'aquestes bèsties. Voldríem destacar el paper fonamental del vi en pràcticament el 90% de les patologies descrites. També juguen un paper no menyspreable l'oli, el vinagre, la mel, els greixos i l'ou.

Altres tractaments són els esmentats místics, més propers a obres de bruixeria que a principis científics. Les sangries també formen part del tractament de algunes malalties, perquè "això depura la sang de tot allò que està creant el dany".

El maneig dels cavalls ha de ser per part dels mossos.

Les patologies que s'esmenten en el llibre, per aparells o sistemes i per ordre d'importància (volum en el llibre) són :

1. Aparell digestiu: 12.5%

2. Sistema tegumentari: 10.4%
3. Aparell reproductor: 10.4%
4. Aparell urinari: 8.3%
5. Aparell locomotor: 8.3%
6. Patologies oculars: 6.25%
7. Aparell respiratori: 4.1%
8. Intoxicacions: 4.1%
9. Infeccioses: 2.1%

Això demostra la importància de l'aparell digestiu, el tegumentari i el reproductor. El 33% de les patologies restants, per no seguir un patró gaire clar les hem inclòs en un apartat a part.

Fent un estudi dels diferents tractaments, per ordre d'importància quantitativa, s'empraven:

1. Plantes i herbes (algunes medicinals): 50.2%
2. Mítics, bruixeria: 15.2%
3. Vi: 10.9%
4. Oli: 7.4%
5. Greixos, mantegues: 5.4%
6. Mel: 3.9%
7. Vinagre: 2.7%
8. Sagnats: 2.3%
9. Ou: 1.95%

El cavall, al ser una eina fonamental en el camp i ser l'animal on més s'invertia, apareixen tot tipus de tractaments, destacant les plantes quantitativament parlant i el vi com a paper qualitatiu.

Els burros i les mules són també animals de gran importància en aquelles cases on no tenen cavalls, perquè el cavall només se'l poden permetre els rics, d'aquí que el terme cavaller s'hagi associat sempre a la gent de gran poder adquisitiu (els "pijos" de l'època). Els burros, com descriu Miquel Agustí, son animals molt resistents a les malalties, poques coses es tenien a fer. Les mules enmalalteixen com els cavalls, per tant es sotmetran als mateixos tractaments que aquestos.

ABELLES

Una vegada hem pogut llegir el magnífic apartat dels "Secrets de les Abelles", m'arriscaria a dir que les abelles eren els animals que portaven l'alegria a la vida dels pagesos.

La mel i la cera els podriem qualificar com a productes de "luxe". Així com la resta de bestiar era el pilar de l'alimentació juntament amb l'agricultura, la mel era de les substàncies més cotitzades a la cuina degut a la gran varietat de productes "d'hosteleria" que es podien elaborar amb ella. Es podria dir que era la guinda que adornava la casa pairal.

Encara que la mel no era indispensable per a la vida, la producció d'aquesta estava subjecta a una dedicació exclusiva i constant.

Altre tema és la cera que també s'obtenia del rusc. Aquesta cera tenia molta importància ja que a falta d'electricitat era el que il.luminava les cases (encara que

sovint tenien llumeners alimentats per greix d'animals). La cera, però, sempre era important, i segons quina, era molt valorada entre la gent adinerada o amb poder d'aquell segle. Així trobem que les grans esglésies demanaven cera blanca per donar llum i dedicar-les als seus sants. Per altra part, els nobles, no tenien pas llumeners a les seves mansions, sinó ciris fets de la cera dels ruscs del pagesos.

Sovint, aquests insectes eren vistos com a persones. Amb això ens referim a que moltes vegades els seus problemes de jerarquia eren interpretats i explicats com els problemes que els homes també tenien a aquell segle. Així trobem com les abelles tenien grans guerres pel poder d'un rei o un altre.

Així també llegim les explicacions de com patien les abelles. A elles, segons l'autor, no els agradaven certes flors, s'enfadaven si no eren tractades i alimentades correctament durant l'hivern... tenien sentiments i pensaven gairebé com les persones.

Aquesta imatge de les abelles va provocar que hi hagués cap a elles un gran respecte, fruit del qual podem veure el maneig a que estaven subjectes per part de l'encarregat. Les abelles eren vigilades cada dia, la seva casa era construïda amb un estudi previ increïble (construïda contra el fred, la calor i els depredadors), eren alimentades durant l'hivern, i els moments de treure-hi mel mai havien de perjudicar la vida de l'eixam.

Aquest tracte només el podien rebre animals que eren molt ben considerats i/o que produïssin un producte molt valios, com és el cas.

Avui en dia, no podem dir que hagi canviat molt l'apicultura, ja que les abelles necessiten seguir fent la mel dins un rusc. El que sí ha avançat ha estat el coneixement d'aquest animal, tant en la seva biologia com en les seves malalties. També s'han

perfeccionat les tècniques de recollida de la mel i per suposat el tractament de la mel post-recollida. Encara, però, és freqüent trobar ruscs “particulars” als camps catalans que responen a la voluntat d’un pagès o afició d’un particular que, com a “hobby”, segueix mantenint el rusc i poder, com al segle XVII, seguir tastant un producte tan singular com és la mel.

CUCS DE SEDA

Les cases pairals sovint també criaven els cucs de fer seda sense propòsit de fer-ne molta. Aquests animallets, misteriosos a l’època, eren resultat de l’avorriment que podien tenir certes dones a l’estar lligades a les feines de la casa.

Aquestes dones, buscaven en aquests animals, omplir el temps que tenien buit i a més poder obtenir certa quantitat de seda que es podia vendre posteriorment al mercat o podien utilitzar-la per a confeccionar certes peces de roba, si la quantitat de seda era suficient, és clar.

La avantatge que tenia aquesta producció era que es podia realitzar dins de casa i no necessitava més feina que la d’anar a buscar fulles de morera i vigilar quan anaven a fer el capoll per tal de posar-hi branquetes d’herbes aromàtiques. Potser el treball més dur era quan havien d’escollir quins capolls es quedaven per fer criar (i així tenir ous de cucs per l’any vinent) i quines les “sacrificaven” i per aprofitar-ne la seda.

La producció, però, tenia els seus moments claus i perillosos, com per exemple, quan els cucs s’avançaven a néixer i les moreres no havien despuntat, situació que la dona havia de resoldre ràpidament amb l’aport d’altra fulla que no fos

morera, sabent que no poden estar massa temps menjant d'això perquè no és el seu aliment... Tot això i altres situacions “d'estrés” demandaven una certa responsabilitat i saber fer.

El fruit d'aquesta producció era la seda, òbviament. Per tots és sabut, el valor que tenia la seda en aquest segle, i més entre la gent del camp, acostumada a vestir roba feta de llana. També hem de dir que la quantitat que es pogués aconseguir de seda per una masia, possiblement no fos suficient per a l'elaboració pròpia de cap peça de roba, a més la tecnologia tèxtil i els diversos tractaments de la seda, no estaven a l'abast de la gent d'aquella època.

Per acabar amb aquestes conclusions afegim com a annexe la teoria dels humors, que pot ser interessant per entendre com funcionaven els clínics de l'època.

LA TEORIA DELS HUMORS

La base de la medecina humana des de l'antiguitat ha estat la teoria dels humors. I pel que fa a la medecina dels animals no havia de ser diferent.

Aquesta era la idea concebuda durant molts segles, de la que partien totes les actuacions mèdiques, i aquesta és també de la idea que parteix l'autor, Fra Miquel Agustí, al fer diverses alucions en el seu llibre.

Aquesta teoria consistia en la idea de l'existència de quatre humors al cos humà: la sang, la flema, la bilis groga i la bilis negra que, al seu torn, es relacionaven amb òrgans particulars.

La sang procedia del cor, la flema del cervell, la bilis groga del fetge i la bilis negra de la melsa.

Galeno i Avicena atribuïen certes qualitats elementals a cada humor. La sang era calent i humida, com l'aire; la flema era freda i humida, com l'aigua; la bilis groga era calent i seca, com el foc; i la bilis negra era freda i seca, com la terra.

En realitat, el cos humà era un microcosmos del món en general.

Quan els humors corporals d'algú estaven en equilibri, la persona gaudia de bona salut; a això s'anomenava "Eukrasia". Quan els humors d'algú no estaven en equilibri, queia malalt, estat anomenat "Dyskrasia", i la feina del metge era trobar el mitjà de recuperar l'equilibri apropiat. El repòs era, habitualment, la primera prescripció, però si resultaven insuficients els poders curatius innats de l'organisme, el metge entrava en acció.

En primer lloc, alterava l'alimentació del pacient. Per exemple, si el trobava massa calent, es preescrivien diversos aliments per refredar-lo o, en alguns casos, per escalfar-lo més encara, amb objecte de purgar la infecció. Si això fallava, el metge podia recomanar una sangria, una flebotomia, un cauteri o una aplicació de ventoses.

La idea de que l'objecte de la medicina era restaurar la "Eukrasia" ajuda a explicar la reacció dels metges en l'antiguitat.

D'acord amb les normes modernes, els remeis aplicats al remei de moltes malalties ens semblen, freqüentment, ridículs, però donat l'estat de la medicina fins el segle en que Fra Miquel Agustí escriu el llibre, eren racionals i estaven ben pensats.

Els grecs i els seus comentadors islàmics foren grans teòrics i, d'acord amb les seves normes, competents fisiòlegs, però basaven les seves idees en la teoria més que en la directa observació clínic i la experiència.

Es fa patent algunes influències d'autors molt anteriors, grecs i romans. En aquella època els metges es decantaven més per l'argument, especialment pel silogisme, i és per això que eren mediocres anatomistes, patòlegs i epidemiòlegs.

Per contra, Fra Miquel Agustí en el seu llibre dóna una nova visió de la realitat, escrivint un autèntic manual pràctic de tots aquells afers més habituals relacionats amb la vida al camp i del maneig i cura dels animals, per influències de llibres estrangers i d'experts contemporanis seus.

Post-scriptum:

I com va dir Fra Miquel Agustí "...més val llegir-s'ho de nit, que de bon matí...".

BIBLIOGRAFIA

1. Leonart Roca, F. *400 años de Veterinaria en Cataluña (s. XIV-XVIII)*.
Terapéutica y Veterinaria. Núm. 46. Abril-Junio de 1979. J. URIACH & C^{IA} SA.
2. Dualde Pérez, Vicente. *Historia de la Albeyteria Valenciana*. Edita:
Ayuntamiento de Valencia-1997
3. Herrero Rojo, Máximo. *La veterinaria en la antigüedad, creación del Tribunal
del Protoalbeiterato de Castilla*. Edita: Junta de Castilla y León- 1990.
4. Dualde Pérez, Vicente. I Congreso Iberoamericano y III Jornadas nacionales de
historia de la veterinaria. Ponencia: "El Protoalbeiterato en la corona de Aragón"
(63-86)
5. Pumarola, Martí. *"Apunts del monogràfic d'Història de la Veterinària del doctor
Martí Pumarola"*.
6. Nadal Farreras, J. *Dos segles d'obscuritat (XVI i XVIII)*, Barcelona, Dopesa, 1979.
7. Sales, N. *Els segles de la decadència, segles XVI-XVIII*, vol. IV de Història de
Catalunya, dirigida per Vilar, Barcelona, Edicions 62, 1989.
8. Domínguez Ortiz, A. *Historia de España, Vol. 6*. Ed. Planeta, Madrid. 1998.
9. C. Sanz Egaña. *Historia de la veterinària espanyola*.
10. Máximo Herrero Rojo. *La veterinaria en la antigüedad*.
11. Salvador Montó y Roca. *Sanidad del caballo*.
12. " *Lo cavall " tractat de manescalia del s. XV*. Oxford The Dolphin Book. 1985
13. Robin E. Walker. *Ars veterinaria. El arte veterinario desde la antigüedad hasta
el s. XIX*. "

14. Lleonart Roca, F. *El llibre dels cavalls de Manel Dieç*.
15. Lluís Viñas, Santiago Lavin. *Fundamentos de Patología Médica Veterinaria*. Ediciones Media. 1995.
16. Dr. P.Font Quer. *Plantas Medicinales. El Dioscórides renovado*. Editorial Labor S.A. 1982. 8ª edición.
17. F.Lebas, P.Coudert et al. *El conejo. Cría y patología*. Colección FAO: Producción y sanidad animal. Nº 19. 1986
18. J.Arthur Schulz, Norbert Rossow. *Tratado de enfermedades del ganado vacuno*. Tomo II: Patología. Editorial Acribia- Zaragoza.
19. R.W.Blowey, A.D.Weaver. *A Colour Atlas of Diseases & Disorders of cattle*. Wolfe Publishing limited. 1991
20. Diccionari Català-Valencià-Balear de Mossen Antoni Alcóver i Francesc de Borja Moll.
21. Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana per Joan Coromines. Quarta edició. Editorial Curial. Edicions Catalanes.
22. Gran Enciclopèdia Catalana.
23. Francesc de B. Moll. Diccionari català-castellà Editorial Moll. 5ª Edició. 1985
24. Pompeu Fabra. Diccionari General de la Llengua Catalana. Ed. Edhasa. 24ª edició. 1988.
25. Lluís Ripoll. *Herbes i Remeis Casolans*. Ed. H.M.B. 1985.